magazin istoric

ANUL XVIII Nr. 2 (203) FEBRUARIE 1984

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XVIII

Nr. 2 (203)

februarie 1984

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Bucureşti — milenii de istorie:
Ion Popescu-Puţuri 2

Două decenii pe tronul ţărilor române — Grigore II Ghica:
Matei D. Vlad 5

De la planul Talleyrand la propunerile Desprez:
Cornelia Bodea 10

Tezaurul de la Craiova:
Mihai Gramatopol 15

Între ignoranţă şi eroare voită:
Mihail Diaconescu, Gheorghe David 17

1939. România îşi apără independenţa:
Cristian Popişteanu 22

I.L. Caragiale ziarist:
T. Caranfil 28

1814. O instanţă austriacă aplică dreptul Ţării Româneşti:
Radu Economu 30

1879. I.I.C. Brătianu incognito în Transilvania:
Costin Murgescu 33

Avram Iancu la Gimnaziul crălesc din Zlatna:
Iacob Mârza 41

Viaţa cotidiană în Portugalia medievală:
A.H. de Oliveira Marques 42

File de istorie gruzină din sec. XVI:
Dorin Matei 45

1939-1940. Berlinul văzut de la Ambasada Italiei:
Leonardo Simoni 49

Stendhal — pe drumurile istoriei:
Valentin Lipatti 55

Istoria acuză — Majdanek:
Milică Moldoveanu 59

• **Cărţi sosite la redacţie...** 21 • **Rezultatele concursului** Magazin istoric, 20 din 200... 44 • **Poşta Magazin istoric...** 62

COPERTELE NOASTRE

① Scene din muncile cîmpului în evul mediu...

④ ... şi secvenţă dintr-un turnir, sport de mare popularitate în epocă (**Viaţa cotidiană în Portugalia medievală,** p. 42)

② **Grigore II Ghica.** Tablou de Theodor Aman, aflat în fondurile Muzeului de artă al R.S. România

③ Hrisoave emanînd din cancelaria lui Grigore II Ghica, ornate cu stemele unite ale celor două principate — Muntenia şi Moldova — simbol heraldic al unităţii poporului român încă din veacul XVIII (**Două decenii pe tronul ţărilor române,** p.5)

Macheta artistică a copertei: arhitect Ascanio Damian.

BUCUREȘTI

MILENII DE ISTORIE

ION POPESCU-PUȚURI

Îndemnul la creație, la cercetare și analiză aprofundată a istoriei poporului român din cele mai vechi timpuri, adresat cu diferite prilejuri istoricilor, cercetătorilor, arheologilor, lingviștilor, geografilor, de către secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele României socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu, s-a materializat în descoperirea în ultimii ani a unor importante urme materiale, ca cele de la Bugiulești, în județul Vîlcea, tezaurul de aproape 5 kg aur de la Hinova, mormîntul princiar dacic de la Cugir, din Transilvania ș.a., care dovedesc vechimea îndepărtată de milenii a daco-românilor în vatra străbună, precum și înaltul nivel de civilizație materială și spirituală pe care strămoșii noștri autohtoni l-au avut.

În centrele mari de cultură și administrație ale traco-geto-dacilor și ei, ca și alții, căutau dezlegarea marilor secrete ale vieții. Căutau locul legărilor și dezlegărilor pentru pămînturi, scrutau cerul, ridicau monumente grandioase, pe cele mai înalte vîrfuri ale munților, cît mai aproape de cer... În China, alături de Munții Zhongnan, se află *Capitala cerului*, în centrul Capitalei actuale este *Poarta cerului*, mai încolo *Palatul cerului*, în munți, pe mii de trepte, te urci în vîrf pe *Scara cerului*. Împăratul era *Fiul cerului*. Munții Tibetului sînt cunoscuți sub denumirea de *Plafonul cerului*. În India, pe Himalaia, în Caucaz, în Munții Ararat ai Armeniei, găsim așezări cu nume și scări asemănătoare. În Europa avem Muntele Olimp, lăcaș al zeilor; Muntele Athos a fost declarat lăcaș sfînt, împodobit cu biserici ale popoarelor ortodoxe din Europa.

În Dacia, în munții noștri s-a ridicat zeilor protectori ai imperiului geto-dac, la

Cetatea de scaun a Țării Românești. Cea dintîi gravură, înfățișînd orașul în epoca feudală

Faleră de argint descoperită la Herăstrău, lîngă București, capodoperă a orfevrăriei geto-dacice, ilustrînd străvechea civilizație ce a înflorit pe aceste meleaguri

Sarmizegetusa, cel mai strălucit sanctuar — simbol al creației și credinței geto-dacilor. Această credință a nemuririi s-a transmis generațiilor care i-au urmat, credința în nemurirea neamului, ajutîndu-i să dăinuiască pînă astăzi și să țîșnească din adîncurile vremurilor ca un șuvoi puternic de apă vie din stîncă de granit.

Strădania și perseverența în cercetarea arheologică și arhivistică, în localizarea unor indicații documentare s-au manifestat și în

ceea ce privește capitala țării noastre — București[1].

Scrierile antice grecești pomenesc pe la anul 300 î.e.n. despre o *capitală* — Helis — a regelui get Dromichaites.

În anul 292 — după ce anterior mai întreprinsese o incursiune împotriva geților (în cursul căreia fiul îi fusese luat prizonier) — regele macedonean Lysimah a pornit împotriva lui Dromichaites pentru a-i răpi noi teritorii, situate în stînga Dunării. Hărțuiți permanent de oștenii lui Dromichaites, însetați și înfometați de geții care ardeau totul

Imagine panoramică de la începutul veacului nostru, în care Bucureștii sînt văzuți de pe dealul Camerei Deputaților României independente

în fața dușmanilor, macedonenii au sfîrșit războiul prin a cădea prizonieri, în frunte cu regele lor.

Istoricii sînt aproape unanimi în a considera că lupta s-a dat în Bărăgan, întrucît — după cum scrie istoricul Polybius în sec. II î.e.n. — Dromichaites era rege al odrysilor (ordesilor). Pe cît de mare strateg se dovedise în luptă, pe atît de înțelept bărbat de stat s-a arătat Dromichaites. Deși îndreptățit să-l judece pe Lysimah ca pe un dușman al țării sale, care îi încălcase moșia — regele get — după cum amintesc izvoarele vremii — procedează altfel. Luîndu-l prizonier pe Lysimah, el îl aduce împreună cu oștenii și cu sfetnicii săi „în cetatea numită Helis", în capitala țării sale, îl primește ca pe un oaspete de seamă servindu-l în tacîmuri de aur și-i propune să fie prieteni și vecini buni.

[1] În general, prin rolul și importanța ei, orice capitală de țară prezintă nu numai istoria vieții și dezvoltării ei, ci, dintr-un anumit punct de vedere, istoria vieții sociale și economice, politice și culturale a întregii țări, a întregului popor. Capitala reprezintă, așadar, o sinteză a marilor valori din cultura și istoria unui popor. Aceste adevăruri ni s-au impus cu și mai multă putere în acest an cînd, în septembrie, se împlinesc 525 ani de la prima atestare scrisă documentară a străvechiului nostru oraș — Bucureștii — în chip de capitală a Țării Românești. Zăbovim în aceste pagini asupra vîrstei și istoriei străvechi a Capitalei noastre, descifrîndu-i adevăratele și milenarele ei rădăcini.

Orașul de azi, orașul zidirilor socialiste

Lysimah, copleșit de politețea adversarului său de ieri, încălcîndu-și mîndria de moștenitor al marelui Alexandru, răspunde la gesturile de prietenie ale regelui dac cu prietenie și ca semn suprem, văzut de toată lumea, îi dă în căsătorie pe fiica sa, să cimenteze pentru totdeauna această prietenie între popoare, locuind, muncind și creînd în aceeași zonă geografică.

Regiunea în care se află actualul oraș București a oferit încă din cele mai vechi timpuri condiții prielnice pentru viața oamenilor. Această zonă este străbătută de mai multe cursuri de apă, localitatea aflîndu-se pe drumul principal care făcea legătura dintre străvechiul Istru (din dreptul Giurgiului, unde pe malul drept se continua drumul pe rîul Lom), regiunea subcarpatică și, apoi, prin Trasilvania, cu Europa Centrală.

Urmele materiale descoperite pe teritoriul Capitalei arată că ea a fost un leagăn al vieții umane de peste o sută de mii de ani în urmă. Cercetări mai recente atestă existența evidentă a unor urme de locuire umană pe dealul mănăstirii Radu Vodă începînd din anul 1800 î.e.n., pe același loc unde, apoi, în sec. IV-III î.e.n. a existat o așezare puternică și bogată, întărită cu șanț de apărare. De asemenea, pe dealul unde se înălța mănăstirea Mihai Vodă (actualmente Arhivele statului) s-a descoperit o așezare tot din acele secole, avînd și o vatră străveche. Tot de atunci sînt confirmate urmele materiale din cartierele Militari, Străulești, Cățelu, Giulești, Lacul Tei, Fundeni etc. Monedele geto-dacice găsite și datînd din aceste secole indică o arie largă de circulație monetară în întreaga regiune sud-est europeană, marcînd dezvoltarea la care ajunsese regatul geto-dac din cîmpia Munteniei.

Aceste elemente esențiale, așa cum susțin o seamă de arheologi și istorici, sînt de natură să localizeze cetatea-capitală getică de odinioară, Helis, pe teritoriul Bucureștilor de azi. Helis, care înseamnă în același timp *soare, lumină, căldură* aducătoare de bucurii.

În identificarea cetății-capitale geto-dacice de odinioară cu Bucureștii de astăzi ne vine într-ajutor și tradiția populară. În limba românească populară — după cum se apreciază în lucrările istorice apărute în primele decenii ale secolului trecut — denumirea

orașului București era explicată ca însemnînd *orașul bucuriei, cetatea bucuriei*. Astfel se păstrează sensul denumirii vechii cetăți-capitale Helis, care leagă istoricul ei de cetatea Bucureștilor. Faptul că aici se întîlneau din cea mai mare vechime toate drumurile din Cîmpia Munteană și sud-est europeană, iar prin trecătorile Carpaților și cele din Europa Centrală, demonstrează că aici a fost centrul dintotdeauna al țării, ceea ce întărește încă o dată legătura dintre Helis și București, care au aceeași semnificație semantică.

În epoca medievală Bucureștii s-au transformat în Cetate de Scaun a Țării Românești. De aici, din orașul de pe Dîmbovița a pornit Mihai Viteazul în temerara și strălucita lui acțiune de reunire a hotarelor Daciei străvechi într-un singur stat; aici, voievozi ca Matei Basarab, Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu au afirmat prin puterea cuvîntului tipărit unitatea de neam și limbă a românilor. Și tot aici, Tudor Vladimirescu, pornit din Padeșul Olteniei, a ridicat sus steagul redeșteptării naționale, pe care revoluționarii de la 1848 aveau să-l ducă în 1859 la victoria unirii Moldovei cu Valahia. În toate aceste secole, orașul s-a afirmat ca un puternic centru politic, economic și cultural al tuturor românilor, în pofida granițelor despărțitoare, vremelnice. Evidențiind tocmai această realitate, pe frontispiciul prestigiosului ziar transilvănean *Tribuna* se afla mottoul semnificativ: „Soarele tuturor românilor la București răsare", întrucît de aici, din inima țării românești, din București se revărsau în toate provinciile vechii Dacii nu numai ideile cele mai înaintate de progres, dar și sprijinul material, cultural și moral, de îmbărbătare a tuturor românilor în lupta pentru înfăptuirea marelui ideal al refacerii vechii Dacii „așa cum ea fu", căci istoria și dreptul, treeutul de douăzeci de ori secular — după cum subliniau socialiștii români — dădea justificarea juridică la aspirația legitimă ca toți românii să se regăsească într-un singur și unitar stat național.

Orașul București poartă în el vestigiile istoriei sale și ale țării însăși. Un popor ale cărui provincii istorice au fost subjugate veacuri de-a rîndul de către marile imperii vecine, silit să ducă războaie necontenite de eliberare națională și să lupte pentru asigurarea progresului nu a avut răgaz să-și înalțe cu secole în urmă o capitală pe măsura talentului și geniului său. Cu toate acestea, românii au reușit să facă atrăgătoare capitala București, impunînd-o vizitatorilor din diferite epoci. Străinii nu conteneau s-o aprecieze, s-o califice „minunatul scaun București", „minunata cetate de scaun", „marea cetate a Bucureștilor", fiind consemnată începînd din sec. XV pe toate hărțile mai semnificative.

Iar ceea ce nu s-a făcut de-a lungul secolelor, s-a înfăptuit în anii construirii societății socialiste pe pămîntul României și cu precădere în epoca numită pe drept „Epoca Ceaușescu". Ca întreaga noastră țară, Bucureștii, oraș cu o populație de peste două milioane de locuitori, a urcat an de an treptele unei multilaterale și continue dezvoltări, avînd astăzi toate atributele unei capitale moderne, în plină înflorire. Puternic centru industrial, care produce peste 20 la sută din întreaga producție industrială a țării, numai în două luni Bucureștii realizează tot ce producea întreaga Românie în anul 1938.

Avîntul revoluției culturale și-a pus amprenta și asupra Bucureștilor, ca principal centru cultural și științific al țării. Peisajul orașului s-a schimbat și înfrumusețat necontenit prin apariția de noi cartiere de locuit, adevărate orașe — Titan, Balta Albă, Drumul Taberei, Berceni — la care se adaugă importante construcții pe cunoscute artere, cu veche tradiție, cum sînt: Calea Moșilor, Șoseaua Colentina și Pantelimon, Șoseaua Giurgiului și Olteniței, Șoseaua Ștefan cel Mare și Mihai Bravu, Bulevardul 1 Mai, ansamblul Militari și altele. S-a realizat un vis de mult al bucureștenilor: de a avea metrou. Elocvent este și faptul că în ultimele două decenii numărul locuințelor nou construite acoperă necesitățile de locuit pentru jumătate din populația Capitalei. De asemenea, s-au construit importante edificii cu caracter social-cultural.

Astăzi Bucureștii zidirilor socialiste se înfățișează ca un oraș modern, în necontenită transformare, care păstrează la loc de cinste tot ce e valoros din trecutul său, așa cum sublinia secretarul general al partidului, președintele României socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu: „Este necesar să se acorde mai multă atenție minunatelor tradiții ale arhitecturii românești, îmbinîndu-le armonios cu stilul nou, modern, caracteristic epocii socialiste, împletind în mod corespunzător frumosul cu utilul, să se asigure un aspect civilizat tuturor orașelor și comunelor patriei, păstrînd, în același timp, cu grijă, specificul fiecărei localități. Și, ca să mă refer la București, doresc să subliniez din nou că este necesar să construim în așa fel, încît să păstrăm specificul capitalei noastre. Să facem o capitală modernă, dar să păstrăm ceea ce au construit strămoșii noștri!"

În actualul cincinal, noi proiecte elaborate pe baza hotărîrilor Congresului XII și ale Conferinței Naționale a partidului, se află în prag de împlinire; ele reprezintă o etapă superioară, caracterizată prin întărirea laturilor calitative în toate domeniile de activitate. Prin transpunerea lor în viață, Bucureștii vor deveni o capitală demnă de epoca societății socialiste multilateral dezvoltate. În „Epoca Ceaușescu", Bucureștii au devenit un adevărat centru internațional de întîlniri și dezbateri politice, științifice, culturale etc. care reflectă spiritualitatea românească, afirmarea unor principii cu adevărat profund democratice de relații dintre state și popoare, iar prin mesajul de înțelegere și cooperare lansat de președintele republicii noastre lumii întregi, o adevărată capitală a păcii.

Două decenii

pe tronul ţărilor române:

GRIGORE II GHICA

Conf. univ. dr. MATEI D. VLAD

Povesteşte Cronica Ghiculeştilor că, la 17 aprilie 1733, domnii Moldovei şi Ţării Româneşti, Grigore II Ghica şi, respectiv, Constantin Mavrocordat, fiind numiţi unul în locul celuilalt, au pornit spre noile reşedinţe: „În aceeaşi zi, au intrat amîndoi în Focşani... În prima zi s-a dus Constantin vodă la Grigorie vodă, de s-au întîlnit. A doua zi a venit Grigorie vodă la Constantin vodă, de s-au întîlnit din nou. În acelaşi fel s-au întîlnit şi doamnele lor".

„Întîlniri" pe terenul istoriei

Este vorba, cum se vede, de un schimb de domnii între voievozii celor două principate — fenomen destul de des petrecut în evul mediu românesc, mai cu seamă în sec. XVIII. În cazul de faţă însă întîlnirea avea o semnificaţie aparte, deoarece cele două domnii s-au asemănat în multe privinţe. Au avut o durată aproape egală: Constantin Mavrocordat (cu zece guvernări în ambele principate[1]) 21 ani; Grigore Ghica (cu cinci guvernări — trei în Moldova: 1726-1733; 1735-1741; 1747-1748 şi două în Ţara Românească: 1733-1735 şi 1748-1752) — 20 ani şi trei luni; amîndoi domnii au rămas pe tron pînă în ultima zi a vieţii lor — ceea ce s-a întîmplat arareori în frămîntatul veac fanariot; amîndoi s-au impus în istorie ca mari reformatori.

Aceste date au o semnificaţie cu atît mai însemnată, cu cît ele se raportează la o epocă istorică în care Poarta Otomană exercita un control mai puternic asupra ţărilor române. Cum se ştie, în anii 1711 şi 1715 domniile pămîntene din Moldova şi, respectiv, Ţara Românească au fost înlocuite de domniile fanariote, stăpîniri care, în mare măsură, au frînat dezvoltarea social-economică şi politică a principatelor române. În pofida dificultăţilor create de această situaţie evoluţiei ţărilor noastre, conştiinţa unităţii de neam

În imagini: stemele unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti, aşa cum se văd pe două tipărituri apărute concomitent în anul 1747, una în Ţara Românească, în timpul domniei lui Constantin Mavrocordat (stînga), cealaltă în Moldova, în vremea lui Grigore II Ghica (dreapta). Ceea ce frapează este marea asemănare între cele două reprezentări. La mijloc, sigiliu de la Grigore II Ghica cuprinzînd şi corbul cu inel în cioc — simbol ce aminteşte de Iancu de Hunedoara — dovadă că, pe acelaşi plan heraldic românesc, principii români includeau şi Transilvania.

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1981.

și limbă a românilor — manifestată puternic încă din secolele anterioare —, interesele economice și politice comune au răzbătut deasupra vitregiilor epocii, imprimînd un curs unitar evoluției istorice a românilor din toate provinciile locuite de ei. Este tocmai ceea ce unii dintre domnii fanarioți — Nicolae și Constantin Mavrocordat, Alexandru Ipsilanti ș.a. — au înțeles, acționînd pentru aplicarea în viață a tendințelor firești ale societății din țările noastre. Domnind în ambele principate de la sud și est de Carpați, acești voievozi au sesizat aspirațiile românilor spre unitate și independență; în același timp, animați de ideile iluministe ale vremii, de noile principii ce își făceau loc în mentalitatea epocii, domnitorii în cauză s-au străduit să transforme societatea românească în conformitate cu nivelul atins în acea vreme de forțele de producție.

Slujind intereselor țării, indiferent de principatul în care stăpînea, Grigore II Ghica a ilustrat acest curent. Fie pe tronul de la Iași, fie pe cel de la București, el a inițiat un program de măsuri aproape identic în cele două principate pe tărîm economic, demografic, fiscal, administrativ și cultural. Dar mai cu seamă s-a străduit să acționeze în direcția modernizării relațiilor sociale ce se dovedeau perimate. Pe acest teren s-a întîlnit din nou cu celălalt mare reformator al primei jumătăți a sec. XVIII, Constantin Mavrocordat. Un pasaj din *Cronica Ghiculeștilor* ne arată chiar că cei doi voievozi acționau în baza unui acord stabilit în comun, cu prilejul deselor lor întrevederi: „Constantin vodă — spune cronica —, îndată ce a luat domnia Moldovei [e vorba de domnia din 1748] a hotărît să facă și în această țară ceea ce făcuse în Țara Românească, *mai ales că avea ca temei convorbirile lui Grigore vodă cu boierii despre o astfel de orînduire*" [subl. ns.].

Pasajul relevă atît identitatea de statut economic, politic și social a principatelor române (de unde necesitatea unor reforme concordante), cît mai ales conduita unitară, stabilită de comun acord, în politica celor două principate față de problemele cele mai importante ale vieții lor politice interne și externe. Această atitudine încă puțin studiată în istoriografia noastră, reflectă un element esențial al unității românilor în evul mediu, manifestată deasupra barierelor vremelnice impuse de condițiile istorice.

Îndelungata domnie a lui Grigore II Ghica se explică deci în primul rînd, prin concordanța dintre acțiunile sale și interesele țării, prin preocuparea domnului de a urma, așa cum remarca și A.D. Xenopol, linia politică a voievozilor pămînteni din veacul XVII. Pentru a înfăptui acest program de guvernare (căci putem afirma că Grigore II Ghica a domnit în baza unui program) trebuia ca însuși domnul să aibă calitățile și pregătirea necesare.

Două ilustre familii

Descendent al unor familii ilustre — după tată se trăgea din familia Ghica[1] (care în a doua jumătate a sec. XVII dăduse doi domni Moldovei și Țării Românești), iar după mamă din familia Mavrocordat[2] (care, de asemenea, dăduse Porții diplomați iluștri, iar țărilor române voievozi destoinici) — Grigore II Ghica a căpătat de mic o instrucție aleasă, în care un loc de seamă l-au ocupat studierea limbilor străine și cunoașterea principiilor guvernării. Rămas orfan de tată, a fost crescut și educat de bunicul său dinspre mamă, Alexandru Mavrocordat Exaporitul[3], mare dragoman al Porții, care l-a pregătit pe nepotul său — așa cum, dealtfel, își instruise fiii — pentru dregătoria de mare dragoman. Această funcție, în ale cărei atribuții intrau întreținerea legăturilor cu ambasadorii țărilor europene la Poartă și purtarea corespondenței cu diferitele cabinete din acea vreme presupunea din partea titularului o bună cunoaștere a limbilor străine (după unele izvoare, Grigore Ghica vorbea curent limbile greacă, turcă, latină, italiană și franceză) și mai ales înalte calități diplomatice. În timpul guvernării în țările române, domnul va face din plin dovada priceperii diplomatice însușite în timpul cît a îndeplinit funcția de mare dragoman (1716-1726).

Înainte de a deveni domni, și unchii săi, Nicolae și Ioan Mavrocordat, fuseseră mari dragomani. Cînd Grigore Ghica s-a urcat în 1726, pe tronul Moldovei dregătoria a fost preluată de fratele său, Alexandru Ghica — cel ce va rămîne în istorie cu supranumele de „Dragomanul". La obținerea scaunului domnesc a contribuit în bună măsură — material și prin relații — și familia Mano, tînărul Ghica fiind căsătorit de prin 1713-1714, cu fiica medicului și filozofului Mihail Mano, personaj ilustru în viața constantinopolitană a vremii.

Cronica Ghiculeștilor — cronica oficială a familiei — menționează că la sosirea sa în Iași voievodul a fost întîmpinat de mitropolit, care „a rostit *în limba română* [subl. ns.] o scurtă cuvîntare de bun venit" pe care domnitorul „a ascultat-o cu bunăvoință", ceea ce înseamnă că domnul știa românește, deși după mazilirea lui Grigore I Ghica (1673) familia trăise numai la Constantinopol.

Indiferent însă dacă cunoștea de atunci limba română sau a învățat-o în numai șase luni — cum susțin alte cronici, este de relevat că tînărul voievod s-a străduit de la început ca, o dată cu limba, să deprindă rosturile țării și mai cu seamă să acționeze în direcția intereselor ei.

Dîndu-și seama că una dintre condițiile dezvoltării economice a țării (fie că era vorba de Moldova, fie de Țara Românească) o constituie starea materială a locuitorilor, Ghica a recurs mai puțin la măsuri fiscale excesive, iar atunci cînd a făcut-o, aceasta s-a petrecut numai în împrejurări excepționale, cînd cererile exagerate ale Porții depășeau posibilitățile financiare ale vistieriei. Domnul a desființat o serie de dări: prisăcărit, morărit, cîrciumărit și țigănărit. În scopul sporirii producției economice, a

---

1-3 *Magazin istoric*, nr. 7, 8/1978; 10/1977; 6/1976.

adoptat şi o serie de măsuri pentru repopularea satelor „sparte" (abandonate) de locuitori, ca urmare a exploatării grele exercitate de domnii anteriori.

„Nepoftind asupreală săracilor"

Menţionînd măsurile de repopulare luate pentru Moldova, *Cronica Ghiculeştilor* apreciază că Grigore vodă a reuşit „să atragă în ţară cea mai mare parte din poporul fugit cu mulţi ani în urmă spre malurile Dunării şi astfel s-au strîns mulţi oameni în ţară". La fel a procedat şi în Ţara Românească. Domnul a făcut, de asemenea, o seamă de înlesniri, în sprijinul numeroşilor români ardeleni şi dobrogeni, care, nevoiţi să-şi părăsească locurile natale, ca urmare a opresiunii sociale şi naţionale la care erau supuşi, se stabileau în Moldova şi Ţara Românească. La 14 mai 1750, a emis un hrisov prin care se adresa „tuturor ungurenilor [transilvănenilor] români, celor streini şi celor ce să vor fi înstreinat din pămîntul ţării mai denainte şi vor vrea să vie să sălăşluiască în pămîntul ţării". Hrisoave similare a dat Grigore Ghica şi la 14 septembrie 1728 (Moldova), 1 mai 1734 (Ţara Românească), 1 martie 1740 şi 20 aprilie 1741 (Moldova). Toate aceste acte au avut darul să readucă în satele lor de baştină pe locuitorii refugiaţi în timpul atacurilor tătare sau în vremea războiului ruso-austro-turc dintre anii 1735-1739. Chemările sale au avut un larg ecou mai cu seamă în rîndul ţăranilor şi păstorilor români din Transilvania. Pentru aceştia din urmă, cum erau, de pildă, bîrsenii „aşăzaţi aici în ţeară, la Putna şi la Bacău", Grigore Ghica a dispus, prin hrisovul de la 1 martie 1740, să fie scutiţi de o seamă de dări şi să dea în vistieria ţării doar „3 000 lei vechi... şi aceşti bani să-i dea pe 4 civerturi [sferturi]". Grigore II Ghica a aplicat acest sistem de plată (în care dările se plăteau în patru rate fixate în prima lună a fiecărui anotimp al anului) şi în Ţara Românească.

Tot pentru uniformizarea legislaţiei economice în cele două principate, Ghica vodă a adoptat unele măsuri în privinţa cuantumului muncii de clacă. Cum demonstra cercetătorul Florin Constantiniu, domnul a redus numărul zilelor de clacă pe moşiile mănăstireşti din Ţara Românească de la 12 la 6, cu scopul de a statornici un regim de obligaţii uniform atît pentru localnici, cît şi pentru cei „înstrăinaţi", reveniţi în satele lor; în Moldova, conform unui hrisov din 19 noiembrie 1729, numărul zilelor de clacă datorat de sătenii din Iubăneşti mănăstirii Sucevita era de 8 într-un an, o treime din totalul celor ce vor fi stabilite prin reformele lui Constantin Mavrocordat din anul 1749.

Analizînd domniile din Moldova, A.D. Xenopol constata, în lucrarea: *Epoca fanarioţilor (1711-1821)*, că, acordînd unele scutiri fiscale meşteşugarilor organizaţi în bresle, Grigore II Ghica a încurajat „primele încercări de a întemeia industria". Aceeaşi preocupare a vădit-o şi în Ţara Românească. La 30 august 1733, de pildă, el acorda un hrisov mănăstirii Sinaia prin care o împuternicea să stăpînească „trei fîntîni de păcuri izvorîtoare şi o groapă de pămînt ce să lucrează păcura într-însa".

Un interes similar a dovedit şi în privinţa dezvoltării comerţului. În 1733 a reorganizat vama sau „carvasaraua" din Bucureşti, iar în anul următor — cum scrie Mihai Cantacuzino — a instituit un nou sistem vamal al Ţării Româneşti, menit să contribuie la sporirea veniturilor statului. Încă în timpul primei domnii din Moldova, Grigore II Ghica iniţiase organizarea lîngă Galata a „patru iarmaroace pe an, pentru folosul obştesc al acelui ţinut", cu scopul ca „săracii să-şi vîndă prisosul şi să-şi cumpere cele trebuincioase".

Referindu-se la politica internă a lui Ghica, Enache Kogălniceanu notează că, în timpul cît „au stătut... domn în ţările acestea" (Moldova şi Ţara Românească), el le-a înzestrat „cu mari orînduieli" şi că „*giudecăţile foarte le căuta... nepoftind asupreală săracilor*" [subl. ns.]. Autorul *Cronicii anonime* afirmă, de asemenea, că Ghica „*să siliia şi să osteniia foarte multu celind toate jalobele ţărăi tot singur*", preocupîndu-se ca cei „*săraci să nu fie năpăstuiţi, să nu se afle în strîmbătăţi*" [subl. ns.].

„Şcoalele sînt ca o fîntînă..."

Fiind un om cult, iubitor de frumos şi cu înţelegere pentru trecutul ţării — cum l-a caracterizat Constantin C. Giurescu — domnitorul a avut o bogată activitate ctitoricească, legîndu-şi numele de mai multe aşezăminte de cultură şi binefacere.

Dintre construcţiile din timpul său, o deosebită impresie a lăsat asupra contemporanilor palatul domnesc de la Frumoasa (lîngă Iaşi), ridicat în anul 1729. Călătorul grec Markos Antonios Katsaitis, cu prilejul călătoriei sale în Iaşi, din anul 1742, scrie că a văzut la Frumoasa „un palat de desfătare", realizat „în parte după maniera turcă, în parte după cea franceză şi este cel mai frumos edificiu din întreaga Moldovă". Lîngă palat, domnitorul a poruncit să se construiască — cum spune *Cronica Ghiculeştilor* — „havuzuri [bazine cu apă] şi chioşcuri" înzestrate cu „pavilioane de fantazie", precum şi „o grădină desfătătoare cu fel de fel de flori". Era un fel de parc irigat, apa „trecînd de la un havuz la altul pe nişte pietre şi în felul acesta curgea în toată grădina".

Din aceleaşi cronici aflăm că Grigore vodă „au făcut şi turnul cel naltu den poarta cia mare a curţilor domneşti", aşezînd „într-insul şi ceasornic cu clopot mare ce bătia de să audziia peste tot tîrgul" [Iaşi].

Demne de semnalat sînt mai cu seamă iniţiativele sale edilitare, destinate unor necesităţi publice. Astfel, la Iaşi, unde — menţionează *Cronica*

Ghiculeştilor — se „ducea mare lipsă de apă de băut şi de aceea oamenii erau nevoiţi în timpul verii să bea orice apă găseau şi se îmbolnăveau", domnitorul a zidit trei cişmele în faţa curţii domneşti, la care apa era adusă, prin conducte, de la mare depărtare. În Bucureşti, domnul a înălţat Spitalul „Pantelimon" — destinat suferinzilor de boli cronice, pe care l-a dotat şi cu o Spiţerie „farmacie", iar ceva mai departe cu „osebite spitaluri" pentru cei ce ar „pătimi de primejdioase boale" [adică de ciumă]. Şi aici s-a construit, din porunca domnitorului, „o fîntînă cu apă de băut, adusă de departe cu multe cheltuieli".

Dar aplicarea în mod unitar a politicii interne în cele două principate reiese cu precădere din deciziile adoptate în domeniul dezvoltării învăţămîntului şi culturii. Între acestea se cuvine subliniat îndeosebi lărgirea accesului la învăţătură nu numai pentru fiii celor înstăriţi, ci aşa cum se exprima în hrisovul din 23 noiembrie 1736 şi pentru elevii *„care se vor sili cu învăţătura şi vor fi săraci, lipsiţi de cele trebuincioase"*. Conform deciziei domneşti, mitropolitul era dator *„a-i ocroti şi a-i chivernisi* [pe cei săraci] *de cele ce le vor trebui, pre unii cu leafă* [bursă], *pre alţii cu îmbrăcăminte, pre alţii cu hrană, pentru ca ei să nu lase învăţătura dintru această pricină"* [subl. ns.]. Această măsură ne arată că domnitorul avea cunoştinţă de unele principii iluministe — între care şi dreptul la educaţie — ce se făceau simţite în epocă. Pornind de la convingerea pe care o exprima într-un alt hrisov solemn, din 25 decembrie 1747, că *„şcoalele sînt ca o fîntînă din care se adapă obştescul norod cu îndestularea învăţăturii şi a înţelepciunii"* şi că numai şcoala *„procopseşte pe oameni cu înfrumuseţarea vorbei şi practica cuvintelor"* [subl. ns.], Grigore II Ghica a stimulat întemeierea a numeroase şcoli, la care se preda atît în elinească (greacă veche) şi slavonă, cît şi în limba română. Pe lîngă şcoala reînfiinţată de el la Iaşi chiar din al doilea an al primei domnii (1727), domnitorul a dat poruncă „să se mai aşeze [1747] trei şcoale slavoneşti şi româneşti la trei episcopii" — Roman, Rădăuţi şi Huşi —, dascălii acestora fiind datori *„a se sili cu învăţătura copiilor, atît cu sîrbia* [*slavona*], *cît şi cu românia"* [subl. ns.].

În 1748, mutîndu-se în scaunul domnesc de la Bucureşti, a luat aceleaşi măsuri în Ţara Românească. Într-un hrisov din 17 ianuarie 1749 făcea elogiul învăţăturii, arătînd că „din cîte lucruri împodobescu pre om într-această viiaţă, învăţătura iaste mai aleasă şi mai naltă". Documentul privea reorganizarea celor două şcoli din cadrul Academiei domneşti din Bucureşti — cea elinească şi cea slavonească — amîndouă fiind *„de mare folos nu numai lăcuitorilor Ţării Româneşti, ci şi tuturor celor streini carii vinu pentru dragostea învăţăturii"* [subl. ns.], ţările române rămînînd în continuare un focar de cultură pentru celelalte popoare balcanice.

Reorganizarea învăţămîntului a influenţat pozitiv întreaga viaţă culturală din cele două ţări române. În primul rînd, a determinat o creştere a numărului tipăriturilor, cărţile contribuind, la rîndul lor, la dezvoltarea conştiinţei unităţii de neam şi limbă a poporului nostru, într-o vreme cînd — aşa cum arată istoricul Alexandru Duţu — „adevărurile formulate de istoricii umanişti deveniseră idei curente în societatea românească". Predominante erau, desigur, cărţile religioase, dar alături de ele un interes deosebit s-a acordat literaturii istorice, istoriei în general. Astfel, cum rezultă dintr-o însemnare făcută la 20 august 1732 de către diaconul Dimitrie Grigorievici, în timpul lui Grigore II Ghica, s-a alcătuit un *Hronograf sau Letopiseţ, adecă adunare şi strîngere noao a multe istorii.*

Majoritatea tipăriturilor poartă pe frontispiciul lor stemele unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti — dovadă că se adresau deopotrivă românilor din ambele principate. Ideea unităţii răzbate de altfel şi din alte însemne sigilare. De remarcat faptul că lîngă stemele reunite ale Moldovei şi Munteniei îşi face apariţia şi stema Corvineştilor. Poate nu întîmplător, pe o inscripţie din anul 1751, pusă la fîntîna de lîngă biserica Pantelimon, Grigore II Ghica este numit *„gloria românilor Daciei"*.

Dornic să confirme prin faptele sale „numele bun al strămoşilor săi", Grigore II Ghica a fost, după ştiinţa noastră, singurul dintre domnitorii fanarioţi care a întreprins o călătorie cu caracter istoric la mănăstirile şi cetăţile din nordul Moldovei. Ea este amintită într-o însemnare din 11 septembrie 1732, aflată pe un manuscris, referitoare la *„vizita făcută pe la mănăstirile din Bucovina de către domnul Grigore Ghica"* [subl. ns.]. Date mai cuprinzătoare despre această vizită găsim în *Letopiseţul* lui Ion Neculce: „Au fost Grigore vodă — spune cronicarul — la Baia şi la Săcul, apoi la Slatina şi la Dragomirna şi la Soceavă. Şi au îmblat prin cetatea Socevii de-au vădzut-o. Apoi la Pobrata şi apoi la Păşcani şi la Ruginoasa, apoi s-au pogorît în Iaşi. *Aşè într-o săptămînă au îmblat de-au vădzut toate mănăstirile şi locurile... ca să ştie cum să ţine* [subl. ns.]".

Preocuparea pentru păstrarea patrimoniului ţării l-a determinat să intervină şi pe lîngă autorităţile poloneze — cum arăta istoricul Veniamin Ciobanu — pentru „restituirea inventarului Mitropoliei Moldovei, dus în Polonia de fostul mitropolit Dosoftei". Cum se ştie, în anul 1686, cu prilejul expediţiei regelui Ioan Sobieski în Moldova, fuseseră luate „toate hainele şi odoarăle Mitropoliei", pentru recuperarea cărora Grigore II Ghica l-a trimis în 1732 în Polonia pe postelnicul Alexandru Duca.

Păminturile stăpinite „din moşi-strămoşi"

În relaţiile externe, Grigore II Ghica a urmărit, în primul rînd, apărarea intereselor ţării, a autonomiei ei, ridicîndu-se împotriva abuzurilor şi încălcărilor, chiar cînd acestea ve-

neau din partea puterii suzerane. Atunci cînd a fost nevoie, a pus mîna pe sabie și a apărat cu fermitate liniștea locuitorilor. Împotriva tătarilor nohai, domnul s-a ridicat cu „7 000 de oameni", care formau oastea țării și, cum spune un izvor contemporan, a izbutit să dea o grea lovitură acestora, stăvilind incursiunile lor prădalnice, încît *„au rămas țara în bună odihnă și în mare răsuflare despre nohai"* [subl. ns.]. Ba, lucru rar întîlnit, el a obținut ca hanul tătarilor, „să plătească paguba Moldovei" — adică să achite despăgubiri pentru distrugerile provocate. Domnitorul a însărcinat doi mari dregători (marele vistier Sandul Sturdza și serdarul Iordachi) care „au îmblat prin țară și au dat banii oamenilor pe pagubele lor". Grigore vodă a reușit, de asemenea, să readucă în „hotarul Moldovei" un „loc de țară" pe care-l „împresuraseră nohaii cu sila de vreo 30 ani". Asemenea acțiuni au vizat chiar și pe otomani. Cum afirmă cronicarul Manolachi Drăghici în *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani*, el „au scos de supt împresurarea benderliilor turci [otomanii din garnizoana raialei Bender], o bună parte din Moldova ci o ținea de cîtva timp în putere, statornicind hotarele precum au fost mai nainte...". De asemenea, la insistențele sale pe lîngă Poartă, pașa de Hotin a fost nevoit să recheme (29 decembrie 1729) pe toți otomanii care „posedau locuințe în hotarul Moldovei" — știut fiind că, prin Capitulații, aceștia nu aveau drept de rezidență în principatele române.

Cu aceeași grijă pentru țară a acționat domnul și pe tronul de la București, ridicîndu-se împotriva abuzurilor comise de otomanii din raiaua Silistra, care acaparaseră abuziv pămînturi ale Țării Românești. Prin firmanul sultanului Mahmud I, emis — la insistențele voievodului — în 1733, pămînturile au fost retrocedate românilor, care le stăpîneau „din moși-strămoși".

Am amintit despre întîlnirile pe care le-au avut Grigore Ghica și Constantin Mavrocordat, între ei avînd loc, cum rezultă din *Cronica Ghiculeștilor*, dese schimburi de informații.

Trebuie remarcat că și în domeniul politicii externe cei doi domni își coordonau acțiunile. La 13 octombrie 1731, cînd a devenit domn al Țării Românești, Constantin Mavrocordat, „fără întîrziere a trimis aici [în Moldova] la Grigore vodă pe boierul său, marele paharnic Constantin Ciuchi, ca să-l înștiințeze de venirea sa în scaunul din București. Grigore vodă a primit cu cinstea cuvenită pe acest boier și după puțin timp a trimis și el pe Constantin Ipsilanti hatmanul, pe care, de asemenea, și Constantin vodă l-a primit cu mare cinste și cu deosebită grijă".

Un rol extrem de important l-a jucat Grigore II Ghica în diplomația și desfășurarea evenimentelor din vremea războiului ruso-austro-turc (1735-1739). După intrarea oștilor habsburgice în Moldova, Grigore vodă a încercat să se împotrivească „strîngînd oaste de străini și pămînteni" și a depus eforturi stăruitoare pentru a-i convinge pe boierii filo-austrieci că *„oștile imperiale n-au nici un temei în Moldova"* [subl. ns.]. Ulterior, aflînd că Austria se decisese să încheie pace separată cu turcii, a intervenit pe lîngă diplomații ruși, căutînd să-i determine să încheie un tratat cu Poarta Otomană. El s-a întîlnit, la Isaccea, cu Veșniakov, reprezentantul Imperiului țarist la Constantinopol și în timpul discuțiilor — se arată într-o relatare contemporană — Ghica vodă i-a replicat diplomatului rus că *„vorbele lui erau înșelătoare, iar faptele la care a recurs împărăția rusească nedemne"* [subl. ns.]. Faptele la care se referea voievodul erau ocuparea Iașilor și a unei părți a Moldovei de către trupele lui Münich, care a impus boierilor rămași în Capitală adoptarea „ponturilor", — un fel de regulament pe timpul ocupației țariste din 1739[1].

Deși în timpul acestui război se afla pe tronul Moldovei, Grigore II Ghica nu a încetat să se preocupe și de interesele celuilalt principat român. Împreună cu fratele său, Alexandru Ghica „Dragomanul", el a inițiat numeroase demersuri diplomatice pentru reîntoarcerea la vatra strămoșească a teritoriului Olteniei, smuls din trupul țării de către Habsburgi în 1718. În această privință, cei doi frați au acționat, cum sublinia A.D. Xenopol, chiar „împotriva intereselor turcești".

Mazilit în 1742 și ulterior exilat în insula Tenedos, Ghica a revenit după aproape șase ani în țările române, mai întîi ca domn al Moldovei (1747-1748), apoi al Țării Românești (1748-1752). Grigore II Ghica și-a continuat activitatea reformatoare, acționînd constant în direcția unificării sistemului de guvernare și administrare din cele două principate. Nu pentru multă vreme însă. Domnia lui a luat sfîrșit în ziua de 23 august 1752, cînd, la vîrsta de aproape 60 ani, a căzut la pat, doborît de o boală grea. Doamna Zoița Ghica, alarmată de starea critică a soțului, a trimis după tatăl ei, Mihail Mano, care a sosit urgent de la Istanbul. Doctorul în medicină și filozofie, i-a administrat ginerelui său — se spune în *Cronica Ghiculeștilor* — „o doctorie numită de către europeni *Theriaca celeste*, adică tiriac". Este vorba de un preparat medicinal, în componența căruia intra în mare proporție opiumul întrebuințat ca anestezic. Administrat pacientului într-o doză prea puternică, medicamentul a avut un efect cu totul nescontat. După ce a intrat într-un „somn care nu se deosebea deloc de moarte", voievodul s-a stins, după trei zile, la 26 august 1752, fiind înmormîntat în mănăstirea Panteli-mon „zidită de dînsul în chip frumos și minunat". Pe piatra funerară se află stema unită a celor două țări române, cu o inscripție *în limba română*, în care se amintește de „Grigore cel prea înalt vodă, încoronat domn în Țara Românească și în cea Moldovenească" — subliniindu-se astfel, încă o dată, caracterul cel mai important al acestei domnii, adică menținerea conștiinței unității românilor.

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1983.

De la planul Talleyrand (1805) la propunerile Desprez (1853)

O VIZIUNE INTEGRALĂ A UNITĂŢII NAŢIONALE ROMÂNEŞTI

CORNELIA BODEA

„Îndrăznesc să cred, cu toată trecerea anilor de la 1848, că nu aţi dat uitării legăturile noastre din acea vreme. Din parte-mi, sînt fericit să-mi aduc aminte că aţi fost unul dintre cei mai generoşi apărători ai drepturilor şi ai naţionalităţii poporului român şi încrederea că sentimentele d-voastră au rămas neschimbate faţă de ţara mea mă îndeamnă să vă recomand astăzi pe d-l Negri.

Am aflat din ziare că aţi însoţit pe dl. Drouyn de Lhuys la Viena. Sînteţi deci, domnule, în situaţia de a ne putea aduce cele mai eminente servicii la conferinţă şi să împliniţi astfel, prin influenţa d-voastră, opera pe care aţi început-o în 1848. D-l Negri, prietenul meu cel mai bun, este însărcinat de către domnitorul Moldovei de a se duce la Viena pentru a pune la dispoziţia membrilor Conferinţei toate noţiunile istorice, toate informaţiile care ar putea contribui în a-i lămuri despre drepturile şi dorinţele ţării mele.

Naţiunea română se găseşte într-un moment de criză de care depind existenţa sa politică şi viitorul ei. Fiţi pentru ea, domnule, ceea ce aţi fost întotdeauna, un prieten ferm şi generos, şi binevoiţi a-l considera pe d-l Negri ca şi cum aş fi eu-însumi. Vă aflaţi atît de aproape de noi, domnule; ne despart numai cinci zile de călătorie cu vaporul pe cel mai frumos fluviu din lume. De ce nu ne-aţi face o mică vizită înainte de a vă întoarce la Paris? Am fi atît de bucuroşi a vă oferi ce avem noi mai bun, toată cordiala noastră ospitalitate moldovenească. Oricum, contez să am plăcerea de a vă vedea în Franţa prin octombrie şi de a vă mulţumi în numele compatrioţilor mei pentru tot ce veţi fi făcut pentru noi".

Cu aceste rînduri, adresate de Vasile Alecsandri publicistului francez Hipolyte Desprez, devenit între timp diplomatul apreciat al Direcţiei politice din Ministerul de pe Quai d'Orsay, a plecat Costache Negri, în aprilie 1855, la Conferinţa de la Viena. Ne aflăm deci în plină desfăşurare a războiului Crimeii şi totodată la primele sugestii de pace venite din partea ţarului Alexandru II, îndată după urcarea sa pe tronul Rusiei, rămas gol prin moartea lui Nicolae I.

Războiul — început ca un conflict ruso-turc şi încheiat ca o largă conflagraţie europeană — fusese declanşat în octombrie 1853. În Principatele române însă preliminariile lui se făcuseră simţite cu trei luni mai devreme. În luna iunie 1853, ţarul Nicolae I recursese la ocuparea militară a Moldovei şi a Ţării Româneşti pentru a constrînge pe această cale Turcia la concesiuni în disputa diplomatică pendinte dintre cele două mari puteri. În octombrie 1853, după declararea stării de război între Rusia şi Turcia, guvernarea domnilor români Barbu Ştirbei şi Grigore Ghica a fost înlăturată şi înlocuită cu o cîrmuire militară ţaristă. Statutul juridic al celor două principate era pus astfel din nou sub semnul incertitudinii, sub privirile acaparatoare şi interesate ale tuturor marilor puteri

care îşi disputau acum pe faţă sau în culise diplomatice preeminenţa europeană şi extra-europeană. În anul următor, în luna august 1854, trupele ţariste trebuind să evacueze principatele, în locul lor s-a instalat o nouă ocupaţie, austro-turcă; frontul s-a strămutat la rîndul său în Crimeea.

Paralel cu mersul războiului, cabinetele ţărilor beligerante pregăteau şi elaborau diferite formule de stabilizare sau reorganizare a echilibrului european. Situaţia Principatelor române devenea astfel centrul tuturor atenţiilor. La Paris, în cadrul Ministerului de externe, persoana însărcinată cu examinarea situaţiei principatelor şi, în consecinţă, cu referire asupra soluţiilor propuse se dovedeşte a fi fost Hipollyte Desprez.

H. Desprez (1819-1898), care avea să slujească interesele diplomaţiei Franţei mai bine de trei decenii, de la 1852 la 1884, a intrat la externe cu un nume consacrat, ca unul din cei mai versaţi cunoscători ai Chestiunii Orientale. Două frumoase şi valoroase volume ale sale publicate în 1850, intitulate Les peuples de l'Autriche et de la Turquie (Popoarele din imperiile Austriei şi Turciei) reunesc în cuprinsul lor cele mai reprezentative articole, justificînd subtitlul dat culegerii: Istorie contemporană a slavilor (illyrieni), a maghiarilor, a românilor şi a polonezilor.

Călătoria lui Desprez în cele două imperii absolutiste multinaţionale, întreprinsă în 1846, a inclus în itinerarul ei şi Transilvania şi „Moldo-Valahia", prilejuindu-i astfel contactul cu realităţile româneşti la ele acasă. Constatările făcute în timpul călătoriei, relaţiile legate în ţară cu fruntaşii mişcării naţionale, ca şi legăturile întreţinute cu tineretul revoluţionar român la Paris, dau toate gir deplin observaţiilor şi comentariilor sale împărtăşite în mai multe numere din Revue des deux mondes, Le Moniteur universel, La Pologne etc.

Reamintim în treacăt un lucru expus de noi pe larg cu alt prilej[1], şi anume că articolul La Moldo-Valachie et le mouvement roumain, (Moldo-Valahia şi mişcarea românească) apărut la 1 ianuarie 1848 în Revue des deux mondes, cuprinde şi programul tineretului, redactat sub influenţa directă a lui Nicolae Bălcescu şi a altor revoluţionari români. Întregul articol este, dealtfel, cea mai autentică reflectare a spiritului mişcării naţionale de pe întregul întins românesc în ajunul revoluţiei. Desprez verificase peste tot pe unde umblase temeinicia sentimentului de naţionalitate; constatase existenţa unui „mare curent politic patriotic", pentru reunirea tuturor provinciilor româneşti; desluşise izvorul îndepărtat în veacuri al acestui curent, care îşi adunase puterile din gloria faptelor lui Mircea, Ştefan, Mihai Viteazul, ale lui Horea şi Tudor Vladimirescu. Remarca lui că poporul român, aşa „mutilat" cum i se înfăţişa în 1846, „constituie un singur corp, şi vastul teritoriu care îl cuprinde în unitatea sa se numeşte România în limba patriotismului, chiar dacă nu era consfinţită astfel în tratate", era, deopotrivă, o constatare, o aprobare şi un îndemn dat luptei naţionale române.

„Consacrarea legală a unui fapt natural şi preexistent"

Prima ocazie în care diplomatul Desprez s-a pronunţat ca expert în problema principatelor române s-a ivit în toamna lui 1853, cînd i s-a cerut să se refere asupra situaţiei recent create în Moldova şi Ţara Românească, şi asupra proiectelor din trecut privind statutul politic al acestora[2]. Şi credem a nu greşi dacă punem acest fapt şi în legătură cu Memoriul-protest împotriva intrării trupelor ţariste în principate, memoriu datat 12 iulie 1853 şi adresat ministrului de externe francez de către Cezar Bolliac, Ştefan Golescu, C.A. Rosetti, Ion Voinescu II şi arhimandritul Iosafat Snagoveanu, ca reprezentanţi ai poporului român şi ai fostului guvern provizoriu de la 1848.

Referatul lui Desprez poartă titlul *Examen de quelques projets relatifs à l'indépendance de la Moldo-Valachie* şi a fost încheiat într-o primă formă la 1 noiembrie 1853. Acesteia i-a urmat la scurt interval o transcriere, cu uşoare modificări. Iată cum încep observaţiile sale: „Situaţia creată principatelor Moldovei şi Ţării Româneşti prin tratate este de multă vreme privită ca provocînd neajunsuri grave şi permanente atît pentru Europa cît şi pentru Imperiul otoman. Şi nu-i numai de ieri-alaltăieri de cînd lumea se preocupă să afle dacă s-ar putea găsi vreun mijloc de a schimba o situaţie în permanenţă plină de greutăţi şi pericole. (Forma generală sub care s-a pus această problemă pînă acum a fost de a stabili soarta Moldovei şi a Valahiei, scoţîndu-le atît de sub protectoratul Rusiei cît şi de sub suzeranitatea Porţii, prevăzînd pentru aceasta din urmă schimbul unei despăgubiri pecuniare.) E firesc deci ca şi criza în care se găseşte actualmente Europa, deschizînd cîmp liber combinaţiilor [politice], să puie mintile la contribuţie pe acest subiect.

Din nefericire — subliniază Desprez — printre soluţiile propuse nu e nici una a cărei aplicare să nu întîmpine obstacolele cele mai serioase şi să nu depindă de împrejurări multiple care cu greu se pot găsi întotdeauna reunite. Astăzi un asemenea subiect nu se poate aborda deci decît cu titlu de proiect şi situîndu-l în domeniul ipotezei. Trebuie admis în prealabil un ansamblu de conjuncturi, de acelea în care Europa — printr-o hotărîre fermă şi comună de a face să dispară această cauză de dificultăţi mereu renăscînde — să poată şi să vrea să impună în acest sens condiţiile ei acelei mari puteri

[1] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834-1849*. Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1967.

[2] Arhivele Ministerului de externe francez, *Memorii şi documente*, Turcia, vol. 39.

din partea căreia ar veni opoziția".

După acest preambul, diplomatul francez trece la prezentarea poziției românilor în problema unirii și a independenței lor naționale: „În concepția moldo-valahilor — accentuează Desprez — unirea celor două principate în unul singur ar constitui primul pas spre o stare mai bună de lucruri. Ei vorbesc apoi, ca de un țel final, despre o independență completă sub un prinț străin".

Dar „nu primul din aceste puncte, adică unirea principatelor Moldovei și Valahiei — explică Desprez — este cel care ridică cele mai multe dificultăți și semne de întrebare. Cu toate că și unul și celălalt principat posedă, de secole, o organizație administrativă distinctă, se poate spune că ele au avut o existență istorică unitară. Aceeași origine romană, aceeași limbă latină, aceeași independență înainte de invazia musulmană și aceeași vasalitate după cucerire, în fine absolut aceleași vicisitudini sub dominația otomană și sub protectoratul țarist, totul atestă unitatea destinului lor în trecut. Și cum, dealtfel, nu le desparte nici o frontieră naturală, nu e de prevăzut că această unitate s-ar putea vreodată rupe de la sine. Deci, cînd moldo-valahii își afirmă dorința de a se vedea uniți din punct de vedere administrativ, ei nu fac decît să ceară consacrarea legală a unui fapt natural și preexistent".

Și argumentarea lui Desprez continuă: „Înainte ca puterea suzerană, diminuată în autoritatea sa de pierderi ireparabile, să renunțe a exercita în principate o influență efectivă, ea ținea mult la menținerea separării lor, deoarece îi era mai ușor să aibă de a face cu *două* provincii slabe, decît cu *un stat* mic, de gradul al treilea. Influența care a urmat celei otomane nu judecă nici ea altfel. Puterea protectoare ar avea un ascendent mai mic asupra unui principe domnind peste circa patru milioane de suflete decît asupra a doi domni dintre care unul are cu ceva mai mult de un milion și jumătate de supuși, și celălalt cu ceva mai puțin [de două milioane][1].

[1] Omisiune din fuga condeiului: din cele 4 milioane de locuitori ai Moldo-Valahiei, Țara Românească avea cam cu „ceva mai puțin" de două milioane și jumătate, și nu de un milion și jumătate — *C.B.*

Într-o lucrare semnală de James O Noyes și apărută la New York în 1856, se află și această imagine reprezentînd — potrivit explicației date de autorul volumului — „femei daco-romane"

Oricum ar fi privită unirea Moldovei și a Țării Românești — conchide referentul — ea este totuși baza oricărei organizații ulterioare, oricare ar fi ea".

„Despre toți românii Daciei"

Înainte de a trece la examinarea proiectelor enunțate în titlul referatului său, Desprez aduce în discuție, ca o completare a celor înfățișate pînă aici, o formulă care, așa cum arată el, a fost serios examinată într-o altă conjunctură politică europeană. E vorba anume de proiectul încorporării Moldo-Valahiei în Imperiul habsburgic, cu alte cuvinte, de *proiectul Talleyrand*, din 1805, pe care îl interpretează în felul următor: „Pe atunci, ce-i drept, această idee își avea rațiunea ei de a fi. Era după bătălia de la Austerlitz, în momentul negocierilor de la Pressburg [Bratislava de astăzi]. D-l de Talleyrand socotise că cel mai bun mijloc de a abate cu totul [interesul] Austriei de la Italia de Nord, era de a o stîrni să se extindă de-a lungul Dunării și de a o despăgubi la gurile acestui rîu de pierderile pe care le-ar avea la Adriatica. El credea că putea obține acest rezultat, asigurînd Casei de Austria posesiunea Moldo-Valahiei. În acest schimb mai vedea și un alt avantaj. Preocupat, cum n-a contenit a fi toată viața lui, cu o perseverență care contrasta cu mobilitatea obișnuită a sentimentelor sale, preocupat, spunem, de pericolul creșterii, pe cît de nemăsurată pe atît de rapidă, a puterii rusești, el vedea ca o necesitate de prim ordin să-i opună o barieră de netrecut pe drumul Constantinopolului. D-l de Talleyrand era convins că Austria putea constitui această barieră. Oferindu-i provinciile moldo-valahe, el conta să facă din Cabinetul de la Viena adversarul ireconciliabil al Imperiului rus și bulevardul asigurat al Turciei".

Reacția românilor față de un astfel de proiect, Desprez o vede după cum urmează: „Cu toate că situația de provincie austriacă nu era defel idealul

moldo-valahilor, ei au vorbit întotdeauna de această combinaţie cu regretul de a n-o fi văzut realizîndu-se. Independent de avantajul de a face parte dintr-un stat disciplinat (policé), ei ar fi fost alipiţi Transilvaniei, provincie locuită în foarte mare majoritate de locuitori de acelaşi sînge şi aceeaşi limbă ca şi moldo-valahii. Pentru a folosi numele care şi-l dau ei înşişi, în Transilvania, Ungaria orientală şi Banatul timişan sînt nu mai puţin de 2 milioane şi jumătate de *români*. Aceşti români din imperiul Austriei, care constituie matca primară a neamului, aşa cum a fost ea stabilită pe pămîntul vechii Dacii de către legiunile lui Traian, au rămas de asemenea depozitarii tradiţiilor naţionale. Cînd moldo-valahii din principatele dunărene s-au gîndit, la începutul acestui secol, să se ridice împotriva dominaţiei fanariote, mişcarea de renaştere naţională a pornit din Transilvania. Şi cînd, într-o vreme mai recentă, s-au întemeiat imprimeriile, publicaţiile periodice la Bucureşti şi Iaşi, pentru răspîndirea ideii de naţionalitate, tot Transilvania a dat impulsul şi exemplul".

Parcă Desprez l-ar fi auzit pe N. Bălcescu vorbind la sărbătorirea revoluţiei românilor din Transilvania, organizată la Paris în 1851; la trei ani de la 3/15 mai: „Ştim toţi — spunea atunci Bălcescu — cine fură cei dintîi apostoli ai românismului. Cine nu cunoaşte numele glorioase ale lui Iorgovici, Şincai, Cichindeal, Klain, Lazăr, Petru Maior, cari prin şcoli, prin cultivarea limbii şi a istoriei, puseră stîlpii de temelie ai naţionalităţii române şi propagară ideea unităţii sale"? Dar el chiar l-a auzit pe Bălcescu vorbindu-i direct despre toate acestea, la întoarcerea din revelatoarea sa călătorie făcută în 1846 în Transilvania şi Moldo-Valahia. Căci le-a şi înfăţişat pe larg în articolul din *Revue des deux mondes*, la care ne-am referit mai sus.

Nu e lipsit de interes, de asemenea, să amintim aici că, la 1805, un alt protagonist al unităţii naţionale a tuturor românilor — Moise Nicoară, născut la graniţa de vest a românimii — a căutat, la rîndul său, să-i vorbească lui Talleyrand însuşi *„despre toţi românii Daciei"*, în viziunea integrală a unităţii lor naţionale. Student la Universitatea din Pressburg, acest român învăţat şi poliglot a intrat în legătură cu o persoană din delegaţia franceză, făcînd să parvină ministrului Talleyrand un memoriu al său despre trecutul şi starea de atunci a românilor.

Dacă Hipollyte Desprez readuce în actualitate această combinaţie de politică europeană a Cabinetului francez, el o făcea pentru a sugera că o astfel de soluţie putea fi avută în vedere şi faţă de atitudinea ce avea să adopte Austria pe durata războiului în curs. Ea îi putea fi oferită ca o răsplată în eventualitatea cooperării alături de Franţa, Anglia şi Poarta Otomană, sau ca un schimb şi o compensaţie, dacă Austria ar fi fost în situaţia de a pierde Lombardia italiană. Pentru Desprez, mobilul sugerării unei astfel de soluţii nu-l constituiau, fără îndoială, considerentele panromâneşti; dar ele nici nu-i erau străine.

Pentru un stat liber, independent

Partea a doua a referatului tratează problema independenţei principatelor: „Nu se poate tăgădui faptul — continuă H. Desprez — că ideea independenţei complete a celor două principate, sub un suveran străin, oricine ar fi acesta, ar fi primită de poporul român mai bine decît oricare alta.

Aici se ridică în prealabil o întrebare fundamentală: cele două principate oferă ele suficientă maturitate politică pentru a forma un stat viabil?

Noului stat nu i-ar lipsi desigur nici întinderea, nici bogăţia solului, nici numărul şi nici inteligenţa naţiunii. Patru milioane de oameni cu un spirit pătrunzător şi deschis, pe un teritoriu care produce toate cerealele, aproape fără a fi cultivate, cu păduri admirabile şi minereuri abundente de toate genurile, ar face

LA

MOLDO-VALACHIE

ET

LE MOUVEMENT ROUMAIN.

Les deux principautés de Moldavie et de Valachie sont habitées par une population que l'on peut regarder comme parfaitement homogène. Leurs Tzars, suzerains du pays, ne se sont pas réservé le droit de s'y établir. Des hommes qui se disent et qui sont en effet les frères des Moldaves et des Valaques sont répandus dans la Hongrie orientale et remplissent la Transylvanie presque entière, la Bucovine et la Bessarabie. Le Dniester, les Carpathes, la Theiss, le Danube et la mer Noire forment une frontière naturelle autour de ces diverses provinces, partagées entre trois grands empires, et ce vaste territoire semble être assez étendu pour contenir une seule nation.

Les Daces ou Gètes, que les conjectures de la science rattachent à la famille des Thraces, occupaient vraisemblablement cette contrée dès la plus haute antiquité. Ils eurent souvent par eux à l'égal d'un dieu, Zalmoxis, leur avait donné une religion et des lois, et à l'époque d'Auguste leur domination s'étendait de la mer Noire à la Germanie. Rome en fut

Facsimil din Revue des deux mondes, *din 1 ianuarie 1848, revistă în care H. Desprez înfăţişa pentru cititorii francezi realităţile româneşti*

fără îndoială din el o putere de al treilea ordin, foarte respectabilă". Un guvern luminat şi ferm ar şterge curînd urmele vicisitudinilor istoriei, amprenta atîtor armate străine care au călcat teritoriul românesc, amintirea jalnică a atîtor domni fanarioţi lacomi de îmbogăţire. Dragostea de muncă şi aptitudinea în meseria armelor şi-ar regăsi toată vigoarea.

„Admiţînd deci că cele două provincii pot uşor forma un stat independent şi să trăiască astfel o viaţă a lor proprie" — problema pe care încearcă să o dezlege Desprez este felul în care va fi văzută această independenţă de către marile puteri limitrofe. Şi ce inconveniente şi avantaje va găsi întreaga Europă în faţa unei asemenea situaţii?

„Examinată în principiul său — arată el mai departe —, independenţa Moldo-Valahiei va avea urmări nu fără gravitate şi de natură a trezi precauţiunile puterilor vecine. Se ştie în ce stare de aşteptare se află de mai mulţi ani popoarele Europei orientale, cele ale Austriei, ca şi cele ale Turciei! Ideea într-adevăr de temut, pentru un imperiu ca şi pentru celălalt, nu este

defel aceea a libertății civile, și încă mai puțin această idee de egalitate care a dat naștere socialismului, ci *este ideea de naționalitate, pentru că ea concentrează toată activitatea intelectuală a popoarelor Orientului european.*

Austria și Turcia — observă analistul — au cu atît mai mult să se preocupe de aceasta cu cît ele sînt, și una și alta, fondate pe principiul conquistei.

Cabinetul de la Viena — se subliniază de asemenea — a avut un întemeiat sentiment al acestui pericol, cînd a refuzat, în 1828 și '29, să se asocieze în acțiunea pentru instaurarea regatului elen. El recunoscuse, cu siguranța prevederii, proprie instinctului de conservare, că renașterea uneia dintre naționalitățile supuse dominației otomane nu putea constitui decît un exemplu contagios pentru naționalitățile guvernate de către austriaci.

Politica guvernului de la Viena se temea mult mai puțin de a vedea echilibrul teritorial al Orientului rupt în folosul Rusiei, decît se temea de renașterea spiritului de naționalitate. S-ar putea ca instituirea unui regat al Moldo-Valahiei sau al României, cum se va voi a fi numit, la granița însăși a Austriei, să nu fie defel pe placul acestui guvern. Într-adevăr, ar fi aici o circumstanță agravantă. Nu ar mai fi vorba de un popor fără nici un raport de rudenie cu popoarele Austriei, cum era în cazul grecilor. Partea cea mai activă și cea mai vivace a națiunii române locuiește, în număr de două milioane și jumătate de suflete, în Transilvania și Ungaria răsăriteană.

Ce se va întîmpla dacă Moldo-Valahia va fi independentă? Nu ar constitui aceasta pentru românii austriaci o poziție cu totul asemănătoare cu aceea a italienilor din Lombardia față de Piemont și de celelalte state ale Italiei? Austria nu se va putea teme oare că contactul cu Moldo-Valahia independentă avea să fie pentru Transilvania un îndemn la nesupunere? În afară de satisfacția ce va fi dată prin întemeierea acestui regat principiului naționalității, prin sine însuși atît de amenințător pentru Austria, va trebui deci luată în considerație și influența pe care implicit o va exercita noul stat asupra populațiilor de același neam, din provinciile austriace".

Crearea unui stat liber pe malul stîng al Dunării după cum arată Desprez nu ar fi fost fără inconveniente grave nici pentru Turcia. Din exemplificările argumentației diplomatului francez, reținem concluzia că „neajunsurile întemeierii regatului Moldo-Valahiei ar fi mult mai reduse în această privință pentru Turcia, decît pentru Austria".

Abilitate diplomatică și voință națională

În ultima parte a referatului, expertul francez examinează problema prințului străin ce urma să ocupe tronul noului stat independent român: statul și familia din care putea proveni. Cîntărind avantajele și neajunsurile, pentru Franța și echilibrul european, a uneia sau alteia dintre cele trei ipoteze, un prinț rus, german, sau austriac, opțiunea lui Desprez s-a oprit la cea de-a treia. Și iată-i și raționamentul conjunctural care l-a condus aici: „Am comparat, mai sus, poziția românilor din Transilvania și Ungaria față de românii independenți cu aceea a italienilor din regatul lombardo-venețian față de celelalte popoare ale peninsulei și am văzut o circumstanță de natură a indispune Austria împotriva oricărui proiect de stat român [unitar]. Italia ne oferă aici un alt element de comparație propice a liniști cabinetul vienez. Moldo-Valahia condusă de un arhiduce s-ar afla într-o situație asemănătoare cu a Toscanei, o situație cu totul favorabilă pentru influența austriacă, în ciuda opoziției pe care o întîmpină acolo atunci cînd caută a se face direct simțită.

Această combinație din urmă se apropie, după cum se vede, de aceea pe care o propunea prințul de Talleyrand împăratului [habsburg] atunci cînd i-a sugerat ideea anexării Moldo-Valahiei la Austria. În cazul acesta ca și în primul caz, noi [Franța] am fi întemeiați să pretindem Vienei prețul serviciului pe care i-l vom fi făcut. Amîndouă combinațiile ar avea dealtfel drept urmare, una ca și cealaltă, localizarea preocupărilor guvernului austriac în Europa de Răsărit și angajarea lui prin forța împrejurărilor într-o politică contrară vederilor Rusiei.

Înțelegem — argumentează Desprez — obiecția gravă pe care o ridică un plan avînd drept consecință întărirea unei puteri rivale Franței, și cu care ar putea ajunge într-o zi în luptă față în Italia. Dar mai trebuie să ținem seama că înălțarea unui arhiduce ca suveran al Moldo-Valahiei, întărind Austria pe linia Dunării, i-ar impune acesteia noi sarcini de supraveghere în această zonă, și ar slăbi-o simțitor în partea Alpilor, pierzînd punctul de sprijin pe care îl are astăzi în alianța cu Rusia.

Dacă s-ar pune deci problema — încheie diplomatul francez — interesul Franței, de comun acord cu interesul european, ar fi să prefere un arhiduce austriac oricărui alt principe german, și cu atît mai mult unui mare duce rus".

„Abilitatea diplomației lui Napoleon III — comenta mai tîrziu istoricul sovietic E.V. Tarle — consta în special în faptul că el exercita presiuni asupra Austriei, cerîndu-i să pornească împotriva Rusiei [a Rusiei care salvase Imperiul habsburgic de la prăbușirea în 1849], și amenințînd-o că în caz de refuz o va izgoni din Lombardia și Veneția și că va da aceste provincii Piemontului..." Din informațiile pe care le deținea (în 1941), Tarle nu știa că jocul și presiunea politică întrebuințate față de Austria fuseseră mult mai complicate și mai abil ispititoare.

Pînă la urmă însă, toate acele planuri de cabinet și caruseluri diplomatice s-au dovedit zadarnice și sterile. Ele au fost dejucate de poporul român și de voința sa nestrămutată afirmată plebiscitar la 5 și 24 ianuarie 1859, cînd Moldova s-a unit cu Țara Românească, iar Europa s-a aflat în fața statului național modern *România*.

Toate aceste tezaure aşteaptă însă şi vor mai aştepta pe săpători, care, din aşezările viilor şi din morminte le adormiţilo din Câmpia muntenească, ca şi din platoul transilvan, să le cheme iară la lumina zilei.

V. PÂRVAN,
Getica

Mărturii ale culturii şi civilizaţiei româneşti

TEZAURUL DE LA CRAIOVA

MIHAI GRAMATOPOL

Munca istoricului se aseamănă, în multe privinţe, cu aceea a detectivului, ambii găsindu-se deseori în situaţia de a reconstitui întregul din fragmente de informaţii aparent disparate, fără legătură între ele. Un asemenea caz îl prezintă şi istoria „tezaurului de la Craiova" — descoperit în împrejurări neelucidate încă pe deplin. I se spune „de la Craiova" dar, de fapt, nu se ştie cu exactitate unde şi de către cine a fost găsit, după cum nu se ştie cu certitudine nici din ce piese era compus.

Obiectele aflate în prezent la Muzeul de istorie al R.S. România — aproximativ 60 aplice şi butoni de harnaşament din argint — constituie doar o parte din acest tezaur. Podoabele au fost restituite în 1926 statului român de către Germania, ca urmare a hotărîrii Comisiei de despăgubiri de la Paris, căreia îi revenea sarcina aplicării unora din condiţiile Tratatului de pace de la Versailles. Trebuie spus că, în împrejurări legate de evenimentele din primul război mondial, tezaurul ajunsese în posesia Muzeului din Berlin. Se pare însă că el conţinea mai multe aplice decît cele ce s-au întors în ţară. În studiul publicat în 1927 asupra pieselor acestui tezaur în *Prähistorische Zeitschrift* (Revista de preistorie), savantul german Hubert Schmidt cataloga 77 piese întregi (aplice şi butoni) şi 13 fragmente de diverse obiecte. Tezaurul — afirma respectivul autor — fusese cumpărat de la un negustor de antichităţi din Craiova cu puţin înainte sau, mai degrabă, în cursul primului război mondial. Desigur că aceste piese fuseseră găsite într-un mormînt princiar; dar cum au dovedit-o descoperirile ulterioare de la Agighiol, Peretu, Băiceni[1] mormintele princiare de acest gen conţineau un inventar mai bogat: de regulă, coiful principelui, o serie de fiale (cupe), pahare-rytonuri, podoabe de îmbrăcăminte şi piese de harnaşament.

În cazul „tezaurului de la Craiova" nu ieşiseră la iveală decît aplicele. Unde erau coiful, rytonul (sau rytonurile), cupele ce trebuiau în mod firesc să se găsească laolaltă cu aplicele?

O serie de informaţii disparate vin să întregească tabloul acestui tezaur. În colecţia Institutului de artă din Detroit (S.U.A.) se află un coif din argint aurit, de certă factură getică; la Metropolitan Museum din New York se află un vas-ryton din argint (realizat în maniera celor geto-dacice). Ambele piese provin dintr-o vestită colecţie vieneză — Colecţia Trau — în care figuraseră însă cu locuri de descoperire diferite. Despre ryton se afirma, de pildă, că ar fi fost găsit prin 1913-1914, în apele Dunării, la Porţile de Fier. Evident o minciună convenţională, căci nu se motiva de loc (şi nici nu este plauzibil) ca un ase-

[1] *Magazin istoric*, nr. 7, 9, 10/1983.

menea obiect să poată fi pescuit în curentul puternic al fluviului, în zona invocată. (În această privinţă se cuvine făcută o paranteză; în mod frecvent, în lumea colecţionarilor de artă se recurgea — şi se mai recurge — la explicaţii fanteziste atunci cînd un posesor sau altul doreşte să ascundă originea reală a unui obiect dobîndit pe căi ilicite.). În cazul rytonului acesta fusese găsit împreună cu coiful: o dovedeşte — fără putinţă de tăgadă — faptul că *amîndouă piesele prezintă aceleaşi urme de lovituri percutante de tîrnăcop!* De ce au fost prezentate ca descoperiri izolate şi de ce au fost valorificate separat? Explicaţia constă în aceea că posesorul lor vienez, aflînd de retrocedarea aplicelor de la Berlin şi temîndu-se de eventuala cerere a României de a-i fi restituite cele două obiecte înstrăinate în împrejurările primului război mondial (poate şi sub presiuni militare) a preferat să scape în chip cît mai profitabil de nişte achiziţii ce ar fi putut deveni desconspirabile. În concluzie, le-a făurit fiecăreia cîte o origine, vînzîndu-le separat. Revine prof. univ. Dumitru Berciu meritul de a fi sesizat, cel dintîi, legătura dintre tezaurul „de la Craiova", pe de o parte, şi rytonul de la Metropolitan Museum, pe de alta, precum şi cea dintre primele şi coiful de la Detroit. Tot lui i se datorează dovedirea originii trace a acestor piese, considerate anterior dovezi ale artei scitice „din zonele de vest ale ei [ale ariei de răspîndire a sciţilor]".

În analiza pe care o face tezaurului de la Craiova, prof. D. Berciu, mai aduce o informaţie (pe care o consideră însă puţin veridică), anume că în timpul primului război mondial, sub ocupaţia germană, ofiţeri nemţi ar fi dispus executarea unor săpături arheologice într-un tumul din comuna Bîrca, jud. Dolj, de unde au obţinut diverse obiecte de argint.

În ce mă priveşte, consider această informaţie întemeiată, pornind de la premisa că întreg tezaurul (inclusiv coiful şi rytonul) s-a aflat cîndva, înainte de război, în mîna unui anticar-colecţionar din Craiova. În perioada neutralităţii armate (1914-1916), el a vîndut o parte din piese (coiful şi rytonul) colecţionarului Trau, la Viena, dar nu i-a putut plasa şi aplicele, mai puţin spectaculoase şi oricînd elocvente asupra descoperirii. (Or tranzacţia s-a încheiat ilicit, fără ştirea autorităţilor, căci evident înstrăinarea unor asemenea piese era interzisă!) A reuşit, în schimb, să vîndă cîteva aplice unor colecţionari din ţară. Aceasta este nu o ipoteză, ci o certitudine: în colecţia Severanu (al cărui principal furnizor oltean era acest anticar din Craiova) se află perechea uneia din aplicele (C. 26) descrise de prof. Schmidt şi Berciu în studiile lor!

Ulterior, după începerea războiului, aplicele rămase au fost confiscate sau poate vîndute de anticar ocupanţilor germani (e un aspect pe care, probabil, nu-l vom şti niciodată). Tot de la el, este posibil ca ofiţerii germani să fi aflat locul exact al descoperirii (Bîrca sau o localitate învecinată) şi să fi dispus executarea de săpături. Aşa se explică diferenţa dintre cele 60 aplice returnate ţării noastre şi cele 77 descrise de Hubert Schmidt.

O dată reconstituit, tezaurul de la Craiova (de fapt, mai bine spus din sudul Olteniei) ni se dezvăluie în toate caracteristicile unor asemenea descoperiri din mediul geto-dacic; un coif asemănător celor de la Agighiol şi Peretu. Asemănare care — în cazul reprezentărilor de pe cele două obrăzare, de la Peretu şi Craiova — merge pînă la identitate: pe obrăzarul stîng un caprideu orientat spre stînga, pe obrăzarul drept motivul binecunoscut în arta antică al vulturului cu peştele în cioc şi un iepure în gheare.

(Continuare în p. 48)

Răspuns unui publicist de la revista americană

NATIONAL GEOGRAPHIC MAGAZINE

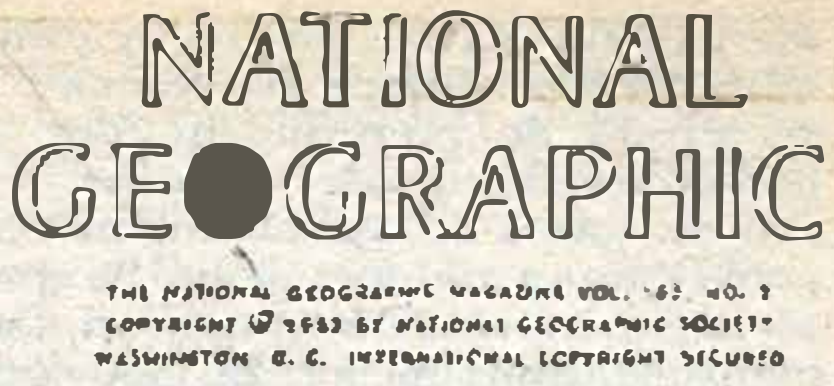

ÎNTRE IGNORANȚĂ ȘI EROARE VOITĂ

Conf. univ. dr. MIHAIL DIACONESCU, GHEORGHE DAVID

Orice publicație serioasă își face un titlu de onoare din informarea corectă a cititorilor săi. Orice publicație are obligația civică și etică de a respecta rolul pe care comunicațiile de masă, în continuă dezvoltare, îl au în prezent față de cei ce le acordă încrederea lor. Orice publicație are deci răspunderea morală de a reflecta serios asupra acurateții și onestității surselor utilizate, ca și asupra consecințelor morale, propagandistice sau de altă natură ale informațiilor pe care le folosește. Fără a mai aminti necesitatea de a lua în considerare credibilitatea acestor surse. În caz contrar, prin difuzarea unor știri eronate, se ajunge la dezinformarea cititorilor.

Sînt însă și cazuri în care manipularea datelor se face în mod deliberat tendențios, cu scopul de a provoca derută, de a mistifica adevărul. Mistificarea se poate realiza, de asemenea, prin intermediari de perfectă bună-credință, dar rău informați sau, pur și simplu, naivi. Autorii — adevărații autori ai falsurilor — rămîn în umbră. Ei pot fi totuși ușor depistați prin simpla întrebare: cui folosește?

Aceste reflecții ne-au fost prilejuite recent de lectura unui reportaj apărut în cunoscuta publicație americană *National Geographic (Official journal of the National Geographic Society* — organul oficial al Societății Naționale de geografie), editată la Washington D.C. Este reportajul ilustrat cu titlul *Hungary's New Way* (Noul drum al Ungariei) tipărit în volumul 163 (nr. 2, februarie 1983, paginile 225-261) al revistei amintite, semnat de John J. Putman, senior Writer (redactor principal). Citind reportajul, ne-au frapat hărțile publicate de autor la paginile 226-227, pentru a arăta evoluția istorică a Ungariei. Ne-am întrebat de mai multe ori dacă el s-a înșelat sau a fost înșelat cu bună știință, pentru ca, la rîndul său, să-i inducă în eroare pe alții, respectiv milioanele de cititori ai revistei, oameni de perfectă bună-credință. Atît de izbitoare sînt „petele" de pe aceste hărți încît ne-am întrebat, nu o dată, dacă autorul a fost dezinformat sau neștiutor, ori și una și alta. Lăsăm la latitudinea celor ce editează *National Geographic* — de a căror bună-credință, de asemenea, nu avem de ce să ne îndoim — și a autorului însuși răspunsul la aceste întrebări. Așa cum — în cazul că este vorba de o dezinformare — lăsăm la aprecierea lor dacă e bine sau nu ca un redactor principal al unei publicații (care, de altminteri, se bucură de un vechi și meritat prestigiu) să se lase manipulat de niște elemente răuvoitoare, certate cu adevărul istoric. Pentru că este sigur că cei ce i-au inspirat publicarea hărților combină în mod cinic minciuna sfruntată cu escrocheria intelectuală. Și iată cum!

Prima hartă intitulată *Regatul Ungariei (la 1100)* are drept explicație textul: „Maghiarii, primii unguri, au invadat [se presupune teritoriile indicate în desen, căci nu se precizează care locuri anume — *n.n.*] în secolul IX, migrînd din zona Munților Ural. Au fost convertiți la creștinism de către Ștefan I, încoronat la 1001". Iată însă că pe această hartă apar trecuți ca vecini ai pămînturilor pe care ungurii s-au așezat, polonezii, locuitorii Sfîntului Imperiu roman, sîrbii, bizantinii și cei ai cnezatelor rusești. Lipsesc numai românii. Lipsesc, deși izvoarele istorice, chiar și cele provenite de la regii unguri, atestă existența voievodatelor românești conduse de Gelu, Glad, Menumorut, precum și a altor formațiuni politice românești, ce fiinșau în acea vreme pe teritoriul geografic al României. Desigur, omisiunea

are un scop. Ea este menită să arate — reactualizînd o teză de mult condamnată de oamenii de știință de pretutindeni, dar dragă unor pseudo-istorici de ieri și de azi - că teritoriul pe care s-au așezat ungurii în urma migrației lor ar fi fost golit de populație. Și astfel, prin această simplă și „nevinovată" omisiune, dintr-un foc, în mod forțat și ireal, se aruncă în neant peste un mileniu de istorie a strămoșilor noștri geto-daci și daco-români, care — spre știința d-lui Putman — au avut o tradiție statală încă din secolul I î.e.n., prin marele rege Burebista, contemporan cu Caius Iulius Caesar. Dar autorii hărții (și, odată cu ei, autorul reportajului) se fac că nu cunosc acest „amănunt" vechi de peste 2 000 ani, după cum arată că le este străină orice cunoștință despre lupta de cîteva secole purtată de voievozii români împotriva penetrației maghiare. Chiar să nu fi auzit „fabricanții" hărții de voievodatul Transilvaniei? S-au să-l fi trecut înadins sub tăcere? Dacă acești „fabricanți" de hărți ignorează lucruri îndeobște cunoscute de istoricii de pretutindeni, înseamnă că autoritatea lor științifică este discutabilă, ca să nu zicem nulă. Dar mai ales cînd asemenea invenții cartografice sînt difuzate în scopuri „științifice și educative" motivele trebuie să dea de gîndit. Poate că totuși acești autori de hărți nu sînt chiar atît de ignoranți. Poate că ei suferă de o amnezie subită. Cel puțin în anumite momente. De pildă, atunci cînd omit granițele istorice și demografice ale României. Dar în cazul de față, amnezia nu reprezintă o simplă uitare, ci un fenomen mai complex. Cine nu are memorie, nu poate avea nici sensul exact al spuselor sale.

În fața unei asemenea mistificări orice constatare de bună-credință nu poate exclude nici posibilitatea ca autorii hărților să eludeze cu bună știință datele reale, pentru a oferi celor neștiutori o contrafacere grosolană. Indiferent însă că este deliberată sau fără de voie, contrafacerea tot contrafacere rămîne. Așa că, indiferent de festele pe care o memorie în suferință (sau, dimpotrivă, prea prodigioasă!) le poate juca, statele feudale românești de la începutul medievalismului constituie o realitate și nu pot fi clintite din istorie și din memoria colectivă a poporului român, a Europei, a umanității, oricît de stăruitoare ar fi ignoranța sau falsurile grosolane ale celor care se fac că n-au auzit de ele.

Firește, toate aceste contrafaceri au un scop. Ele se leagă de efortul de a prezenta Transilvania drept parte integrantă a așazisei Ungarii istorice, întinsă pînă la Țara Românească și Moldova. De fapt, voievodatul, respectiv principatul Transilvaniei, a existat ca o țară *(regnum)* deosebită de regatul Ungariei, neființd altceva decît dezvoltarea pe o treaptă nouă a vechilor ducate (voievodate) românești din secolele VIII-XI. Voievodatul a rămas o instituție românească specifică numai Transilvaniei, neîntîlnit în altă parte a regatului ungar. Această persistență a unei instituții specifice, de veche tradiție, explică de ce Transilvania nu s-a contopit niciodată cu regatul maghiar, de ce ele au rămas două țări fundamental diferite (cum sublinia istoricul maghiar Szilagyi Sandor) și de ce „țara de dincolo de păduri" a gravitat mereu, sub aspect demografic, economic, religios, cultural și politic spre celelalte două țări românești (fapt constatat și de un alt istoric maghiar, Kővari László).

Și dacă publicistului american îi va fi fost, poate, mai anevoie să consulte autorii amintiți mai sus, n-ar fi stricat — în acest caz — să răsfoiască o enciclopedie, care, nu ne îndoim, i-a fost la îndemînă, *The Encyclopaedia Britannica — Macropaedia*, vol. 15, p. 1 047, tipărită chiar în Statele Unite în anii 1973-1974. Ar fi putut afla astfel că cercetările istorice și arheologice evidențiază că pe teritoriul de azi al României a trăit o populație autohtonă geto-dacică, populație care a dezvoltat o economie și o civilizație înaltă „cu mult înainte ca armatele romane să treacă Dunărea". Ar mai fi aflat că poporul român, rămas statornic în vatra sa, locuia „pe teritoriul de azi al României către sfîrșitul primului mileniu al erei noastre" și că „întîia mențiune a valahilor — numele dat popoarelor romanice de către vecinii lor — apare în secolul IX". Și ar mai fi putut afla (de data aceasta din *The Encyclopaedia Britannica — Micropaedia*, vol. X, p. 98) că Transilvania, „nucleul statului dac (get)" ce a înflorit în sec. I î.e.n.-I e.n., ocupată de regalitatea maghiară „după ce regele Ștefan I — potrivit tradiției — a înfrînt rezistența principelui local Gyula", a evoluat ca o regiune distinctă, autonomă, condusă de un voievod sau guvernator. Ar fi aflat, de asemenea, că după bătălia de la Mohács (1526), „Ungaria a fost divizată între Habsburgi și sultanul turc, iar Transilvania s-a transformat într-un principat autonom, sub suzeranitate turcească (1566)". Tot în această lucrare ar fi găsit o hartă care arăta limpede situația politică a diferitelor state în anul 1566 și, în acest caz, n-ar mai fi trebuit să apeleze la cartografi neștiutori sau rău-voitori. Dealtfel, mari geografi și cartografi ai vremii — Georg Reicherstorffer, Abraham Ortelius și însuși renumitul Mercator — au marcat distinct, pe hărțile întocmite de ei, realitățile politice din această parte a lumii, pe care, cum se vede, doar autorii hărților și reportajului din *National Geographic* le ignoră.

Să trecem acum la celelalte hărți publicate în *National Geographic*. Ele vădesc aceeași sistematică tactică de dezinformare, și — fapt surprinzător (sau nu?!) — tot în legătură cu realitățile românești. Astfel, țările române, care — cum prea bine se știe — au deținut un statut de autonomie de-a lungul întregii epoci medievale, nu sînt menționate nici pe harta ce ar vrea să reconstituie situația politică a Ungariei la 1566, în contextul geografic central și sud-est european, nici pe cea de la 1740 și nici pe cea de la 1812, la

fel de schematic realizate. Este cel puțin surprinzător că o revistă reputată prin serviciul ei cartografic și prin calitatea excelentă a numeroaselor hărți, pe care le-a publicat în îndelungata sa existență a dat gir unor realizări atît de îndoielnice ca execuție și exactitate geografică și istorică. Acolo unde principatele române se aflau de fapt și unde ar fi trebuit să fie menționate ca atare, ca vecine ale Ungariei, autorii amintitelor hărți încearcă să ne convingă că s-ar fi întins... Imperiul otoman. Dar, în pofida unor relații de suzeranitate specifice epocii (statut pe care l-a avut și Transilvania între 1541 și 1688), principatele române nu au făcut parte *niciodată* efectiv din Imperiul otoman, ele au avut, în virtutea vechilor tratate încheiate cu Poarta Otomană, în toată această perioadă, deplină autonomie internă și o intensă activitate în domeniul relațiilor internaționale. Să ne amintim ce scria, de mult celebrul istoric britanic A. J. Toynbee, în monumentala sa operă, *A Study of History:* „În ceea ce privește principatele Valahiei și Moldovei, ele au fost întemeiate de descălecători de naționalitate română, creștini ortodocși; aceștia coborîseră din podișurile Transilvaniei". Și tot Toynbee specifică: „Românii valahi și moldoveni au știut să obțină de la turci condiții cu mult mai favorabile decît coreligionarii lor de la sud de Dunăre".

Dar mistificarea realității istorice vizează, în continuare, și situația Transilvaniei. Nu numai că aceasta nu este marcată în nici un fel ca principat autonom la 1566, dar celelalte două hărți — din 1740 și 1812 — încearcă să convingă pe cititori că Transilvania ar fi făcut parte din regatul Ungariei, reconstituit după ofensiva habsburgică ce a urmat asediului Vienei. Este cazul să amintim celor ce afirmă acest fapt că, după cucerirea ei de către Habsburgi, Transilvania a fost organizată ca mare principat, dependent direct de curtea de la Viena și că *niciodată*, pînă în 1867, nu a fost integrată Ungariei.

Autorii hărților și publicistul ce le-a dat gir ignoră însă aceste realități istorice, după cum ignoră multe alte lucruri, încît cititorul revistei nu poate rămîne decît uluit de atîta ignoranță încăpățînată și sistematică. Cu atît mai mult, cu cît la harta nr. 5 (pe care apare consemnată, în fine, existența unui stat românesc, coborît — probabil — din cer!), hartă intitulată *Primul război mondial (1914)*, cititorul întîlnește următoarea explicație: „Ungaria a intrat în primul război mondial ca parte a întinsei duble monarhii. După înfrîngerea din 1918, Ungaria și-a pierdut 64% din populație și 71% din teritoriu (vezi harta următoare)". La harta indicată, cititorul întîlnește următoarele explicații. Prima: „Teritoriile obținute de Ungaria între 19 8-1941 și pierdute în 1945". A doua explicație: „Sperînd să-și recapete teritoriile pierdute și fără apărare împotriva Germaniei naziste, Ungaria a intrat în război de partea Axei". Pe această hartă figurează hașurat nordul Transilvaniei, „obținut" (vorba cartografului) după mîrșavul Diktat de la Viena ca și unele teritorii cehoslovace și iugoslave.

Atîta fals și atîta manipulare cartografică, într-un spațiu atît de restrîns, ar umple de invidie chiar și pe cei mai abili profesioniști. Totuși, pentru ca performanța falsului să atingă noi culmi, la pagina 253 din reportaj se poate citi: „Este o ironie că după primul război mondial, cînd Ungaria, pentru prima oară în epoca modernă, și-a recăpătat independența, a pierdut, printr-un tratat, 71% din teritoriu și mult din populație. Acești oameni pierduți rămîn în conștiința ungurilor. Mai ales cei din România; sînt rău tratați. Mi s-a spus de mai multe ori".

Așadar, toată falsificarea are un sens. Ea vizează cîteva state învecinate, îndeosebi România și politica internă românească de azi. Ceea ce „uită" să arate autorul (sau autorii) hărților și al comentariului este faptul că destrămarea putredului Imperiu austro-ungar multinațional nu reprezintă cîtuși de puțin o „ironie" a istoriei, ci un adevăr cu caracter obiectiv și inexorabil.

Adevărul acesta se explică, înainte de toate, prin voința energică a croaților, sîrbilor, românilor, polonezilor, cehilor și slovacilor din Austro-Ungaria de a scăpa de teroarea exercitată asupra lor de un imperiu despotic, care încerca mereu să-i deznaționalizeze, în numele unei himerice „Ungarii Mari". Ungaria n-a putut pierde 71% din teritoriu pentru simplul motiv că nu poți pierde ce nu e al tău, chiar dacă la un moment dat l-ai deținut prin forță și dictat. Și n-a putut pierde 64% (sau vorba autorului reportajului „mult") din populație pentru la fel de simplu motiv că marea majoritate a acestei populații nu era ungară și nu s-a considerat niciodată ungară, în pofida sistematicei politici de deznaționalizare practicată de oficialități.

Astfel de practici, de a prezenta teritorii cotropite și popoare subjugate drept teritorii și locuitori proprii, nu sînt noi. Încă la sfîrșitul secolului trecut s-a constituit Asociația centrală pentru maghiarizarea numelor — care la începutul veacului nostru avea ca președinte pe Simon Telkés, cel care publica în 1898 lucrări „științifice" (tot atît de „științifice" ca și hărțile pe care le discutăm), precum *Hogy Magyarositsuk a vezetekneveket?* (Cum să maghiarizăm numele patronimic?), în cadrul unei acțiuni sistematice, oficializate și necruțătoare.

Publicarea unor asemenea hărți și radierea unor popoare de pe harta continentului arată limpede din ce fel de modele se inspiră cei ce practică jocul iresponsabil cu adevărul istoric. Nu este cîtuși de puțin o „ironie" a istoriei faptul că sîrbii, croații, românii din Transilvania și Bucovina, polonezii, cehii și slovacii s-au desprins de Imperiul austro-ungar prin propria lor voință și că tratatele internaționale au consemnat ulterior și pen-

tru totdeauna această definitivă desprindere. După cum, nu în mod „ironic" secretarul de stat Robert Lansing, în numele președintelui S.U.A., Woodrow Wilson, scria în 1918 că „Guvernul S.U.A. este martorul marilor suferințe și jertfe ale poporului român pentru cauza libertății, în fața dușmanilor și asupritorilor săi. Simpatizînd cu spiritul unității naționale și cu dorințele românilor din toate regiunile, Guvernul S.U.A. nu va pregeta să-și impună influența pentru ca drepturile politice și teritoriale furate poporului român să fie realizate și asigurate împotriva oricărui amestec din străinătate". (Library of Congress, Washington D.C., Presidential Paper Microfilm, Woodrow Wilson Papers, roll 345, Series 4, Case file 3183.)

Anul 1918 a fost data eliberării acestor popoare. La 1 Decembrie 1918, Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Ungaria a proclamat solemn și pentru totdeauna, unirea lor și a teritoriilor locuite de ei cu patria-mamă — România.

Sub aspect etnic, demografic și istoric, așa-zisele teritorii „pierdute" de Ungaria n-au fost niciodată ungare. E drept că în aceste teritorii au rămas să trăiască, alături de croați, sîrbi, români sau slovaci și un număr de maghiari, reprezentînd însă cifric o minoritate, de mai multe ori consemnată ca atare, încă în timpul fostului imperiu dualist, de înseși statistici oficiale habsburgice. Astfel, potrivit recensămîntului din 1910, efectuat de autoritățile austro-ungare și în condițiile unei ofensive permanente de deznaționalizare a românilor, populația Transilvaniei era compusă (procentual) din: 46,20% români, 25,70% maghiari, 7,0% secui, 11,60% germani, 4,6% sîrbi și croați, 2,6% ruteni, 0,6% slovaci, 1,7% alte naționalități. *(1918 la români. Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român*, Documente externe, vol. 1, București, 1983, p. 19.) Despre autorii acestor statistici se poate spune orice, în afară de faptul că le-ar fi fost favorabil românilor.

Populația maghiară, rămasă după 1918 în România, se bucură de toate drepturile și libertățile asigurate de Constituție, de legi, ca și de structura și modul de organizare al diverselor instituții, culte și organizații în care ei se afirmă. Naționalitățile conlocuitoare din România (inclusiv maghiarii) știu mai bine decît denigratorii de peste hotare cît de reale și efective le sînt drepturile și libertățile. Noi spunem cu mîndrie, pentru că avem și motive, că ar fi de dorit ca în multe alte locuri din lume naționalitățile conlocuitoare să se bucure de atîtea drepturi de cîte beneficiază ele în România. În această ordine de idei, ne-ar face plăcere ca domnul John J. Putman, sau oricare alt reporter de la *National Geographic*, să vină în Republica Socialistă România pentru a se convinge cu proprii-i ochi de situația naționalităților conlocuitoare din România. Nimeni n-are însă dreptul să înfățișeze — la aproape 40 ani de la încheierea ultimului război mondial — pretențiile regimului fascist al lui Horthy de a reface, cu ajutorul lui Hitler și Mussolini, prin noi răpiri teritoriale pe seama statelor vecine așa-zisa Ungarie Mare, drept o simplă „obținere" de teritorii, iar destrămarea Imperiului austro-ungar drept „o ironie a istoriei". O ironie, și încă una plină de perfidie este însă să se vorbească despre teritoriile și oamenii „pierduți" (mai ales în cuprinsul granițelor de azi ale României și altor state vecine Ungariei) de răposatul Imperiu habsburgic sau de statul fascist al lui Horthy.

În reportajul din *National Geographic*, John J. Putman consemnează faptul că, în timpul regimului horthyist, 600 000 evrei au fost trimiși și exterminați în lagărele de concentrare. O parte din evreii trimiși de Horthy în cuptoarele de la Auschwitz fuseseră deportați din Transilvania de Nord, „obținută" de Ungaria în urma Diktatului de la Viena. În afară de evrei, Horthy a trimis însă în lagăre și mulți români. Alți români, mii și mii de oameni, au fost siliți, în numele „ideologiei naționaliste ungare", să-și părăsească averile și casele, au fost trimiși la muncă de sclavi în Ungaria sau, pur și simplu, au fost uciși prin împușcare, spînzurare, decapitare, prin fel de fel de chinuri atroce inventate înadins pentru ei de „zdrențăroșii"[1] de tristă amintire.

Dacă publicistul John J. Putman dorește să cunoască în detaliu aceste fapte îi putem recomanda lucrarea istoricului american, profesor la New York University, Randolph L. Braham — *Genocide and retribution: The Holocaust in Hungarian — Ruled Northern Transylvania* (Genocid și pedeapsă: Holocaustul în Transilvania de Nord aflată sub stăpînire ungară) — apărută chiar în S.U.A., în anul 1983 la Editura Cluwer Nijhoff, Publishing member of the Cluwer Academic, Publishing Group, Boston-Hague-Dordrecht-Lancaster. Din studiul ei introductiv (50 pagini) și mai ales din culegerea de documente (circa 180 pagini) reies cu prisosință crimele monstruoase săvîrșite de ocupanții horthyiști împotriva populației românești, evreiești și de alte naționalități pe teritoriul din nord-vestul României, vremelnic răpit prin Diktatul fascist de la Viena.

Avem motive să credem că dl. John J. Putman a auzit de localitățile Lidice sau Oradour sur Glâne. Îi sugerăm să se intereseze și de unele localități românești care au cunoscut aceeași tragedie atroce. Noi nu uităm de masacrele săvîrșite pe teritoriul românesc în timpul lui Horthy, la Ip și Treznea, Moisei și Sărmaș, ca și în alte localități, cînd așezări întregi au fost distruse, cînd șiruri lungi de

[1] Rongyos Gárda (Garda zdrențăroșilor), organizație naționalistă paramilitară alcătuită din foști ofițeri albgardiști din Ungaria. Numele vine de la hainele civile sărăcăcioase în care umblau membrii ei.

locuitori civili — bătrîni, femei și copii — au fost scoși ziua sau noaptea la marginea satelor, puși să-și sape groapa și uciși în masă tocmai în numele „ideologiei naționaliste ungare", al așa-zisului „drept" al Ungariei de a califica prăbușirea putredului Imperiu habsburgic și tratatele de pace de la Versailles și Trianon (pe care numai Hitler le-a mai hulit cu atîta ardoare furibundă), drept o „ironie" a istoriei. Poate că dacă va veni în România, dl. John J. Putman se va simți îndemnat să pună o floare și să păstreze un moment de reculegere pioasă la locurile de supliciu al atîtor victime inocente, să reflecteze, eventual, la încercările unor inși și organizații de pe diferite meridiane de a reînvia fascismul în lume și îndeosebi la ideea de memorie colectivă opusă oricărui tip de amnezie programată.

Acesta este adevărul! O emigrație aruncată peste bord de istorie, înverșunată și stupidă, în care colcăie toate drojdiile și deznădejdile provocate de o istorie ireversibilă, încearcă să mai fluture steagul anacronic al fascismului horthyist, cu toate mijloacele de care e în stare. Nu e, dealtfel, singura față a fascismului care încearcă să fie reactualizat astăzi în lume.

Ar fi interesant, în acest sens, de știut totuși mai amănunțit ce medii, ce instituții, ce persoane și ce surse documentare i-au servit d-lui Putman pentru afirmațiile sale. John J. Putman cunoaște, desigur, că în știință citarea surselor are caracterul unei obligații elementare. Nu de alta, dar de la un timp, în lumea atît de agitată, de plină de violență, în care trăim, se cam înmulțesc ofensivele cartografice, jocurile irresponsabile cu datele istorice false, afacerile politice tenebroase, acoperite, chipurile, de cele mai inofensive cuvinte. Lor li se potrivesc perfect spusele lui Dostoievski, care afirma că acela care se minte pe sine plecîndu-și urechea la propriile minciuni, ajunge să nu mai deosebească adevărul nici în el, nici în jurul lui, să nu mai aibă respect nici pentru sine, nici pentru ceilalți oameni.

Atîta doar că adevărul istoric nu poate fi prescris.

Poate că în viitor redactorii de la *National Geographic Magazine* vor fi atenți față de datele istorice care le servesc la întocmirea reportajelor de pe diferite meridiane, inclusiv a surselor cartografice.

Nu ne îndoim că domnul John J. Putman, ca senior Writer, și editorii revistei *National Geographic*, răspunzători pentru apariția textului său, vor trage singuri toate concluziile ce se impun, din ideea de respect pentru adevăr și pentru milioanele de cititori ai publicației pe care o servesc.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

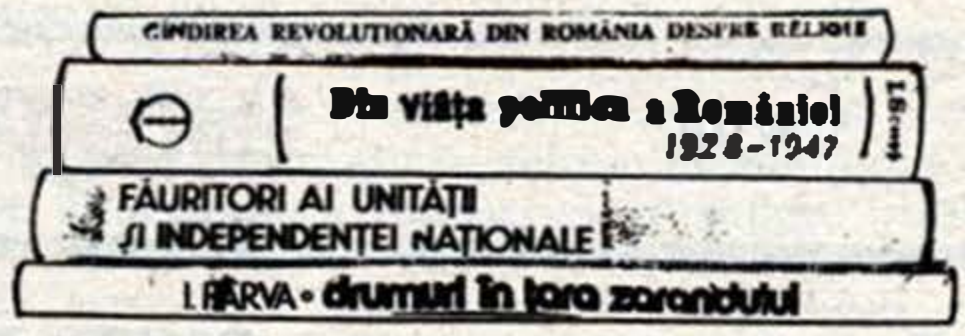

● **1918 LA ROMÂNI** *(sub egida Direcției generale a Arhivelor statului; colectiv de coordonare:* **Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Ionel Gal, Mircea Muşat).**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, vol. I, II, 1344 pp., 140 lei: *456 mărturii documentare externe din perioada 1879-1918 de deosebită semnificație privind lupta poporului român pentru desăvîrșirea unității național-statale, amplul ei ecou internațional.*

● **GÎNDIREA REVOLUȚIONARĂ DIN ROMÂNIA DESPRE RELIGIE** *(sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.; volum pregătit pentru tipar de dr.* **Augustin Deac,** *dr.* **Ion Iacoș,** *dr.* **Teodor Popescu,** *dr.* **Natalia Tampa;** *referenți științifici: dr.* **Nicolae Copolu, Nicolae Rauș).**

Editura politică, București, 1983, 336 pp., 16 lei: *antologie de texte (studii, articole, fragmente din lucrări, extrase din documente programatice) din perioada 1870-1936, relevînd tradițiile luptei împotriva concepțiilor mistice, de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric, din patria noastră.*

● **Ioan Scurtu — DIN VIAȚA POLITICĂ A ROMÂNIEI 1926-1947.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 552 pp., 40 lei: *studiu critic privind istoria Partidului Național-Țărănesc.*

● **I Pârva — DRUMURI ÎN ȚARA ZARANDULUI.**

Editura Sport-Turism, București, 1983, 208 pp., 14 lei: *itinerarii istorico-turistice.*

● Din publicațiile apărute recent sub egida Muzeului național de istorie: **FĂURITORI AI UNITĂȚII ȘI INDEPENDENȚEI NAȚIONALE** *(coordonatori prof. dr.* Florian Georgescu *și* Elena Pălănceanu), 360 pp., 25 lei; **Emil Moscalu — CERAMICA TRACO-GETICĂ,** 516 pp., 40 lei; **ISTORIA ROMÂNIEI — CRESTOMAȚIE,** vol. I — 90 pp., 8 lei, vol II — 254 pp., 15 lei; vol. III — 278 pp., 15 lei; **Andrei Pănoiu — ARHITECTURA DIN ZONA CENTRALĂ A GORJULUI,** 156 pp., 10 lei; **Eugenia Greceanu — ANSAMBLUL URBAN MEDIEVAL PITEȘTI,** 164 pp., 10 lei; **CERCETĂRI DE CONSERVARE ȘI RESTAURARE A PATRIMONIULUI MUZEAL,** vol. I — 228 pp., 15 lei, vol. II — 320 pp., 17 lei; **CERCETĂRI NUMISMATICE,** 264 pp., 16 lei: **MUZEUL NAȚIONAL,** vol. V — 462 pp., 40 lei, vol. VI — 508 pp., 42 lei; **CERCETĂRI ARHEOLOGICE,** vol. IV — 298 pp., 18 lei. vol. V — 270 pp., 20 lei, vol. VI — 272 pp., 22 lei.

1939: ROMÂNIA ÎȘI APĂRĂ INDEPENDENȚA

CRISTIAN POPIȘTEANU

O bișnuitul cortegiu al protocolului diplomatic se punea în mișcare în dimineața de joi 9 februarie 1939, pentru a aduce cu trăsurile Coroanei britanice pe ministrul plenipotențiar și trimisul extraordinar al României la Londra de la reședința sa din Belgrave Square 1 la palatul Saint-James. La orele 11.45 (ora locală), începea audiența de prezentare a scrisorilor de acreditare a lui Virgil Viorel Tilea la regele George VI. Un fapt neobișnuit, ce arăta importanța acordată evenimentului, era participarea la audiență a ministrului afacerilor externe al Angliei, lord Halifax. Neobișnuit, deoarece la aceste ceremonii Foreign Officeul era reprezentat printr-un secretar de stat. În timpul audienței, care s-a prelungit pînă după orele 13, plenipotențiarul român arăta suveranului britanic că în privința României „nu de situația internă trebuie să ne temem, ci de cea externă și mai ales de presiunea Germaniei". De asemenea, el avertiza că „dacă Germania va pune stăpînire economică pe România, potențialul ei de război va crește cu 200 la sută".

Numit în postul de la Londra, atît datorită relațiilor sale din lumea de afaceri și politică din capitala unde-și făcuse studiile universitare (diplomatul era unul dintre puținii români licențiați la celebra London School of Economics), cît și faptului că se număra printre intimii regelui Carol II, V.V. Tilea lansa astfel, încă de la prima sa prezentare, semnalul îngrijorării pentru soarta independenței statului român național unitar, făurit la 1 Decembrie 1918, îngrijorare care stăpînea cercurile guvernante de la București. Dealtfel, la mai puțin de 45 zile de la audiența de la Saint James's Palace, Tilea avea să dezlănțuie, prin intervențiile sale la conducerea Foreign Officeului, acea furtună diplomatică din 16-20 martie privind un presupus ultimatum german dat țării sale, cunoscută drept „Cazul Tilea", de care atît istoricii români[1] cît și cercetătorii străini — canadianul Sidney Aster, americanii David Funderburk[2] și Paul B. Quinlan — au scris insistent în ultimii 10-15 ani.

Preocupările serioase și neliniștitoare, care existau la guvernul român, fuseseră deci împărtășite — desigur, din dispoziția regelui și a principalului său ministru, în acel moment Armand Călinescu — direct suveranului britanic și ministrului său de externe.

Primejdiile care amenințau independența, suveranitatea și integritatea României nu erau cîtuși de puțin exagerate. Hitlerismul, fascismul și revizionismul își dădeau mîna într-o ofensivă care viza direct libertatea poporului român. Puternica împotrivire a opiniei publice românești, atitudinea lucidă a cercurilor guvernante de la București determinaseră pînă atunci oprirea ascensiunii spre putere a Gărzii de fier, principala agentură a Germaniei hitleriste în România. Acțiunea vigilentă a poporului român, ilustrată exemplar în acei ani prin activitatea Comitetului Național Antifascist, avea să se exprime cu o excepțională vigoare la marea demonstrație antihitleristă și antirăzboinică din 1 Mai 1939, din capitala țării și din alte orașe, demonstrații cu amplu ecou peste hotare în întreaga Europă aflată atunci la numai cîteva luni de dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial.

Între numeroasele mărturii de epocă înregistrînd atitudinea României în apărarea independenței se clasifică și o serie de rapoarte diplomatice ale ministrului Marii Britanii la București, rapoarte existente astăzi la Public Record Office, precum și o

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 10/1975; 5-8/1982.

seric de materiale de presă colecționate de arhitectul Barbu Călinescu, fiul fostului premier Armand Călinescu, căruia îi adresăm, și pe această cale, mulțumirile noastre.

Iată deci o succintă diagramă a percepției politice a șefului misiunii diplomatice britanice la București, Sir Reginald Hoare.

În aceeași zi în care, la Londra, Tilea își încredința scrisorile de acreditare, ministrul englez comenta într-un raport către lord Halifax (P.R.O.—F.O. 371-23 841-1 088) semnificația alcătuirii la 2 februarie 1939 a „unui nou guvern român al cărui principal interes constă în promovarea domnului Călinescu prin crearea noului post de vicepreședinte al Consiliului și păstrarea de către acesta a portofoliului Apărării Naționale și Internelor, pe care le-a deținut cu competență și hotărîre și în cabinetul anterior. D. Călinescu, care este fără îndoială personalitatea dominantă a noii administrații, devine acum și liderul ei oficial". La 6 martie, Hoare anunța guvernului său numirea lui Armand Călinescu ca șef al guvernului în urma morții patriarhului Miron Cristea la Cannes. Pe telegrama cifrată din București R.1542/139/37, referentul de la Foreign Office nota că „în calitatea sa de ministru de interne și al apărării naționale, Călinescu este principalul responsabil pentru politica împotriva Gărzii de fier".

La 5 mai, ministrul englez specifica participarea premierului român la Congresul breslelor din 1 Mai 1939 și faptul că, în cuvîntarea sa, el a afirmat hotărîrea României de a rezista oricăror amenințări și presiuni dinafară. După 3 săptămîni, diplomatul englez raporta lordului Halifax despre discuțiile dintre ministr l Germaniei la București, dr. Wilhelm Fabricius și premierul român. A. Călinescu i-a relatat diplomatului englez acuzațiile ministrului german că România contribuie la încercuirea Reichului. El le-a răspuns: „România se află într-o încercuire la fel de completă ca a Germaniei, dar faptul nu-l face să se simtă nefericit". Primul ministru român a menționat apoi surpriza guvernului său cînd a aflat că la ocuparea Cehoslovaciei au existat și afișe în limba română, chemînd populația la calm și ordine, și a remarcat contradicția dintre existența unui asemenea afiș și raporturile germano-române.

Atitudinea României într-un viitor război preocupa cercurile guvernante britanice încă de la începutul anului 1939. Într-un raport din 28 aprilie 1939, Reginald Hoare analiza informațiile de care dispunea, apreciind viitoarea conduită a României: „Germanii au fost impresionați de recenta comportare a României [referire la mobilizările din primăvara anului 1939, și la declarațiile categorice ale guvernului român privind apărarea suveranității naționale și a integrității sale teritoriale — *n.n.*]. Și ei au fost indeajuns de impresionați pentru a fi încredințați că dacă ar fi atacată, România ar lupta și ar distruge industria petrolieră înainte ca Germania să pună mîna pe ea". În strînsă legătură cu această mențiune, este cazul să amintim că atît la 11 și 12 septembrie 1939 în prezența premierului A. Călinescu cît și la 3 decembrie 1939, acasă la Grigore Gafencu, a avut loc o consfătuire cu miniștrii Angliei și Franței, Hoare și Thierry, la care s-a discutat planul de distrugere a industriei române de petrol, în eventualitatea unei invazii germane în România.

La această întîlnire, reprezentanții Angliei și Franței au declarat că atașatul militar englez și expertul său tehnic au studiat planul de distrugere a industriei petroliere întocmit de statul major român și l-au găsit excelent. Ei vor să se precizeze că cooperarea va fi consultativă în timpul pregătirilor și efectivă în timpul executării planului. Despăgubirile oferite de cele două puteri se referă doar la industria distrusă și la posibilitatea ca aceasta să-și reia activitatea. Grigore Gafencu, ministrul afacerilor externe al României, a notat cu această ocazie: „M-am mărginit să fac unele observații, și anume că în ceea ce privește existența planului de distrugere nu mai rămîne nici un răspuns de dat, deoarece cei doi diplomați au recunoscut ei înșiși că un asemenea plan, care dovedește intenția guvernului român de a distruge industria de petrol în caz de război, a și fost efectuat. În ceea ce privește data cînd operația de distrugere trebuie efectuată nu cred că s-ar putea stabili un moment care nu ar cădea după începerea ostilităților. România nu are de gînd să primească nici un fel de ultimatum nici politic, nici economic.

Nu ne putem gîndi însă la o distrugere anticipată a petrolului nostru, care ar fi o provocare de război din partea noastră. O asemenea hotărîre nu poate fi luată decît de autoritățile române, care singure sînt în măsură să aprecieze data și cînd România este în primejdie". (A.M.A.E. — Fond 71, Anglia 1939, vol. 40).

Ministrul României la Londra. V. V. Tilea, ieșind de la St. James's Palace, după audiența de prezentare a scrisorilor de acreditare

Opiniile lui Gafencu transmise și oficiilor diplomatice românești sînt concludente pentru a ilustra și prin acest exemplu efortul guvernului de la București de a evita, pentru țară, orice complicație internațională, într-o situație care era prin ea însăși cît se poate de complicată și rău prevestitoare, precum și intima sa decizie de a-și păstra libertatea de acțiune spre a se situa de partea adversarilor celui de-al III-lea Reich.

Raportul lui Reginald Hoare, din 28 aprilie 1939, dovedea că diplomatul britanic intuia atît situația la care era expusă România, cît și necesitatea de a-i lăsa libertatea de a acționa conform intereselor ei specifice. „Există o tendință — scria Hoare —, mai puternică în Franța decît la noi, de a afirma și a impune punctul de vedere că românii (și alții) ar trebui să-și facă auzite în gura mare declarațiile de recunoștință față de noi pentru garanțiile acordate și că printre aceste mărturii ei ar trebui să scuipe o dată, de două ori, spre nemți, tocmai pentru a ne arăta cît sînt de sinceri în recunoștința lor. Nu mai e nevoie să vă spun cît de nebunească este orice asemenea idee și că noi putem sta liniștiți și mulțumiți că [regele] Carol știe că politica nu trebuie să se bazeze pe sentimente și că dacă războiul va începe, el va fi cîștigat de imperiul britanic".

În același raport în care își exprima considerentele asupra informațiilor diplomaților englezi din capitala ungară despre discuțiile Czaky-Mussolini-Göring privitoare la poziția diferitelor țări din sud-estul european în eventualitatea unui conflict armat între marile puteri, Sir Reginald Hoare scria: „Părerea mea este că noi ar trebui să încurajăm [România] să rămînă independentă, chiar dacă această neutralitate înseamnă că o oarecare cantitate de produse petrolifere va merge la inamic. Părerea mea se sprijină pe convingerea că noi ar trebui să rezistăm tentației de a forța România să intre în război din prima etapă în care, în mod inevitabil, ea ar fi copleșită și chiar dacă noi nu ne vom împotrivi unei asemenea evoluții, încercarea ar putea eșua, iar noi am putea s-o aruncăm pur și simplu direct în brațele Germaniei".

Hoare notează că „potrivit impresiilor foarte categorice ale ministrului de externe ungur Czaky, acesta exclude posibilitatea ca atît Iugoslavia, cît și România să treacă de partea Axei. Cred că el are dreptate prevăzînd că noi facem un efort susținut pentru a da actualei lor bunăvoințe [a iugoslavilor și românilor] un suport concret (ca, de pildă, tunuri antiaeriene) pentru a se angaja mai departe. Această bunăvoință fiind asigurată, România va fi în măsură să-și arate dorința — cu condiția ca noi să garantăm securitatea în Mediterana — și treptat, să treacă de la o neutralitate corectă și pasivă la una sporit binevoitoare, care s-ar putea exprima în forme concrete, prin achiziționarea produselor românești de către noi și o tendință accentuată de a-și sabota propriile aranjamente economice cu Germania. În cele din urmă, cînd noi și turcii vom controla situația, România ar fi în mod sigur îndreptată spre ruperea tuturor relațiilor ei cu Axa".

La 19 mai 1939, ministrul englez îi scria „strict secret și personal" subsecretarului de stat la Foreign Office, Sir Alexandre Cadogan, personalitate cu vederi pronunțat antihitleriste că „germanii au început să fie surprinși și se întreabă dacă se poate avea încredere în Călinescu pentru a îndeplini în mod loial, în litera și spiritul lui, recentul acord economic [din 23 martie 1939] și dacă nu ar fi un lucru bun ca el [Călinescu] să fie eliminat. Eu cred că de fapt atît regele cît și guvernul au o privire clară asupra liniei politice a României: ei încearcă să nu facă nimic care ar putea fi interpretat ca o provocare de către germani și, în același timp, prin toate mijloacele, ei vor căuta să împiedice a fi împinși într-o dependență economică totală față de Germania și vor încerca să reziste dorințelor germanilor de a-și trimite specialiști în prea multe întreprinderi românești". Sir Reginald definea apoi pe premierul român, în contextul cercurilor conducătoare de la București, în acești termeni: „Eu aș considera pe Călinescu drept omul cel mai indicat să preia conducerea și să constituie elementul vital al rezistenței naționale; la urma urmelor, el este ambițios și trebuie să știe foarte bine că luîndu-și pe umerii săi întreaga răspundere pentru eliminarea lui Codreanu și suprimarea Gărzii de fier, nu-l poate aștepta nici un viitor într-o Românie dominată de Germania".

Aceste puncte de vedere din rapoartele din aprilie și mai s-au confirmat prin atitudinea de neutralitate adoptată de guvernul condus de Armand Călinescu la începutul marii conflagrații, neutralitate care a încordat simțitor relațiile României cu puterile fasciste, mai ales prin ajutorul și ospitalitatea acordate de autoritățile și poporul român guvernului, armatei și populației poloneze care s-au retras prin țara noastră[1].

În telegramele din 7 și 12 septembrie expediate din București, Reginald Hoare indică limpede fermitatea atitudinii României: „La întîlnirea cu primul ministru am ridicat problema neutralității României și am primit asigurări extrem de serioase că în ochii guvernului român ea este o pură formalitate juridică, care nu schimbă nimic în intențiile României de a acorda cauzei aliaților orice sprijin posibil"[2]. Și peste cinci zile, „președintele Consiliului, mi-a exprimat ferma sa convingere și dorință că într-o anumită etapă România ar putea interveni în războiul dintre libertate și tiranie".

Combinînd presiunile economice cu șantajul politic, eliminarea adversarilor pe calea asasinatului cu brutalitatea forței militare de invazie, o întreagă panoplie de meto-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1974, 12/1979.

[2] Pe parcursul lucrului la studiul de față, istoricii ieșeni Gh. Buzatu și Valeriu Florin Dobrinescu au publicat, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol"*, XX, 1983, un excelent grupaj de documente diplomatice britanice și americane din perioada interbelică între care și telegrama citată aici.

de erau practicate de cel de-al III-lea Reich pentru atingerea obiectivelor sale hegemonice. Sîntem astăzi în posesia unei serii de documente care atestă fără echivoc și nedisimulat din sursele conducerii hitleriste că România constituia o piedică extrem de importantă în calea expasionismului nazist. Independența, suveranitatea și integritatea ei teritorială trebuiau lichidate cu orice preț.

Să citățm din aceste dovezi ale agresivității hitleriste față de România doar cîteva:

La 8 martie 1939, la o conferință cu participarea conducătorilor militari, din economie și ai partidului nazist, Hitler declara, conform unui raport diplomatic american: „În ce privește Ungăria și România, ele fac parte din spațiul vital indispensabil al Germaniei. Căderea Poloniei și o presiune corespunzătoare le vor face, fără îndoială, să se acomodeze. Vom controla, atunci, în întregime vastele lor resurse agricole și zăcămintele lor petrolifere".

Înaltul Comandament al Wehrmachtului (O.K.W.), în aprilie 1939, elabora un document intitulat: *Memoriu: Aprovizionarea cu petrol a Germaniei în timp de război*. Deoarece în 1936, 96 la sută din petrolul necesar era importat din străinătate, documentul stabilea ca un obiectiv primordial al țelurilor de război controlul Germaniei asupra regiunilor petrolifere cele mai apropiate, condiția preliminară a aprovizionării îndestulătoare cu țiței, într-un război de lungă durată, fiind „posedarea terenurilor petrolifere române și, odată cu ele, a întregii zone dunărene. Acest scop poate fi atins prin mijloace: economice, în vederea instaurării unui monopol german asupra petrolului; de politică externă, în vederea unui tratat de alianță necondiționat; militare, în vederea unei depline stăpîniri teritoriale" O.K.W. avea în vedere că în România există „puternice sentimente antigermane. Din această cauză și în continuare mijloacele militare vor fi singurele care permit stăpînirea terenurilor petrolifere românești în caz de război. Aceasta se poate limita la folosirea unei presiuni militare externe, dar să se și treacă la acțiune deschisă"[1].

Un alt document al O.K.W. *(Posibilitățile unei economii de război pe spații mari. August 1939)* reia id ea acaparării petrolului românesc, dar și a gazului metan pentru producția de cauciuc sintetic, precum și a bauxitei și cromului din România.

După Tratatul de neagresiune sovieto-german (23 august), invadarea Poloniei de către Wehrmacht (1 septembrie), declararea războiului de către Anglia și Franța Germaniei (3 septembrie), în momentul izbucnirii ostilităților sovieto-finlandeze (30 noiembrie 1939), la O.K.W. se cere nu numai „subordonare economică a petrolului românesc", ci și pregătiri pentru „renunțarea [de către] statul român la drepturile sale de suveranitate, în favoarea Germaniei, în județele Prahova și Buzău în timpul războiului".

Ambasadorul britanic la Berlin comunica la Londra la 9 martie 1939 că „în ce privește România este clar că Germania dorește să-și asigure cea mai mare parte a producției românești de petrol". La 11 martie 1939, reprezentantul plenipotențiar al U.R.S.S. în capitala Reichului informa că la Berlin „se discută despre o presiune iminentă asupra României". Tot în aceeași lună, ambasadorul francez la Berlin raporta ministrului său de externe: „este posibil ca mîine Reichul să recurgă, împotriva României sau a Poloniei, la metoda care i-a reușit atît de bine împotriva Austriei și Cehoslovaciei și că va situa aceste țări în fața alternativei: masacrarea populației civile și distrugerea orașelor deschise sau acceptarea condițiilor germane, oricît de oneroase și de umilitoare ar putea fi ele". În cercurile oficiale franceze, după opinia reprezentantului plenipotențiar al U.R.S.S. la Paris, din 26 martie 1939, „mulți socotesc că pentru Hitler ora [atacării Franței] nu va suna decît atunci cînd România va fi definitiv aservită influenței germane, după ce o va vasaliza complet (se admite și varianta pașnică). Deținerea României îl va face pe Hitler stăpîn necontestat al bazinului dunărean, îi va asigura aprovizionarea cu grîu și petrol, îi va oferi o bază la Marea Neagră și îi va deschide drumul spre Balcani și Orientul Apropiat. Tentația este mare".

Tocmai această situație făcea conducerea de stat română să caute cu înfrigurare noi puncte de sprijin în apărarea integrității teritoriale. La 8 august 1939, primul ministru Armand Călinescu solicită regelui, aflat în Turcia la bordul navei Luceafărul, să revină în țară dată fiind situația internațională și faptul că „versiunea unui atac în sud-est pentru petrol este tot mai acreditată". „Declarațiile României din martie că se va apăra — îi scria primul-ministru — au avut darul de a înfrunta atunci agresiunea proiectată. S-ar putea repeta astăzi o declarațiune cu un prilej oarecare, de pildă serbările Marinei, că România e o țară pacifică, dorește relații comerciale cu toată lumea și convențiile încheiate dovedesc sinceritatea ei. Dar dacă va fi atacată se va apăra și pentru independența ei va sacrifica orice!"[2]

În aceeași linie de gîndire politică, Armand Călinescu nota în jurnalul său: „Dacă am făcut acordul economic cu Germania a fost pentru a cîștiga timp și unele avantagii economice, nu pentru a ne apropia politicește de Germania"[3]

Să ne amintim că în aceeași perioadă, în care se încheia acordul economic cu Germania, armata română este parțial mobilizată, iar premierul român A. Călinescu, care în calitate de ministru al Apărării Naționale acorda o deosebită valoare pregătirilor de apărare a statului național unitar, făurit la

---

[1] Cercetătorul Eugen Preda apreciază în volumul *Miza petrolului în viitoarea războiului*, (Editura militară), 1983, că aceasta ar fi prima mențiune dintr-un document cunoscut, desigur secret la vremea respectivă, privind intenția ocupării militare a României, chiar prin „acțiune deschisă", respectiv printr-o agresiune directă.

[2] Documente introduse în circuit de dr. Eugen Preda în volumul amintit.

[3] Vezi paginile din *Însemnările* lui Armand Călinescu în *Magazin istoric*, nr. 4-9/1977.

1 Decembrie 1918, prin voința hotărîtă a maselor, considera că „armata a fost bine ca moral“[1].

Era, evident, o linie contrară intereselor de dominație hitleristă.

Analizînd evenimentele dintre primăvara și toamna anului 1939, președintele Nicolae Ceaușescu releva: „Conștientă că dominația imperialismului german constituie o primejdie de moarte pentru poporul român, clasa muncitoare, în frunte cu partidul comunist, s-a ridicat la luptă hotărîtă împotriva pactului înrobitor româno-german, a planurilor Reichului nazist de a ocupa România. Comuniștii chemau poporul la rezistența armată, declarîndu-se gata să apere «cu arma în mînă independența României, dacă țara noastră va fi silită să ducă un război național de apărare contra imperialismului fascist». În martie 1939, după ocuparea Cehoslovaciei de către Germania, poporul român a fost gata să dea ajutorul său poporului cehoslovac și să se opună cu forța armelor expansiunii agresorilor naziști. Cînd guvernul a decretat mobilizarea parțială, partidul comunist a dat cuvînt de ordine membrilor și simpatizanților săi să se prezinte la unitățile militare pentru a fi gata să-și facă datoria față de patrie. În toamna aceluiași an, trupele polone și populația civilă poloneză, refugiate în România din fața invaziei germane, s-au bucurat de primirea caldă și sprijinul poporului nostru“.

La 21 septembrie, hitleriștii decid o nouă lovitură de forță împotriva României. Legionarii asasinează la București pe primul ministru Armand Călinescu.

Mi se pare extrem de relevant să aruncăm o privire asupra felului cum a fost comentat și analizat tragicul eveniment în presa britanică a vremii. Cu atît mai mult cu cît o astfel de investigare n-a fost făcută pînă acum nici de istoricii de la noi și nici de cei de peste hotare care se ocupă de această perioadă.

De la început, întreaga presă din Marea Britanie a acordat un amplu spațiu acestui asasinat. Între 21 și 25 septembrie 1939, în ziarele britanice, atît în cele londoneze, cît și în cele din țară au apărut 142 titluri, dintre care multe cu articole de mare întindere.

Înainte de a cita o serie de aprecieri ale ziariștilor britanici, să reținem încă trei dintre concluziile la care ne duc ele:

1. Uciderea lui Armand Călinescu este o crimă politică.

2. Acest asasinat se datorește politicii de fermă apărare a independenței țării pe care o susținea premierul român, adversar deschis și declarat al Gărzii de fier pe care a reprimat-o.

3. Asasinatul politic de la București slujește, sub toate aspectele, mobilurile Germaniei naziste în România.

Armand Călinescu (x)
Sir Reginald Hoare (xx)
și Mihail Ghelmegeanu (xxx)
în timpul unui
dineu oficial

În dimineața de 22 septembrie, oficiosul britanic *Times* își informa cititorii despre „Omorîrea primului ministru român de către Garda de fier, o organizație de inspirație nazistă“. În același ziar, se putea citi o informație despre *Ultima minciună nazistă*. Care era aceasta: „Posturile germane de radio au difuzat ieri noapte următoarea declarație: «Îndată după uciderea domnului Călinescu, întreaga populație românească și-a exprimat convingerea că aceasta era un act al ticăloșiei britanice. Numai Marea Britanie putea fi interesată într-o asemenea crimă sîngeroasă»“. Mai tîrziu, în cursul nopții, aceeași declarație a fost repetată, de data asta cu deosebirea că era asociată Polonia ca instigatoare a crimei. „Acest asasinat pare să fie rezultatul colaborării dintre anumite elemente poloneze și agenții britanici în scopul de a compromite bunele relații existente între Germania și România și de a se debarasa de omul de stat român care refuzase să le facă jocul“.

Anunțînd evenimentul tragic, *Daily Mail* scria încă în după-amiaza de 21 septembrie 1939: „Dl. Călinescu era cunoscut ca omul forte al României și autorul suprimării fără ezitare a organizației pronaziste Garda de fier, în toamna trecută. Poliția a făcut cunoscut mai înainte că o jumătate de duzină de încercări de asasinat au fost puse la cale contra primului ministru român, iar la 6 iunie

[1] Cf. Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic 1919-1939*, Editura militară, 1982, p. 298.

anul acesta Garda de fier proiectase omorîrea lui Călinescu şi a regelui Carol[1]. De Paşti, Călinescu urma să viziteze Marea Britanie pentru a-l vedea pe fiul său Barbu, în vîrstă de 16 ani, aflat la o şcoală din apropiere de Reading[2]. Datorită situaţiei internaţionale, el a fost obligat să-şi contramandeze vizita.

Urmărind să cureţe ţara de Garda de fier — continua *Daily Mail* — Călinescu ignora ameninţările la adresa vieţii sale şi refuza să ia măsuri speciale de pază"[3].

Evening News scria, la rîndul său, la 22 septembrie, sub titlul *Îngrijorarea domnului Tilea:* „Cel mai înnebunit om din Londra în noaptea trecută era dl. Virgil V. Tilea, ministrul României pe lîngă curtea din St. James. Timp de cinci ore el a încercat să capete legătura telefonică la Bucureşti pentru a afla noutăţi despre ce se întîmplă în ţara sa"[4].

Yorkshire Post releva în comentariul său din aceeaşi zi: „Spunînd lucrurile deschis, asasinarea premierului român Armand Călinescu va fi o veste bună pentru Germania. Călinescu era privit ca unul dintre obstacolele principale în instaurarea dominaţiei Germaniei asupra sud-estului European". *Daily Sketch* îşi intitula comentariul *Mîna asasinilor nazişti.* Şi arăta în continuare: „Asasinarea primului ministru român, A. Călinescu, este un eveniment zguduitor, chiar dacă face parte dintre acelea cu care, îngroziţi, am început să ne obişnuim. Călinescu a avut acelaşi sfîrşit ca Dolfuss [asasinat în 1934] cu care se asemăna ca fizic, iar motivul a fost în ambele cazuri acelaşi. El şi-a salvat ţara cu mînă fermă de tirania Gărzii de fier, organizaţie de inspiraţie nazistă. Şi nazismul priveşte pretutindeni asasinatul ca argumentul suprem".

Într-un grup de demnitari români în 1939, Armand Călinescu şi Mihail Ralea (în centrul imaginii).

Într-o fişă despre atitudinea personală a membrilor guvernului Călinescu, Sir Reginald Hoare scria către Foreign Office că Mihail Ralea are o orientare de stînga, este bun prieten cu sociologul Petre Andrei, se preocupă şi a studiat problemele sociale, atît în străinătate cît şi în ţară. El încurajează răspîndirea culturii în rîndul claselor muncitoare

Într-un alt articol, ziarul londonez arăta că „asasinarea premierului român în vîrstă de 46 ani ameninţa noaptea trecută să dezechilibreze delicata balanţă politică din sud-estul Europei. Consternare şi nelinişte au fost primele reacţii în capitalele Greciei, Turciei şi Iugoslaviei, unde premierul român era socotit un prieten de nădejde".

O revistă a presei britanice, parcursă după 44 ani. Şi care vine să confirme în totalitate aprecierea făcută *atunci* evenimentului de către Partidul Comunist Român: „După I.G. Duca, mîna hitleristă l-a ucis pe Armand Călinescu. Ca şi I.G. Duca, Armand Călinescu a fost ucis de legionarii lui Hitler. Ordinul de asasinare a primului ministru a fost dat la Berlin".

---

[1] Într-o comunicare către Foreign Office, trimisă la 8 februarie 1939, Sir Reginald Hoare raporta o discuţie avută cu colonelul Gerstenberg, ataşatul aerului german, care făcînd apologia regimului hitlerist se plîngea de „scandalul ca o naţiune de 80 milioane de locuitori să fie lipsită de colonii şi silită să depindă din punct de vedere economic de alţii. Cum v-ar place să trăiţi în Berlin astăzi, fără să găsiţi ouă şi unt, se lamenta Gerstenberg. I-am răspuns: dacă Germania nu şi-ar cheltui toţi banii pe înarmări, ea ar avea tot ce-i trebuie pentru ca să-şi găsească unt în excedent. Ceea ce mi-a adus din partea lui replica: după ce mai întîi ţi-ai procurat tunurile este destul de uşor să obţii untul mai tîrziu. Deodată, el mi-a spus: presupunînd că regele ar fi asasinat, ce s-ar întîmpla atunci? I-am răspuns că nu văd nici un motiv pentru o astfel de supoziţie şi l-am întrebat dacă chiar o crede cu putinţă?"

[2] La 5-6 septembrie 1939, prin telegrama M.A.E. nr. 56 297, Armand Călinescu îi scria ministrului român V.V. Tilea: „Te rog interesează-te dacă şcoala lui Barbu va putea funcţiona (referire la dificultăţile create de război) şi dă-mi părerea cînd aş putea trimite copilul în Anglia". La 11 septembrie, Tilea răspundea cu telegrama nr. 1 126: „Cred să trimiteţi pe Barbu, împreună cu Radu Tilea, pe la 22 septembrie". Pentru A. Călinescu era prea tîrziu, căci la 21 septembrie...

Trimiterea fiului la Colegiul din Malden Erlegh School în apropiere de Reading era o consecinţă a *ameninţărilor* permanente cu răpirea din partea legionarilor (vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1967, 7/1975).

[3] Vezi cele declarate de Armand Călinescu ministrului belgian la Bucureşti (*Magazin istoric*, nr. 9, 10/1979).

[4] E locul să amintesc că *Scarborough Evening News* din seara precedentă preciza: „Toate legăturile telefonice ale Bucureştilor cu lumea exterioară au fost întrerupte, cu excepţia unei scurte corespondenţe a agenţiei Associated Press, care şi ea a fost tăiată la mijlocul conversaţiei". În 1969, Mircea Grigorescu, cu care colaboram, pe atunci, îndeaproape la *Lumea* şi *Magazin istoric*, fost prim redactor la *Timpul*, director la *Ecoul*, ziarist de la *Cuvîntul liber* şi *Adevărul*, mi-a relatat că asasinarea lui I.G. Duca de către legionari în 29 decembrie 1933 i-a fost transmisă telefonic de chiar şeful de gară din Sinaia, iar el a mai apucat să o transmită la Londra unei mari agenţii de presă, îndată legăturile telefonice şi telegrafice fiind întrerupte.

Dacă producțiile umoristului Caragiale au fost vînate cu sagacitate de prin paginile periodicelor al căror colaborator sau animator a fost, de mai puțină atenție s-a bucurat *ziaristul* Ion Luca Caragiale, deși manuscrisele sale pot fi găsite în cel puțin 40 publicații diferite. E drept și că principala piedică aflată în calea cercetătorilor a fost discreția, dacă nu chiar pudoarea, cu care Caragiale s-a complăcut în a eluda epoca de ucenicie în redacțiile presei bucureștene. Un colț al cortinei avea să-l ridice însă, prin foiletonul intitulat *Succes*, pagină memorialistică publicată tîrziu, în ultima zi a secolului trecut, de către *Universul*. Era o reminiscență în care Caragiale evoca experiența scoaterii unei gazete de mare tiraj, intitulată *Națiunea română*, a cărei răspundere o împărțea, în august 1877, cu publicistul Frédéric Damé[1].

Ziarul a fost lansat la 26 august, într-un moment de răscruce: la 10 august, oștile române primiseră, la Plevna, botezul focului; la 27 august, era luată cu asalt Grivița. Toate privirile erau îndreptate spre Dunăre, de unde știrile soseau cu nemaipomenită zgîrcenie. „De la Plevna n-avem, pînă în aceste momente, nici un detaliu asupra luptelor urmate în zilele din urmă...", se plîngea, la 1 septembrie, ziarul *Telegraful*. În toiul războiului, publicul pretindea, mai mult ca oricînd, informații, și tocmai asta îi și făgăduia, în editorialul său ziarul redactat de Damé și Caragiale: „Ni s-a părut — scriau ei — că lipsește Bucureștilor un adevărat ziar de informații, accesibil pentru toate pungile, care să poată interesa toate clasele societății. Pentru a suplini acest gol am fundat *Națiunea română*, după un plan cu totul nou și oferind cititorilor cea mai mare varietate..." *(România liberă*, din 31 august 1877).

„Fundatorii" noului ziar nu se lăudau! Faptul că pînă și o foaie atît de răspîndită ca *Telegraful*, care-l avea trimis special pe „teatrul de rezbel" pe însuși redactorul ei șef, I.C. Fundescu, era constrînsă să recurgă la serviciul de informații al *Națiunii române* abia înființate, oglindește succesul rapid al acesteia.

Ca toate ziarele importante *(Presa, L'Orient* sau *România liberă), Națiunea română* avea și ea trimis special la Dunăre, „un om cu nume binecunoscut în societatea noastră..., om de lume, cunoscînd multe doamne de la Crucea Roșie și pe ofițerii români... și în adevăr ne trimitea în fiecare zi corespondențe din cele mai interesante...". Atît de interesante, încît le reproduceau și ziarele rivale! Succesul de public al noului cotidian a fost instantaneu, tirajul atingînd în cîteva zile 18 000 exemplare, cifră astronomică dacă ținem cont că mult mai tîrziu, în 1884, după introducerea rotativei tipografice care marcase o adevărată revoluție tehnică, un ziar ca *Universul* abia dacă atingea 8 000 exemplare!

Și totuși, *Națiunea română* a avut o existență meteorică, n-a apărut decît șapte zile. Purtat în egală măsură de ambiție și de valul patriotic, redactorii săi îndrăzniseră a lansa prematur, cu patru luni înaintea mult așteptatului eveniment, fără o prealabilă verificare, știrea căderii Plevnei. „Șopîrla" — cum se spune astăzi în presa mondială — avea să le provoace retragerea din arena presei cotidiene. Faptele sînt cunoscute datorită savuroasei relatări a lui I.L. Caragiale, în schița intitulată chiar *Națiunea română*[2]. Fără ajutorul acesteia ne-ar fi fost

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1983.

[2] Iată cum descrie I.L. Caragiale croaca comisă: „Pentru telegrame am aranjat un dicționar cu cheie... Într-o zi, pe la începutul lui noiembric, merg foarte de dimineață la redacție, înaintea lui Damé, care de regulă venea totdeauna înaintea mea. N-apuc să-mi scot haina, și intră factorul de la telegraf... Am luat încetinel depeșa și fără pripă nervoasă, am deschis-o. Iată-i cuprinsul, pe care nu i l-aș putea uita vreodată: «Médoc fini, Votca, Tzuica, dedans». Citesc de 10 ori, ținînd alături dicționarul cu cheie: Médoc = Plevna; Fini = luată; Votca = rușii; Tzuica = românii; Dedans = înăuntru. Ce să fac? Să stau să fac un număr de gazetă și tocmai seara să dau știrea? Peste putință! Vestea aceasta de bucurie o s-o aibă și alții; se răspîndește de dimineață-n oraș, iar noi venim cu ea după-n fierbințeală. O idee. Alerg în tipografie și strig:

— Să nu se strice zațul numărului de-aseară! ... Ieșim tot cu foaia de-ascară într-o nouă ediție cu depeșa! — *Națiunea română* cu *căderea Plevnei*".

greu, dacă nu chiar imposibil, să recunoaștem în *Națiunea română* un organ de presă redactat de sarcasticul publicist I.L. Caragiale. „Afișele de-un stînjen" care anunțau apariția cotidianului de sub conducerea lui Frédéric Damé treceau sub tăcere numele celuilalt asociat. Era și firesc dacă ne gîndim că viitorul clasic al literaturii noastre abia începuse să-și facă nume în presă, în vreme ce despre Damé, chiar în notițele vitriolante ale adversarilor săi se scria „Dl Frédéric Damé iar a mai publicat un ziar (nu mai știu al cîtelea!)".

Națiunea română fiind, așa cum observa criticul și istoricul literar Șerban Cioculescu, „singurul cotidian întocmit și condus de Caragiale" era firesc ca momentul să îndemne la studiu aprofundat. Din păcate, în calea cercetătorilor s-a ivit un obstacol redutabil: în Biblioteca Academiei R.S. România nu s-a păstrat decît un singur număr — 7, din 1 septembrie 1877 (ediția de seară).

Lovindu-se de același obstacol, autorul acestor rînduri a încercat să-l depășească exercitînd o apropiere de subiect „prin învăluire", adică prin examenul reflectării prezenței acestei publicații în coloanele presei din vara anului 1877. Într-o notiță polemică publicată în *Timpul*, din 26 august, am întîlnit o indicație surprinzătoare: ziarul conservator atrăgea atenția că „au ieșit *două* [subl. ns.] noi ziare, *Națiunea română* și *Drapelul român*, amîndouă redigiate de dl. Frédéric Damé...". În *Curierul de Iassi*, al lui Mihai Eminescu, informația e inserată la 28 august într-o versiune edificatoare: „Au apărut la 26 august curent *Națiunea română*, ziar cotidian, avînd două ediții pe zi: una la 3 ore și alta la 6 ore.. *In fine, în toate diminețile la 8 ore, va apărea a treia ediție cu titlul* Drapelul român [subl. ns.]".

Surpriza noastră a crescut și mai mult cînd, în fondul I 500 al Bibliotecii Academiei, am descoperit un *exemplar unic* (nr. 2, din 27 august 1877) al *Drapelului român*. Se constată că primul număr al acestei foițe (23/32 cm, cam jumătatea formatului mare al ziarului geamăn de prînz) a apărut în aceeași zi, 26 august, cu *Națiunea română* și, evident!, în aceeași tipografie a lui M. Cucu din str. Lipscani, nr. 3, cam pe unde se află astăzi imobilul Băncii Naționale. Ne oprim asupra tipografiei în care s-au tras ambele cotidiane nu numai fiindcă — așa cum o arată Caragiale — proprietarul acesteia avea și el „tovărășie la cîștig", ci pentru că apariția celor două ziare are și implicații, pe cît știm, încă necunoscute asupra activității ziaristice a unui alt mare scriitor român, și anume Alexandru Macedonski.

Într-adevăr, poetul delicatelor rondeluri scotea, din aprilie 1877, în devălmășie tocmai cu acest M. Cucu, cotidianul *Vestea*. Colecția acestei foi se păstrează în Biblioteca Academiei, începînd cu numărul 135 din 18 august, din ea lipsind apoi 20 numere. De la nr. 155, din 7 septembrie, ziarul reapare într-o formulă nouă, arborînd pentru prima oară pe frontispiciul său semnătura de director a lui Macedonski și a unui „editor associat" — T. Michăiescu, la adresa unei alte tipografii. Nu cunoaștem pricinile rupturii cu M. Cucu, dar ele trebuie să fi fost expuse de poet într-unul din numerele dispărute ale ziarului său, din moment ce tocmai în *Drapelul român* descoperim, în replică, următoarea ripostă a tipografului: *„Găsind în ziarul* Vestea *oarecari acuzațiuni în contra mea, mă crez dator a declara formal și în public că editura* Vestei *îmi aparține și că dl. Alex. Macedonsky (sic!) nu mai era la mine, după textul clar al contractului nostru și după scrisorile d-sale însuși, decît un redactor cu leafă pe care aveam dreptul a-l schimba. Văzînd că* Vestea *nu se mai vindea îndestul, am prevenit pe dl. Alex Macedonsky că, de la 25 august, nu mai pot a-i plăti leafă fiind în pagubă de 1 750 franci și mai bine, și am luat măsuri necesare pentru a înființa un ziar nou cu un titlu mai puțin desconsiderat decît* Vestea".

Ziarul „mai puțin desconsiderat" era, neîndoielnic, *Națiunea română*, cu ediția sa de dimineață *Drapelul român*, apărut tocmai la 26 august, în ziua următoare denunțării contractului cu Macedonski. Cum Caragiale, încă de la *Ghimpele* nu înceta să facă din poetul simbolist ținta săgeților sale (catrenul *Unui poetastru* abia apăruse la 31 iulie!), este ușor de imaginat că acest episod, obscur pînă acum, al relațiilor dintre cei doi scriitori a avut darul de a întreține și spori ostilitatea lui Macedonski față de viitorul autor al *Scrisorii pierdute*. Tocmai de aceea e de mirare că în înveninata biografie pe care Macedonski i-o va schița în 1896 (în *Liga ortodoxă* din 3 noiembrie): „...se insinuă la *Ghimpele*, pătrunse în *Teatrul Național*, sufleur, străbătu în redacțiunea ziarului *Telegraful*" etc., etc. nu vom găsi nici un cuvînt despre avata-

(Continuare în p. 54)

În p. 28: *facsimil din ediția de dimineață a Națiunii române, Drapelul român*

I.L. Caragiale: caricatură din Adevărul, din 3 decembrie 1895

Tudor Vladimirescu: jurist

O INSTANŢĂ AUSTRIACĂ APLICĂ DREPTUL ŢĂRII ROMÂNEŞTI

RADU ECONOMU

La 14 iunie 1814 — la rugămintea lui Nicolae Glogoveanu — slugerul Theodor din Vladimiri, intrat mai tîrziu în istorie sub numele de Tudor Vladimirescu, sosea la Viena pentru a clarifica unele încurcături în legătură cu moştenirea lăsată de soţia lui Glogoveanu, Elenco. Ce se întîmplase? Cu un an în urmă, Elenco Glogoveanu, împreună cu fiica sa Marincuţa, însoţite de Elena Cornescu, căsătorită Făicoianu, plecaseră la Viena, pentru a-şi vedea tatăl — banul Costaclie Ghica — stabilit în capitala Imperiului Habsburgic. La scurt timp după sosire, Elenco Glogoveanu a căzut bolnavă de piept şi de împrejurările pricinuite de boală a profitat Elena Cornescu, care i-a sustras stăpînei sale o serie de giuvaieruri de valoare, zapise şi bani.

„Greşita cocoană"

În reclamaţia pe care Elenco Glogoveanu a adresat-o Direcţiei Poliţiei din Viena sînt identificate giuvaierurile furate, şi anume: doi cercei cu diamante „cu 8 caraturi", şapte inele din care şase cu pietre şi unul „sadea" din aur, o pereche de cercei mici cu diamante, o pereche de cercei cu cîte două diamante, un ceasornic „al coconiţei Marincuţa", un lanţ de aur „de 40 coţi" lungime, cu cheie, un lanţ de ceasornic „cu şase verige", un ac de aur cu briliant, 500 florini bani gheaţă, un zapis de datorie „de 500 [taleri] olandezi" şi alte zapise şi socoteli de dat şi de luat.

Cercetările poliţiei vieneze au descoperit-o pe hoaţă, „greşita cocoană" (cum o va numi Tudor), la care s-au găsit toate lucrurile furate, mai puţin banii, care între timp fuseseră cheltuiţi. Pînă la terminarea procesului, obiectele recuperate au fost depuse, drept „corp delict", la „criminalion" (tribunalul penal).

Lucrurile se desfăşurau normal, cînd, un eveniment neprevăzut a provocat toate încurcăturile ulterioare: la 5/17 mai 1814, Elenco Glogoveanu — păguboasa — a murit, copila Marincuţa rămînînd cu doica Bălaşa, o femeie de ser-

viciu, Maria, şi bunicul ei, banul Costache Ghica. Moartea păgubaşei a provocat o serie întreagă de complicaţii de ordin juridic, fiind necesar să se stabilească, în faţa justiţiei, ce persoană anume este îndreptăţită la succesiune şi să se hotărască, în cadrul procesului penal, cine avea calitatea de a se constitui parte civilă şi a obţine, aşadar, restituirea obiectelor.

În această situaţie, Nicolae Glogoveanu avea nevoie să fie reprezentat în Viena de o persoană energică, de încredere şi, totodată, bun cunoscător al pravilelor, pentru a putea obţine restituirea lucrurilor furate. Această misiune

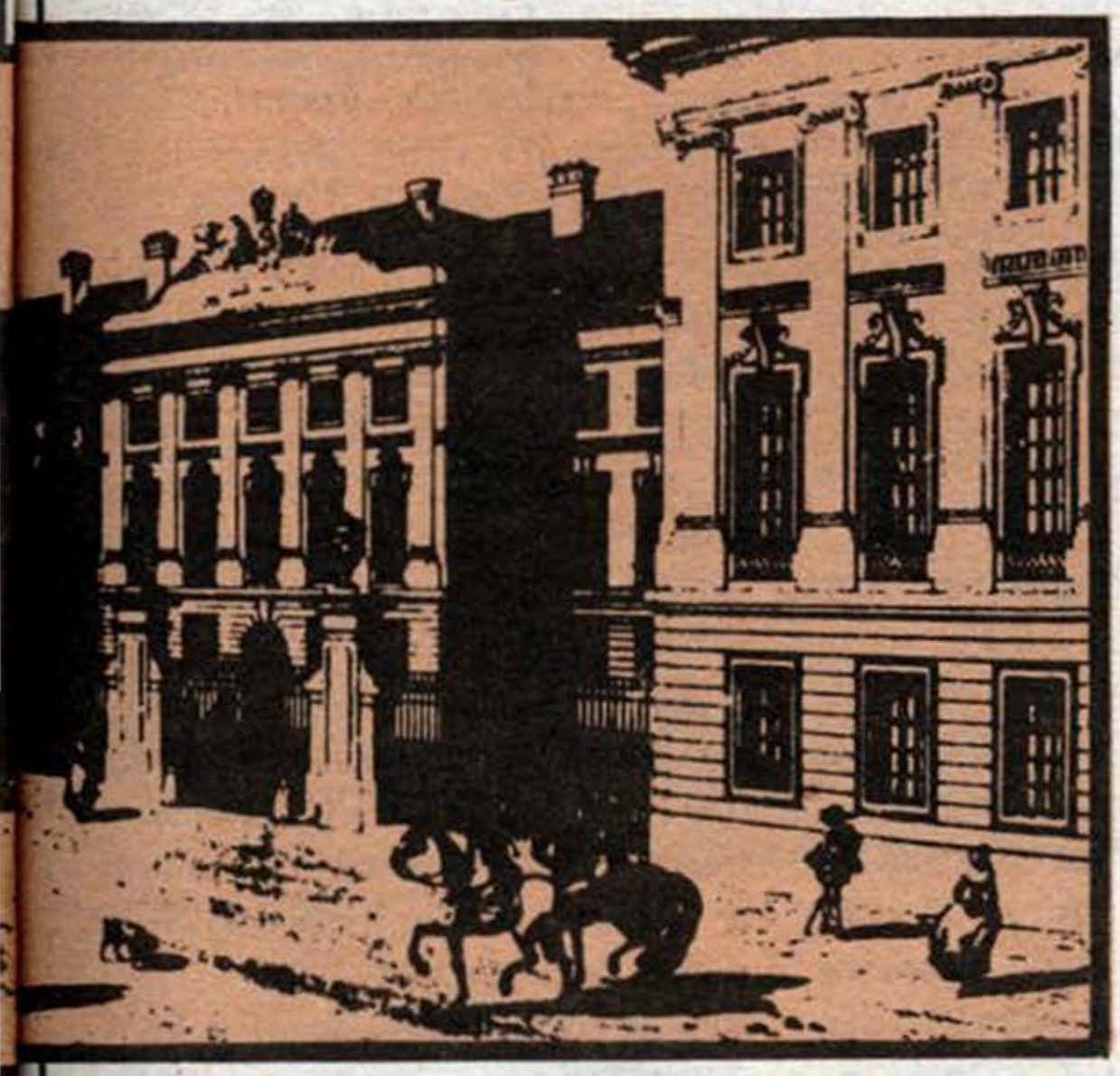

În imagini: Viena la sfîrşitul sec. XVIII; Tudor Vadimirescu (după o litografie de Danielos)

i-a încredinţat-o lui Tudor — prieten din copilărie şi, poate, coleg de şcoală, iar în vremea din urmă vătaf de plai la Cloşani şi apoi zapciu la plasa Muncelu de Sus, în judeţul Mehedinţi, în care Glogoveanu era ispravnic.

Ajuns în capitala Austriei, Tudor, care cunoştea bine limba germană, a luat contact de autorităţile de resort şi, după numai cîteva zile, la 18 iunie 1814, i-a scris lui Glogoveanu o lungă scrisoare în care-l punea la curent cu procesul. Între altele, îi aducea la cunoştinţă că toate lucrurile furate au fost găsite, cu excepţia celor 500 florini, pe care hoaţa i-a cheltuit. Promitea să recupereze şi banii, pe care „Fălcoianca să-i plătească de unde o şti". Îi mai comunica lui Glogoveanu că autoarea furtului era pasibilă de 10 ani închisoare, dar că la rugăminţile banului Ghica (Elena Cornescu-Fălcoianu fiind bolnavă), autorităţile se arătau mai indulgente. Îl anunţa, totodată, că nu a putut ridica încă lucrurile, că, îndată ce o va face, va proceda conform instrucţiunilor primite. Nu uita să-i reamintească lui Glogoveanu că va trebui să rezerve o sumă de bani „cît se va putea" şi „pentru judecătorii care au scos lucrurile", de unde se vede că şi în imperiul pajurei cu două capete, nu numai în lumea fanariotă, se obişnuia a se răsplăti bunăvoinţa judecătorilor.

O lună mai tîrziu însă procesul nu era încheiat! La 13 iulie 1814, Tudor îi comunica lui Glogoveanu că „aşa este blestemăţia nemţească, lucru cît de mic să se treacă cu anii". Pentru judecată fusese stabilit un nou termen, la 15 iulie 1814 la „criminalion", Elena Fălcoianu aflîndu-se, în toată această vreme, „în fer" — adică dincolo de gratii. Deoarece Glogoveanu comunicase că lipseau şi alte bijuterii (faţă de cele mai sus-enumerate), Tudor îi răspundea că nu se poate face nimic pentru recuperarea lor, întrucît lista fusese înaintată la poliţie sub semnătura Elencăi Glogoveanu.

În sfîrşit, în următoarea scrisoare, din 28 iulie 1814, Tudor îl informa pe ispravnicul de Mehedinţi că această judecată „cu feluri de sucituri" s-a isprăvit, dar conform hotărîrii date „după pravilele nemţeşti", nu putea ridica lucrurile. Acestea urmau a fi remise copiilor, singurii succesori legali — conform legilor austriece — şi numai atunci cînd aceştia (respectiv Marincuţa) vor fi împlinit 24 ani!

După „ponturile" din pravile

Bun cunoscător al normelor juridice din Ţara Românească, Tudor a obiectat împotriva sentinţei, arătînd instanţelor austriece că „noi fiind dintr-o altă ţară şi împărăţia caută după pravilele pămîntului nostru ca să le luăm" — aşadar, a solicitat ca restituirea averii să se facă conform normelor juridice în Ţara Românească, unde soţii se puteau moşteni între ei. După multe tergiversări, instanţa a admis obiecţia, cerînd să i se prezinte „de la Divanul nostru, prin ştirea prinţipatului nostru, că ponturile prăvililor noastre cuprinzătoare, de poate un bărbat să clironomisească [moştenească] lucrurile soţiei sale sau nu". În aceeaşi scrisoare, Tudor se plîngea de faptul că instanţa era gata s-o „sloboaze" pe Elena Fălcoianu şi numai intervenţia sa personală a împiedicat eliberarea: „Numai eu am dat jalbă să nu se sloboază pînă va spune şi cele ce lipsesc" (e vorba de obiectele reclamate de Nicolae Glogoveanu care nu figurau în lista Elencăi şi la care instanţa admisese ca probă recunoaşterea inculpatei).

În ziua de 25 august 1814, o nouă scrisoare a lui Tudor

ii cerea lui Glogoveanu să grăbească trimiterea „ponturilor de prăvile" pe care să le adeverească Divanul Țării Românești, astfel ca din ele să rezulte că „după puterea prăvilelor noastre ești dumneata stăpînul lucrurilor soției dumitale și ai puterea de a le primi de unde vor fi rămas". În aceeași scrisoare, Tudor arăta că Elena Fălcoianu a fost condamnată la șase luni „în robie, în pedeapsa pușcăriei celei mari". În sfîrșit, o a cincea scrisoare — din 28 noiembrie 1814 — îl înștiința pe Glogoveanu că toate greutățile ce le-a întîmpinat au fost depășite, anunțîndu-și plecarea spre patrie.

Parțial publicate de N. Iorga în anul 1914, aceste scrisori arată adevăratul motiv al călătoriei lui Tudor Vladimirescu la Viena. Dincolo însă de acest amănunt, semnificația corespondenței — fapt neremarcat pînă acum în literatura noastră istorică și juridică — trebuie cu deosebire văzută sub raportul istoriei dreptului.

Acțiunea lui Tudor de la Viena atrage atenția asupra unor aspecte de drept internațional public: prin acțiunea sa stăruitoare, Tudor a determinat o instanță străină (recunoscută, dealtfel, prin rigiditatea cu care aplica normele juridice în litera lor) să ia în considerație legislația și dreptul nescris aplicat în Țara Românească. Faptul este cu atît mai remarcabil, cu cît principatul muntean avea, cum se știe, un statut de vasalitate față de Poartă. Or, faptul că autoritățile austriece au luat hotărîrea în funcție nu de prevederile legale otomane, ci de cele ale Țării Românești constituie expresia unor relații interstatale care ne permit să tragem concluzia că țările române s-au bucurat, chiar în perioada fanariotă, în raporturile lor cu statele străine, de unele atribuții caracteristice statelor suverane, admise ca atare de dreptul internațional public.

Funcția de a legifera constituie un atribut al suveranității statului. Precizată prin statutul special pe care țările române l-au obținut în relațiile cu Poarta, această funcție dă pe plan intern conturul unei depline autonomii. Pe plan extern, recunoașterea ei implică existența unor relații directe de drept internațional public între state — în cazul de față între Austria și Țara Românească.

Este de asemenea, important să semnalăm că instanța vieneză, la stăruințele lui Tudor, a admis aplicarea în materie de succesiune nu numai a dreptului scris în vigoare în acea epocă în Țara Românească, adică *Pravilniceasca Condică* a lui Ipsilanti din 1781, ci și dreptul nescris — obiceiul pămîntului. Instanța austriacă a recunoscut astfel sistemul original al pluralismului juridic (adică drept scris alături de drept nescris) aplicat în epoca feudală în țările române.

Totodată, șederea lui Tudor la Viena pare a marca unul din momentele de început ale aderării sale la curentul de eliberare națională ce se accentua în rîndul unor pături sociale românești. Într-una din scrisori, el menționa că Viena se afla în toiul pregătirii unei întruniri interstatale (e vorba de Congresul de la Viena, ce-și va deschide lucrările în 1815), deci nu este exclus ca paralel cu soluționarea procesului de moștenire al Elencăi Glogoveanu, Tudor să fi avut și unele contacte cu personalități politice ale epocii.

Procesul din 1814, dezbătut la Tribunalul penal din Viena, constituie — prin implicațiile lui în domeniul dreptului internațional public și privat — un moment valoros nu numai pentru vechiul drept românesc, ci și pentru istoria politică a țărilor române. Iar rolul hotărîtor pe care Tudor Vladimirescu l-a avut în valorificarea dreptului autohton al Țării Românești în fața unei instanțe străine ne dezvăluie o latură puțin cunoscută a puternicei personalități a conducătorului revoluției din 1821 — aceea de jurist.

PLANȘELE NOASTRE

① Hotare vremelnice, impuse de stăpîniri străine, n-au putut întrerupe legăturile permanente dintre românii aflați de-o parte și de alta a Carpaților. În imagini: unul din punctele de popas — Tălmaciu — de pe drumul ce lega Muntenia cu Ardealul și defileul Oltului (**1879: Incognito în Transilvania**, p. 33)

②③ 1843: bal la prințul Bibescu. Gravură de epocă. Astfel de serbări la curtea domnească erau și prilejuri binevenite pentru întîlniri și discuții diplomatice (**București—milenii de istorie**, p. 2)

④ Întîlnirea dintre principele georgian Alexandru II și trimisul sultanului, Lâlâ Mustafa. Miniatură dintr-un manuscris otoman (**Principatele de la poalele Caucazului înfruntă Semiluna**, p. 45)

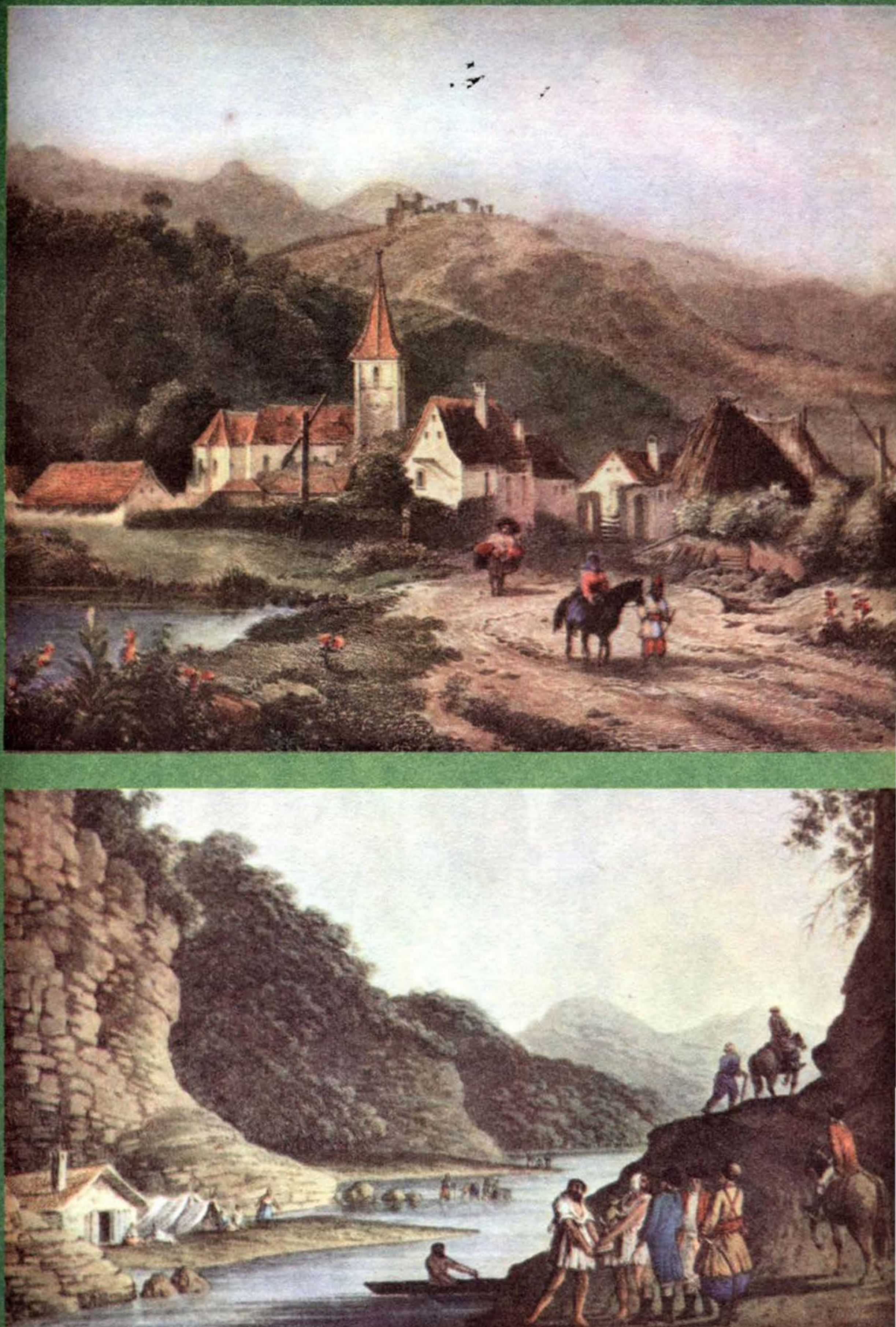

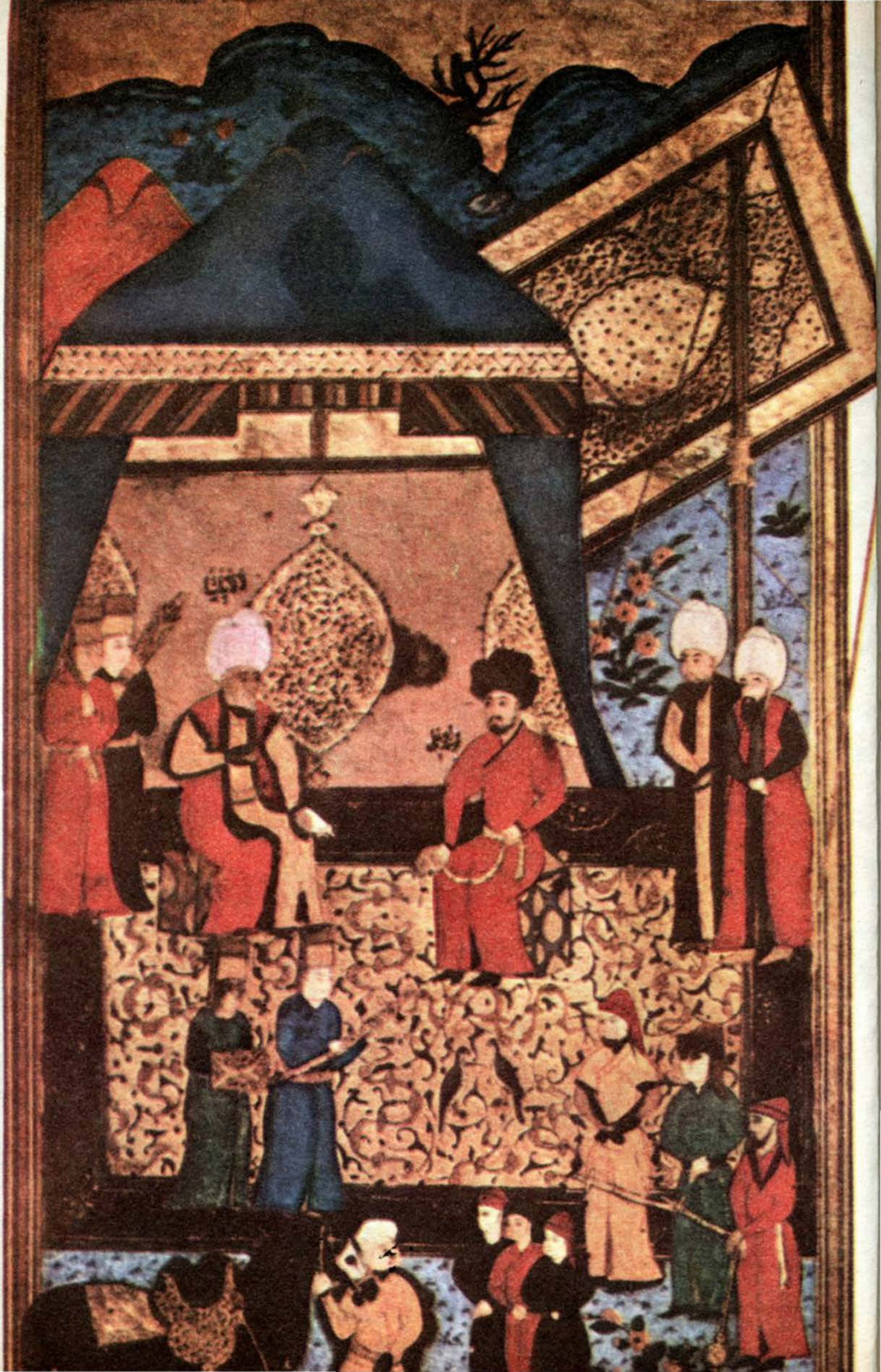

1879: INCOGNITO ÎN TRANSILVANIA

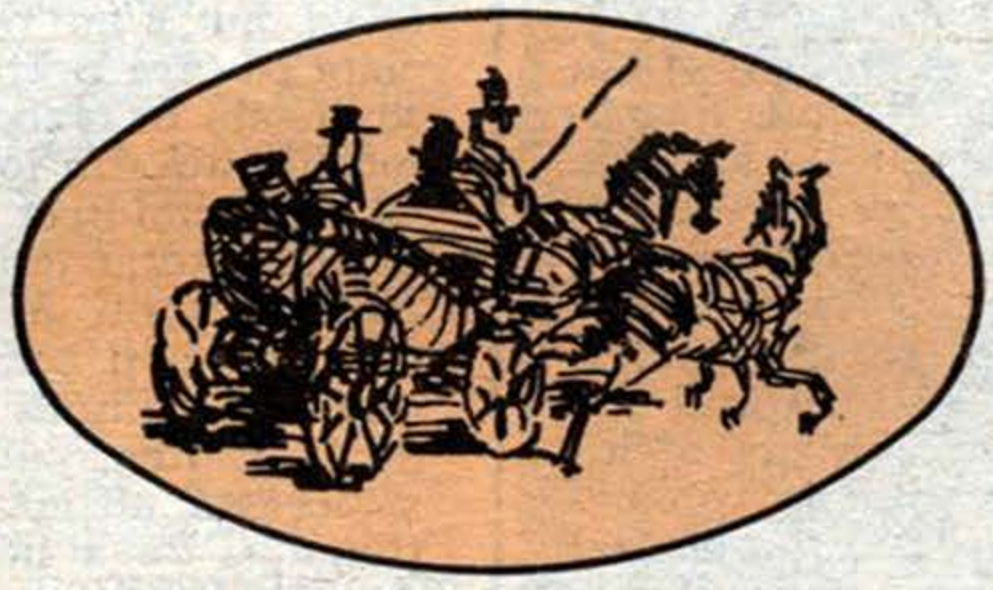

Magazin istoric publică în acest număr cîteva fragmente în care Ion I.C. Brătianu — ajuns la apogeul carierei sale politice — evocă prima călătorie făcută „incognito" în Transilvania, la vîrsta de 15 ani, în timp ce tatăl său lipsea din țară, plecat spre a-și reface sănătatea după primul din cele trei atentate îndreptate împotriva sa.

Pasiunea lui Ionel Brătianu pentru istoria țării, grija cu care studia operele cronicarilor și limba lor, preocuparea sa pentru îmbogățirea bibliotecii părintești cu noi acte, hrisoave și lucrări de istorie națională erau cunoscute mai de mult, din relatările surorii sale mai mari, Sabina Dr. C. Cantacuzino — relatări în care fratele autoarei introdusese corecturi și completări privind trecutul familiei din care descindeau[1].

Fragmentele despre care luăm cunoștință acum confirmă aceste informații și le completează, dezvăluindu-ne o nebănuită capacitate literară de a evoca atît natura, cît și oameni și evenimente, contemporane sau de mult petrecute. Este un aspect inedit al personalității lui Ion I.C. Brătianu, despre care s-a scris mult în timp ce trăia și aproape nimic notabil după neașteptata sa moarte în 1927.

Imaginea omului dur, taciturn și neînduplecat, cu care au rămas urmașii, este alterată pînă astăzi fie de necruțătoarele imputări ale numeroșilor și implacabililor săi adversari politici, care i-au contestat pînă și merite din cele mai evidente, fie de elogiile goale ale cohortelor sale de partizani zeloși, preocupați să șteargă chiar și amintirea represiunilor de la 1907.

Într-o asemenea ordine de preocupări, nu este inutil să subliniem faptul paradoxal că, în perioada interbelică, au apărut ample monografii dedicate lui Petre P. Carp, exponentul cinic al celui mai reacționar curent conservator, sau incontestabilului talent, dar și instabilului orator care a fost Take Ionescu. Dar nu a fost dedicată nici o monografie de amploare lui Ion I.C. Brătianu, cel care a condus cu mînă fermă burghezia națională în înfăptuirea ultimelor misiuni ce i-au revenit în asigurarea progresului României, omul politic care a dominat cu autoritate viața politică a țării timp de două decenii, dintre cele mai dramatice și mai importante ale istoriei noastre moderne.

Cum s-ar putea explica această situație paradoxală altfel decît prin faptul că în deceniul anilor '30 burghezia de coloratură național-liberală s-a dovedit mai preocupată să facă act de fidelitate față de Carol II, pe care Ionel Brătianu îl înlăturase fără crutare de la succesiunea lui Ferdinand I, refuzînd să-i mai treacă cu vederea repetatele abdicări de la demnitatea regală? Pentru cel care, în viață, le fusese șef prestigios și necontestat, liberalii s-au rezumat la nevinovate pelerinaje anuale la mormîntul de la Florica.

A revenit astfel istoricilor marxiști sarcina de a analiza, cu obiectivitate științifică, rolul îndeplinit de Ionel Brătianu în istoria politică a României din primele decenii ale acestui secol, de a reliefa — în perspectiva adevărului istoric — zonele luminoase ca și cele umbroase ale personalității sale. Cîteva lucrări de analiză a participării României la primul război mondial au adus elemente importante și semnificative în înțelegerea unor laturi ale acestei contradictorii și controversate personalități despre care un observator atent și avizat al vieții publice românești din primele decenii ale secolului nostru spunea că a ajuns atît de timpuriu la conducerea partidului burgheziei liberale și a guvernului țării exclusiv datorită ascendenței sale, dar s-a menținut în aceste funcții și a ieșit mărit din exercitarea lor exclusiv datorită calităților și meritelor sale personale[2].

---

[1] Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I.C. Brătianu*, București, 1933.

[2] Șt. Antim, *Alte studii și portrete*, București, 1939, p. 24 și următoarele. Asupra rolului lui Ionel Brătianu în perioada 1914-1919, elemente revelatoare au adus Mircea Mușat și Ion Ardeleanu în recenta lor lucrare: *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983. Amintim de asemenea monografiile: Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac (coordonatori): *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, 1978; Ion Popescu-Puțuri, *Îndemn la creație*, în *Anale de istorie*, an XXVII, nr. 5

Să revenim însă la amintitele lucrări referitoare la participarea României la primul război mondial, spre a sintetiza patru momente-cheie care contribuie la înțelegerea personalității lui Ion I.C. Brătianu.

Este vorba, în primul rînd, de perioada neutralității (august 1914-august 1916) în care s-au afirmat pe deplin tactul, luciditatea și spiritul de prevedere cu care Ionel Brătianu, prim-ministru — dînd expresie voinței întregii națiuni — a desprins treptat România din chingile tratatului care o lega de Puterile Centrale, a rezistat presiunilor și amenințărilor exercitate de imperiile german și austro-ungar, a negociat cu dîrzenie recunoașterea oficială de către puterile Antantei a drepturilor imprescriptibile ale națiunii române, a încurajat manifestarea liberă a dorinței populare de a vedea trupele române trecînd Carpații și a temperat, în același timp, impacienta acelor oameni politici care subapreciau necesitatea pregătirii temeinice politico-diplomatice ca și militare a unui asemenea pas crucial și a ales cu perspicacitate momentul intrării în război.

Cînd a socotit că acest moment a sosit, Ionel Brătianu și-a asumat, fără ezitare, toate răspunderile ce-i reveneau în fața națiunii. *„Se impune să ieșim din neutralitate* — declara el în ședința Consiliului de Coroană din 14/27 august 1916 — *căci cine știe dacă, în decursul veacurilor, vom mai găsi un prilej atît de prielnic ca cel de azi"*.

Propunînd o decizie de însemnătate vitală pentru destinele națiunii române, Ionel Brătianu își afirma convingerea neclintită în victorie; dar, în același timp, în termeni care alcătuiesc un memorabil mesaj al înaltelor comandamente morale ale istoriei, se socotea dator să atragă atenția și asupra riscurilor existente: *„Vreau să se știe bine și de toți că, chiar dacă ar fi să ieșim învinși, tot cred că țara... trebuie, în această clipă a evoluției ei istorice, să facă acest gest. În viața națiunilor sînt afirmări de drepturi care cîntăresc mai mult decît izbînzi trecătoare și sînt gesturi de abdicare, de dezertare morală, care compromit viitorul lor pentru veacuri de-a rîndul. Într-o atare situație este astăzi românismul. De aceea chiar dacă ar fi să fim bătuți, prin faptul că cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naționale și au consimțit printr-un act solemn hotarele etnice ale românilor de peste Carpați, cauza românismului va face un pas înainte mai mare și mai însemnat decît oricînd... și dacă nu azi, mîine vom culege roadele acestor jertfe și acestor afirmări de drepturi"*.

Este vorba, în al doilea rînd, de situația dramatică din iarna 1917-1918 și din lunile următoare. Cu toate glorioasele victorii repurtate de armatele române la Mărăști, Mărășești și Oituz, datorită faptului că marii săi aliați nu și-au respectat obligațiile militare clare pe care Brătianu le obținuse înainte de a se angaja în război[1], România se afla izolată, înconjurată din toate părțile de armate ostile, iar teritoriul liber al țării era restrîns acum la așa-numitul „triunghi al morții" din Moldova. Imperialismul german și cel aus o-ungar — care, în mod prematur, se socoteau victorioase — au impus României pacea draconică de la Buftea, sub amenințarea de a invada și această ultimă porțiune a teritoriului național și de a lichida astfel însăși existența statului român. A fost, fără îndoială, perioada cea mai critică din întreaga epopee națională a participării la primul război mondial și din viața politică a lui Ion I.C. Brătianu, pe care O. Czernin, ministrul de externe al Aus o-Ungariei, nu ezita să-l califice în fața regelui Ferdinand drept „cel mai mare ticălos pe care îl cunoaște istoria".

Abilele manevre de tactică politică și juridică la care Ion I.C. Brătianu — cel care, indiferent dacă era la guvern sau în opoziție, a condus efectiv țara în tot timpul domniei lui Ferdinand I — a împins, prin plecarea sa de la putere, la formarea succesivelor guverne Al. Averescu, Al. Marghiloman și C. Coandă, la semnarea de către guvern, dar și la tergiversarea „sine die" a ratificării păcii de la Buftea; toate au contribuit la depășirea acestui greu impas, la dejucarea planurilor inamicului, la salvgardarea ultimului colț de țară pe care ființa statul român, și, totodată, la păstrarea neștirbită a înțelegerilor prin care puterile Antantei se angajaseră să recunoască, la încheierea păcii, unitatea națională a României.

Îmi amintesc și astăzi cuvintele pline de respect cu care bătrînul mareșal C. Prezan — cel căruia, la sfatul lui Ionel Brătianu, regele îi cedase temporar, în decembrie 1917, comanda supremă a armatei și care, în 1934, trăia retras la conacul său din județul Vaslui — povestea elevului de liceu avid de istorie care eram pe atunci, tocmai despre rolul decisiv îndeplinit de Ion I.C. Brătianu în iarna ieșeană din 1918.

Al treilea moment privește Conferința de Pace de la Paris. Prin acțiunea hotărîtă a maselor populare, a întregii națiuni, statul național unitar român fusese format în 1918. În anul următor, Conferința de Pace avea menirea de a da recunoaștere internațională drepturilor istorice ale națiunii române și unei situații de fapt, creată în virtutea acestor drepturi. Întemeiat pe

---

și 6/1981, an XXVIII, nr. 3 și 6/1982, an XXIX, nr. 3 și 4/1983, an XXX, nr. 1/1984; V. Atanasiu, A. Iordache, M. Iosa, I.M. Oprea: *Rom nia în primul război mondial*, 1979, precum și lucrările: Mircea Mușat, Ion Ardeleanu: *Viața politică în Rom nia, 1918-1921*, ed. II, 1976; T. Lungu: *Viața politică în Rom nia la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1888-1899)*, 1967; A. Iordache: *Viața politică în România, 1910-1914*, 1972; C. Nuțu: *Rom nia în anii neutralității*, 1972; I. Bulei: *1916. Zile de vară*, 1978 și *Arcul așteptării, 1914-1915-1916*, 1981; Valeriu Râpeanu: studiul-introductiv la lucrarea lui Gh. I. Brătianu: *Tradiția istoric despre întemeierea statelor românești*, 1980, ca și în lucrarea sa *Cultură și istorie*, vol. I-II, 1978-1979, în care a mers pe urmele relațiilor dintre Ionel Brătianu și fiul său Gh. I. Brătianu. Petre Turlea, în *Magazin istoric*, nr. 5/1983, a adăugat și el cîteva precizări aceluiași subiect.

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1978.

drepturi imprescriptibile, ca și pe jertfele de sînge cu care poporul român contribuise la victoria Aliaților, Ion I.C. Brătianu, președinte al Consiliului de Miniștri și prim-delegat al țării la conferință, s-a prezentat în fața acestui for internațional ca purtător de cuvînt al unui stat independent, suveran și egal în drepturi cu toate celelalte.

Ca și tatăl său, Ion C. Brătianu, la Conferința de Pace de la Berlin, după cucerirea independenței naționale în urma războiului din 1877-1878, Ionel Brătianu s-a găsit în fața unor mari aliați care contestau sau diminuau, în fapt, egalitatea suverană a statelor, abdicau de la angajamentele oficiale pe care și le asumaseră și doreau să-și impună dreptul de a se amesteca în treburile interne ale țării. Forța cu care Ion I.C. Brătianu a apărat drepturile națiunii române, demnitatea cu care a respins pretențiile aliaților săi de a impune României clauze incompatibile cu suveranitatea națională, i-au atras adversitatea personală a lui G. Clemenceau, primul ministru al Franței, și a altor conducători de delegații ale marilor puteri învingătoare.

Ultimatumul adresat, în noiembrie 1919, guvernului român, căruia i se cerea să se decidă, în decurs de opt zile, la semnarea „fără discuții, fără rezerve și fără condiții" a unor texte cu care nu era de acord, fusese inspirat de aceleași rațiuni care determinaseră, cu doi ani înainte, aprecierea jignitoare făcută de reprezentantul Austro-Ungariei la adresa primului ministru român: refuzul României de a accepta dictatul marilor puteri.

În momentul cînd a fost redactat acest ultimatum, Ion I.C. Brătianu părăsise demonstrativ Conferința de Pace și se retrăsese de la conducerea guvernului. În urma lui rămăseseră însă, în sălile Conferinței de la Paris, ecourile unui crez politic de neclintit care avea să inspire pe mulți dintre urmașii săi, ca și pe reprezentanții altor puteri mici și mijlocii: „România consideră că drepturile statelor sînt aceleași pentru toate"; din cauza aceasta „ea nu ar putea suporta un regim special de care alte state suverane nu ar fi atinse".

În sfîrșit, nu se poate omite preocuparea lui Ion I.C. Brătianu pentru consolidarea statului național unitar, prin reforma agrară, introducerea votului universal, organizarea constituțională din 1923 și cunoscuta lege a minelor menită să întărească suveranitatea națională asupra resurselor naturale.

Atacate cu violență de adversarii săi politici (iar legea minelor și de reprezentanții marilor trusturi imperialiste), măsurile amintite — cu tot caracterul lor parțial, inspirate desigur de interesul de clasă, dar aflate sub imperiul mult mai presant și larg reprezentativ al luptei maselor pentru progres și drep-

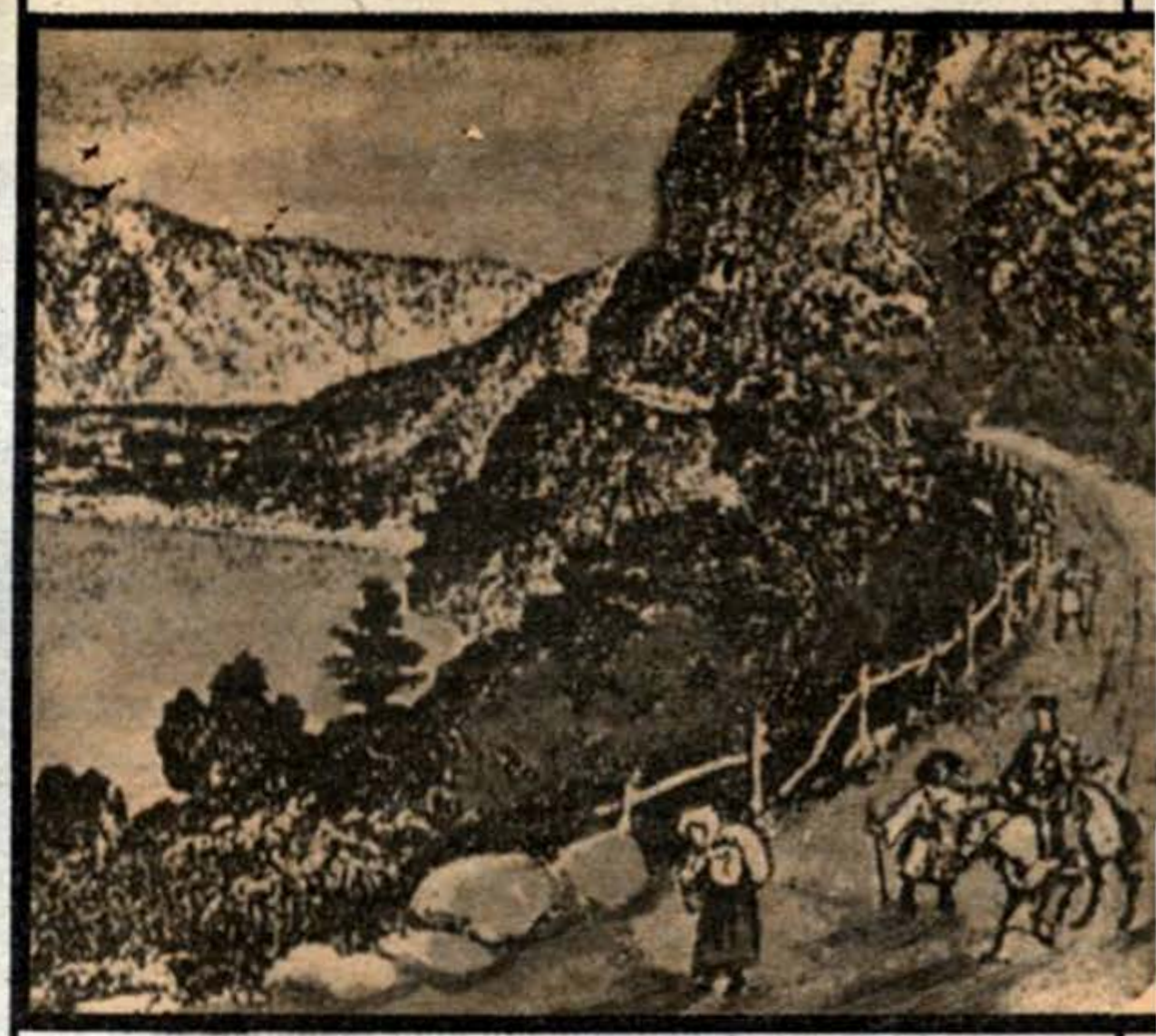

Pasul Clineni

tate socială — au îndeplinit în esență un rol pozitiv în dezvoltarea statului național unitar.

În felul acesta, dacă numele lui Alexandru Ioan Cuza și Mihail Kogălniceanu au rămas legate de unirea Moldovei cu Țara Românească, de formarea statului național român modern și de reforma agrară de la 1864, dacă numele lui Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu au rămas legate de dobîndirea independenței naționale la 1877, numele lui Ionel Brătianu — în pofida numeroaselor imputări ce s-ar putea face altor laturi ale activității sale — a rămas legat de desăvîrșirea unității naționale a României, la sfîrșitul primului război mondial. În același timp, guvernările lui Ion I.C. Brătianu au marcat încheierea rolului care revenise burgheziei naționale în asigurarea progresului României.

Cele aproape două decenii care aveau să treacă de la moartea sa pînă la 23 august 1944 n-au făcut decît să confirme pas cu pas această realitate istorică. Odată cu victoria revoluției de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă, Partidul Comunist Român, clasa muncitoare și-au asumat rolul istoric de exponenți fideli ai intereselor națiunii române, P.C.R. dovedindu-se forța conducătoare a luptei istorice pentru desființarea orînduirii capitaliste, construirea noii societăți socialiste și înaintarea României spre comunism.

Costin MURGESCU

ÎN PLAIURILE LOVIŞTEI...

Ne aflăm în posesia a două fragmente memorialistice reunite de autorul lor sub titlul Din amintirile altora şi ale mele. Pe pagina de titlu a unuia dintre ele există dedicaţia „Nepotului meu Ion C. Brătianu" şi data „5 octombrie 1922". Fragmentul respectiv este numerotat cu cifra III, ceea ce ne face să credem că manuscrisul iniţial a fost mai amplu. Acest manuscris a existat cu certitudine, din moment ce George Fotino a extras din el un mic pasaj citat în cadrul unei conferinţe rostite la Universitatea „Radio", cu prilejul împlinirii a trei ani de la moartea lui I.I.C. Brătianu. Conferinţa, publicată în Viitorul din 26 noiembrie 1930, a fost inclusă în volumul Pagini răzleţe. Cîteva articole şi cuvîntări, Bucureşti, 1934, unde la pagina 64 citim: „Acea primă călătorie în plaiurile Loviştei şi la Sibiu — scrie el undeva în memoriile sale... [subl.ns.]".

Împrejurările în care a scris aceste memorii sînt, parţial, prezentate de însuşi Ionel Brătianu: „Recitind cu sora mea Sabina scrisori ale părinţilor noştri am văzut că multe [lucruri] din cuprinsul lor, foarte desluşite pentru noi, ar fi greu de înţeles de urmaşii care n-au cunoscut fiinţele şi împrejurările despre care ele vorbesc. Pentru a le lămuri şi a păstra în familie unele amintiri vreau să arăt — mai pe scurt sau mai pe lung, după cum îmi va veni — pe acei cu care părinţii noştri au fost în legături de rudenie, de prietenie sau de afaceri". Nu credem deci a greşi atunci cînd afirmăm că sora sa, Sabina Cantacuzino, a fost aceea care l-a determinat să la condeiul în mînă, căci tot în aceeaşi perioadă a anilor 1921-1922 ea însăşi începuse redactarea primului volum al lucrării Din viaţa familiei I.C. Brătianu, în care sînt preluate numeroase completări şi precizări ale fratelui ei.

Oricum, pînă la întregirea informaţiilor privitoare la manuscris (şi poate, pînă la depistarea şi altor eventuale pagini), reproducem cele două fragmente, precizînd că am respectat întocmai originalul, cu excepţia unor intervenţii impuse de normele ortografice în vigoare. Acolo unde s-a simţit nevoia, am inclus unele completări între paranteze drepte, ori am redactat scurte note de subsol. Titlul ne aparţine, iar întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte.

Anastasie IORDACHE, Marian ŞTEFAN

Mărturiseam cîndva farmecul cu care munţii noştri m-au atras totdeauna şi puterea cu care ei mi-au arătat unitatea ţării şi a neamului nostru. De cîte ori pătrundeam în plaiurile lor, se desvelea stăpînitoare nevoia integrităţii geografice şi naţionale a ţinuturilor care îi înconjoară şi crestele lor înfăţişau vrăjmaşe şi fără rost vechile şi nefireştile graniţe.

Nu e — dar — de mirare dacă, chiar de la întîia oară, cînd am plecat spre munţi, am alunecat pe văile lor pînă în Ardeal. Acea primă călătorie, în plaiurile Loviştei şi la Sibiu, a întipărit în creierul meu tînăr, mai viu ca orice altă lecţie de geografie şi istorie, imaginea sbuciumatului nostru trecut; din pildele lui bărbăteşti şi din vorbele morarului de la Tălmaci, mi-am lămurit mai limpede înţelegerea putinţelor noastre pentru viitor.

Eram, un an după războiul Independenţei, în vacanţele de vară la Florica. Ne aflam numai cu guvernantele şi cu fraţii mai mici, părinţii şi sora mai mare, tovarăşa mea de studii şi de petreceri, fiind la Paris, unde tata fusese trimis de doctori, în urma unui atentat[1] care îi sdruncinase grav sănătatea.

Sfîrşisem cele patru clase gimnaziale şi mă simţeam nerăbdător să inaugurez şi eu „independenţa", ce cu o mîndrie lesne de înţeles socoteam că se cuvine unui licean din cursul „superior".

Nu puteam să-mi manifest mai cu drag neatîrnarea decît mergînd, fără mentor, să îmbrăţişez pe scumpa noastră mătuşă — Anica Furduiescu — care ne îngrijise ca cea mai iubitoare bunică în tot cursul copilăriei noastre şi care de curînd se retrăsese pentru totdeauna în mănăstirea Vălenilor din Argeş, unde cu cîţiva ani mai înainte, sora [ei] mai mare, maica Maximilia, murise ca stareţă.

Cu o geantă în mînă şi cu jambiere la picioare, mă urcai la Piteşti în brişca zisă diligenţă, care, prin Curtea de Argeş şi Tigveni, lega Rîmnicul-Vîlcei cu Bucureştii.

Lîngă vizitiul, care chiuind şi plesnind din bici mîna patru bălani în ceatlău, suii rîzătoarea vale a Argeşului pînă la cel „mal frumos", unde Negru Vodă a ridicat Biserica Domnească, în care mai tîrziu s-au descoperit aşa minunate picturi şi aşa scumpe rămăşiţe ale întemeietorilor statului muntenesc şi în a cărei tindă, sub pietre cu slove bătrîne frumos săpate, se odihnesc Dincă şi Anastasia Brătianu, părinţii tatălui nostru, cu nora lor Elena, alături de care se aşeză în urmă şi mormîntul soţului ei Teodor.

După o pioasă cercetare a bisericii şi o scurtă gustare la hanul din vecinătate, ne reluarăm drumul cu alt surugiu şi alţi cai. Trecînd Argeşul şi apucînd spre deal zărirăm în

---

[1] Se referă la un eveniment destul de confuz petrecut în ziua de 4 iulie 1878 şi care a dat naştere la multe supoziţii. Plecînd cu o trăsură de la Cotroceni, în împrejurări rămase neclare, caii s-au speriat şi trăsura s-a răsturnat, I.C. Brătianu fiind aruncat pe caldarîm, unde a fost găsit ceva mai tîrziu şi supus îngrijirii doctorului C. Davila. Faptul că vizitiul a părăsit locul accidentului, i-a determinat pe unii să presupună că a fost vorba de un atentat.

depărtare, în încîntătorul ei decor de munţi, biserica lui Neagoe Basarab, care atunci se reclădea din temelie, după focul ce o arsese şi după intervenţiunea arhitectului care îi desăvîrşise distrugerea.

La aceeaşi soartă era osîndită şi Biserica Domnească, nu din partea focului dar a arhitectului[1], dacă n-ar fi voit Dumnezeu să îi vin în ajutor. Eram în Consiliul de Miniştri, la începutul veacului curgător, cînd ni s-a înfăţişat proiectul reconstructorului catedralei episcopale, cerînd să dărîme pentru a reclădi din nou şi biserica lui Negru Vodă. Din fericire, cunoştinţa stării clădirei îmi îngăduia să afirm că restaurarea era cu putinţă fără dărîmare şi studiile mele technice[2] îmi dădeau dreptul să ridic în faţa colegilor părerea mea împotriva acelei a arhitectului. Pentru a risipi orice îndoială, am propus ca o comisiune de bărbaţi technici, cu autoritate recunoscută, să hotărască la faţa locului; şi astfel s-a scăpat de peire cel mai mîndru monument al României, de la Descălicătoare.

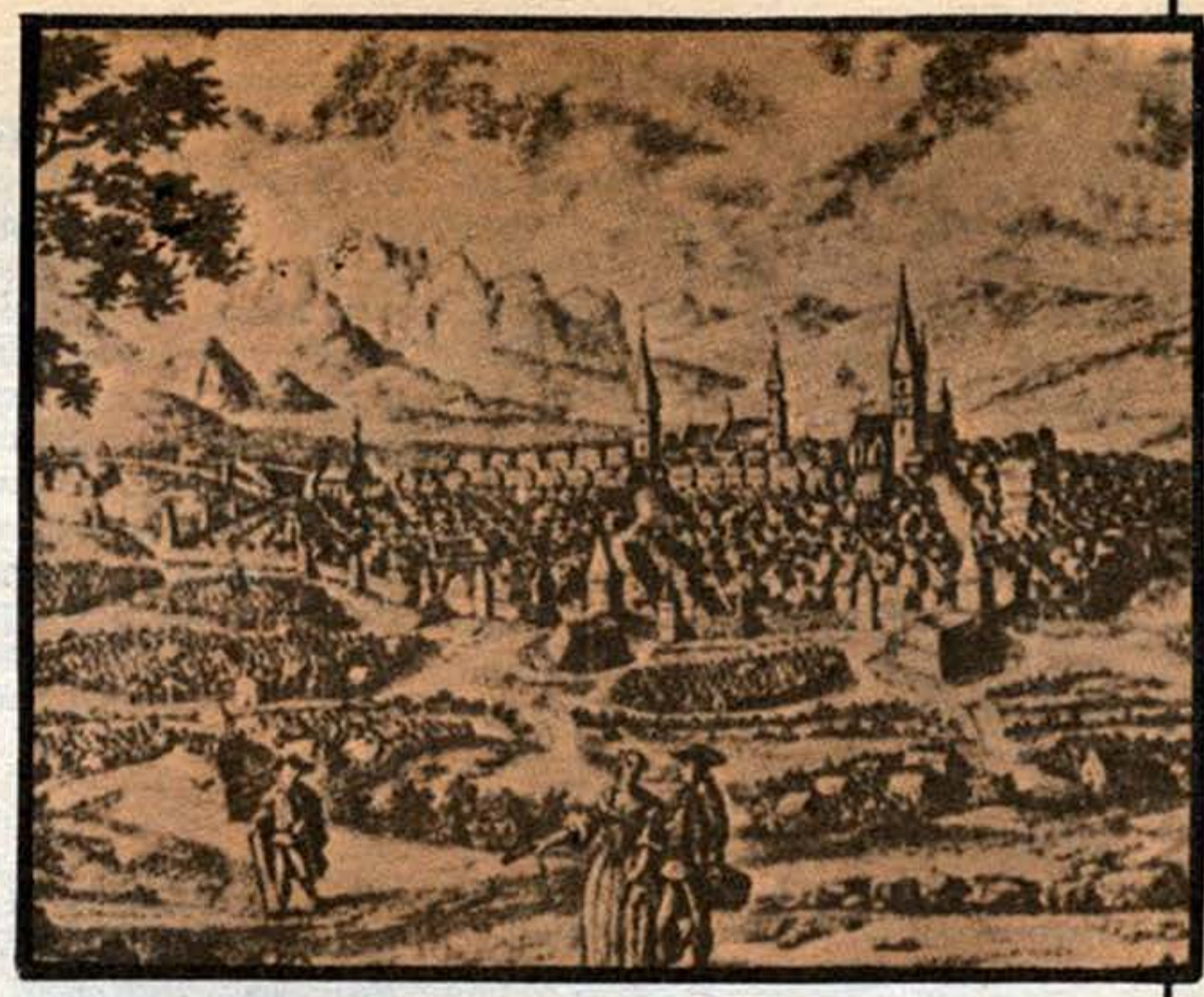

Sibiul a jucat un rol important în menţinerea şi dezvoltarea legăturilor permanente dintre români (stampă din sec. XVII)

Depărtîndu-ne de biserica lui Manole, sau mai drept vorbind de locul unde ea fusese, urcarăm în tropot şi galop, cu spor de strigăte, de înjurături şi de bice, pe un drum ce veşnic se năruieşte, greul deal al Mămaii, în surpăturile căruia opt ani mai tîrziu era să ne prăvălim cu tata în mult sbuciumata şi întunecoasa noapte, cînd la ştirea detronării lui Battenberg[3] alergam de la Govora, în fuga cailor des schimbaţi, ca să prindem trenul la Piteşti.

Prin pădurea de stejari seculari, care astăzi a dispărut şi în care altădată haiducise Căpitanul Radu, brişca diligenţă cobora coasta în goana mare pînă la Tigveni.

Aci ne oprirăm la hanul poştei, pe malul Topologului, sub zidurile înconjurătoare ale bătrînelor curţi în fundul cărora se vede micul turn al bisericei, iar în mijloc, între bătătură şi ograda de pomi, se ridică casele cu foişor şi cu înalt acoperiş şindrilit. Ele găzduiseră prin veacuri călătorii de seamă ce intrau în ţară prin Clineni, în ele copilărise tata şi locuia fratele lui mai mare, Teodor Brătianu, pe atunci, ca în toate verile, în cură la Elöpatac[4].

La Poştă mă aştepta Petre Slăvescu, nepotul de fată al mătuşei noastre şi proprietarul Bîrseştilor Cepari dintre Tigveni şi Şuici. La dînsul mă dusei în gazdă după ce mai întîi, în trecere în lungile grajduri care închideau pe două laturi spaţioase curtea lui Teodor Brătianu, admirasem parte din herghelia lui, una din cele mai renumite din ţară. Ea se trăgea din faimoasa herghelie a Tigvenilor, pe vremea ei vestită pînă în Ţarigrad şi fusese, de atunci, de buniçul şi de unchiul, neîncetat primenită cu sînge arăbesc şi englezesc. Împărtăşeam şi eu ca nepot mîndria stahlmeisterului, căci cu un an înainte pe unul din caii ei intrase regele Carol la Plevna.

Tigvenii erau din neamul Vlădeştilor. Ei şi-au luat numele în veacul al XVII-lea, după moşia primită în zestre de la Cepari, de către Badea clucerul, destoinicul capuchehaia trimis de domn în 1663 la oastea turcească pornită contra nemţilor.

Tradiţia familiei povestea că un străbun al lor, om iute la mînie şi greu la iertare, precum era firea neamului, hotărî să-şi desmoştenească copiii cu care se găsea în vrajbă şi îşi vîndu pe nimic cele mai de seamă moşii. La moartea lui, cei doi fii ai săi ar fi putut să se folosească de dreptul de protimisis, adică să-şi răscumpere moşiile, dar neînţelegîndu-se între dînşii şi împotrivindu-se unul altuia, nu izbutiră să reintre în stăpînirea averii părinteşti.

De la acest străbun, în lipsa averii, coborîtorii moşteniseră totuşi firea lui aspră şi iute, statura măruntă, faţa oacheşă şi semnul caracteristic al neamului, o protuberanţă la baza occipitului, poreclită „castravetele Tigvenilor", pe care unchiul nostru Enescu se prefăcea că ni-l descoperă cînd eram prea sburdalnici ca copii. Tipul şi firea Tigvenilor erau astfel în contrast desăvîrşit cu acelea ale Brătienilor, înalţi, smezi şi blajini.

Casa lui Slăvescu, ca toate conacurile din plaiul Loviştei, era pe malul Topologului. Lîngă dînsa, printre arini, apele lim-

---

[1] Aluzie la arhitectul Emile-André Lecomte du Nouy (1844-1914), chemat de Titu Maiorescu, la recomandarea celebrului arheolog şi arhitect francez Viollet-le Duc, şi însărcinat cu restaurarea bisericii episcopale din Curtea de Argeş. În loc să-l renoveze, el a dărîmat şi reconstruit monumentul, operînd chiar unele modificări arbitrare ale planului original. Acelaşi procedeu i-a folosit, din păcate, şi la bisericile Trei Icrarhi şi Sf. Nicolae din Iaşi, ca şi la alte monumente din Tîrgovişte şi Craiova.

[2] I.I. C. Brătianu era absolvent al Şcolii de poduri şi şosele din Paris.

[3] Aleksander Battenberg (1857-1893), prinţ german, cnezaz al Bulgariei (1879-1886), detronat, printr-o lovitură de palat, la 21 august 1886, cînd s-a instituit o regenţă care a condus ţara pînă la alegerea ca cneaz a principelui german Ferdinand de Saxa-Coburg.

[4] Numele unguresc al staţiunii din comuna Vilcele (jud. Covasna).

pezi ale iazului se vărsau vîrtos la scocul morii şi în spume şi cu vuiet umpleau sub el un ispititor loc de bae; iar livada din jurul eleşteului, pe căpiţele ei de fîn proaspăt cosit, ne poftea la tolăneală, desfăşurîndu-ne în zare munţii cei mari din fundul Topologului.

Pe rîu, în jos şi sus, la Tigveni, la Cepari, la Rudeni, la Şuici făcui cunoştinţa bisericilor şi culelor zidite de strămoşi şi împrospătai, prin vederea lor şi prin amintirile păstrate în localitate, pe acele povestite de mătuşa noastră despre buni şi străbuni, pe care mai tîrziu le-am regăsit în cercetarea hrisoavelor. La Tigveni ni se arată taina boltită, care se zicea că printr-un subteran ar fi răspuns în fundul ogradei şi ar fi servit astfel de ascunzătoare şi de refugiu. Aci se pitise ispravnicul Ioniţă comisul Tigveanu, cînd, mai norocos decît tatăl său Grigore, omorît în 1716 la Vieroş, el scăpase de la mănăstirea din Argeş, unde îl împresuraseră în 1777 turcii... şi unde ei spînzurară, în locul său şi al egumenului fugit cu dînsul, pe un nenorocit globnic de ţigan, care astfel plăti scump cinstea de a fi fost luat drept boier, pentru prima şi ultima oară în viaţa lui.

În biserica de la Cepari se vedeau încă urmele gloanţelor, pe cînd se bătuseră turcii cu cătanele nemţeşti, venite de peste munţi prin Clineni. Această biserică a fost clădită de feciorul Badei din Şuici, vornicul Dragomir, boier din casa lui Neagoe Basarab, ginere şi unic moştenitor al vestitului Albu Vistierul, ucigătorul lui Mihnea Vodă [cel Rău: 1508-1510] şi el însuşi ucis de saşi în Sibiu.

Boierii de la Şuici, Cepari şi Tigveni au luat parte vie şi adesea însemnată la politica atît de frămîntată şi de sîngeroasă din vremea cînd scaunul domnesc le era vecin la Curtea de Argeş şi pînă la sfîrşitul veacului al XVII-lea.

Sub urmaşii lui Vlad Ţepeş şi ai lui Vlad Călugărul, cînd relaţiile cu Ungaria erau de seamă şi greu de descurcat, în neîncetata şi cruda învîrtire a împrejurărilor şi a schimbărilor domneşti, mai mulţi dintre dînşii, precum Vlad, Radu şi Balea, fură portari ai Poenarilor şi ca atari de strajă la graniţă şi mijlocitori la Sibii. Sub Neagoe Basarab, sub Mihai Viteazul , ca şi mai tîrziu sub Matei Basarab, Şuicenii şi Ceparii se arată de partea Craioveştilor şi a boerilor de ţară, iar sub domniile fanariote scapătă şi se stinge orice înrîurire a acelor ce nu-şi părăsiră munţii, pentru a se apropia de viesparul de intrigi greceşti din Bucureşti.

De cîte ori am încercat să mă afund în viaţa noastră eroică din veacurile al XV-lea şi al XVI-lea şi am voit să-i pătrund rostul mai apropiat, am simţit că în lipsa letopiseţelor contemporane, icoanele faptelor şi ale oamenilor, la lumina intermitentă a rarelor documente, se desprindeau din bezna trecutului singuratice şi nedeslușite, ca impresionantele înfăţişări ale drumurilor de noapte la fulgerile furtunilor. Dar chiar ispita acestor tainice şi uneori aprinse înfăţişări sporeşte dorul de a lămuri aceste vremuri atît de însemnate în desfăşurarea istoriei noastre naţionale.

Din această pricină preţuiesc mai tare norocul cînd întîlnesc hrisoave sau alte scrisuri din care reiese mai vie şi mai cu amănunte fiinţa sau întîmplările vieţei vreunui bărbat din acele vremuri.

Aşa răsare chipul lui Albu vistierul din întunecimile vremurilor, cînd în strălucită lumină de fală, cînd în roşie văpaie de tragedie. Sfetnic de căpetenie al lui Radu cel Mare [1495-1508], în cei 12 ani de înfloritoare domnie a acestui voievod îl aflăm neîncetat pe drumuri cu cele mai însemnate însărcinări şi cu falnice alaiuri. În fruntea a 48 de călăreţi, cu daruri domneşti, în 1497, el străbate Sibiul ca să meargă pe trei luni la Buda, să încheie tratat cu regele Ungariei şi să depue jurămînt în numele domnitorului muntean. Zece ani mai tîrziu el se află iară pentru vreo trei luni la Sibiu ca să încheie tratatul de pace şi de bună vecinătate cu Universitatea săsească, pe care îl întăreşte şi la Sighişoara cu voievodul Transilvaniei.

În 1503 se găsea tot la Sibii cu alai şi pompă de peţitor domnesc ca să ceară pe fata lui Iacsici pentru Pîrvu, nepotul lui Radu Vodă. Un an după moartea bunului şi înţeleptului voevod, el e trimes şi de noul domnitor [Mihnea cel Rău] cu solie la sibieni de la care se întoarce cu frumoase daruri.

Dar împrejurările se prefac vijelios în fioroasa domnie a lui Mihnea cel Rău. Măcelurile şi nelegiuirile se repetă şi se înmulţesc şi în curînd regăsim pe Albu la Sibii, dar de rîndul acesta ca pribeag, în tovărăşia lui Iacsici, cumătrul de odinioară şi a competitorului la domnie Danciu Ţepeluş. Sălbaticele şi svăpăiatele porniri ale domnitorului încurcaseră treburile şi ridicaseră împotriva lui ţara, în frunte cu Craioveştii. Mihnea îşi atrăsese mînia turcilor, fără a fi dobîndit sprijinul ungurilor. El se văzu astfel silit, la rîndul său, să fugă ca pribeag la Sibii. El nu fugea aci ca un necunoscut, căci încă de cînd cerea să răstoarne pe Radu Vodă, în mai multe rînduri venise la Sibii şi pare că, atît pentru el cît şi pentru doamna şi familia lui, saşii se arătaseră mai prietenoşi şi mai încrezători decît regele Ungariei care, după cererea domnitorului muntean, ordonase depărtarea acestui pretendent de la graniţele ţării. Sosind ca fugar la Sibii, el întîlni pe străzile oraşului săsesc pe neîmpăcaţii săi duşmani.

Ce patimi trebuie să fi clocotit şi să fi izbucnit în sufletele acestora, la vederea celui care tulburase şi însîngerase întru atîta ţara întreagă ? De ce rane mai intime şi mai cumplite vor fi fost chinuite inimile lor, căci, pe lîngă jafuri şi cruzimi, feciorul lui Ţepeş necinstise multe case boereşti. Nu ştiu ce-o fi fost cu Pîrvu şi tînăra lui soţie, dar ştiu că pe cînd renegatul, care stricase cu tunul mănăstirea Bistriţei, eşea din biserica catolică, întovărăşit de cîţiva magnaţi unguri, vrăjmaşii săi se aruncară pe dînsul şi îl străpunseră cu săbiile lor. În cetate se făcu vîlvă mare; saşii deteră alarma şi închiseră porţile oraşului. Mulţimea lor armată împresură pe ucigători şi îi omorîră pe cîte trei împreună cu tovarăşii şi slu-

gile lor, ca pe unii care înfrînseseră legile ospitalităţei dar care se apărară vitejeşte pînă la moarte. Aşa pieri cu sabia în mînă Albu Vistierul tocmai cînd în ţară reveniseră la putere prietenii săi Craioveştii, întîi cu Vlăduţ Vodă, fratele lui Radu cel Mare, apoi cu propriul lor nepot Neagoe Basarab. Murind, ei lăsă o singură fată, Marga, căsătorită după Dragomir Vornicul, feciorul Badei din Şuici şi ctitorul bisericei din Cepari.

Descendentului lor, lui Stanciu logofătul din Cepa i, din Şuici şi din Tigveni, îi întărise stăpînirea Drăgoeştilor şi Lereştilor Mihai Vodă şi tot el îl pomeneşte ca „martor înaintea domniei mele", la Bălgrad, în 1600, într-un hrisov în care viteazul domnitor se intitulează „cu mila lui Dumnezeu Voevod şi Domn a toată Ţara Ardealului şi Ţara Românească".

Stanciul, ajuns la bătrîneţe, fusese supus la chinuri grele şi îşi perdu două moşii printr-o nelegiuită judecată ce, cu proporţii mai modeste şi fără moarte de om, se aseamănă cu vestita şi dramatica pricină desfăşurată o jumătate de veac mai tîrziu între Cantacuzini şi Stroe Leordeanu.

Iată cum glăsuieşte Matei Basarab în hrisovul său din 15 iulie 1634: „Din mila lui Dumnezeu Io Matei voevod şi domn a toată Ţara Ungro-Vlahiei, nepotul marelui şi bătrînului răposatului Io Basarab voevod, dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domniei mele, Dumitraşco postelnicul şi Ivaşco Postelnicul, fiii lui Stanciul logofătul Cepariul şi cu fiii lui cîţi le va dărui Dumnezeu ca să le fie lor satul Băneşti şi Ohneşti din judeţul Arghiş [Argeş] părţile lor toate de pe tot hotarul, din hotar pînă în hotar, cît va fi vîndut tatăl lor Stanciul logofătul jupîniţei Maricăi din Albeşti şi fiului ei Preda spătarul. Căci aceste mai sus zise sate le au fost drept moşie strămoşcască dinnainte vreme. Iar apoi, cînd fu în zilele răposatului Radului voevod [1601-1602; 1611, 1620-1623], în al doilea rînd de domnie, şi jupîniţa Marica a fost omorît doi feciori de ţigan, care au murit de mîna ei,

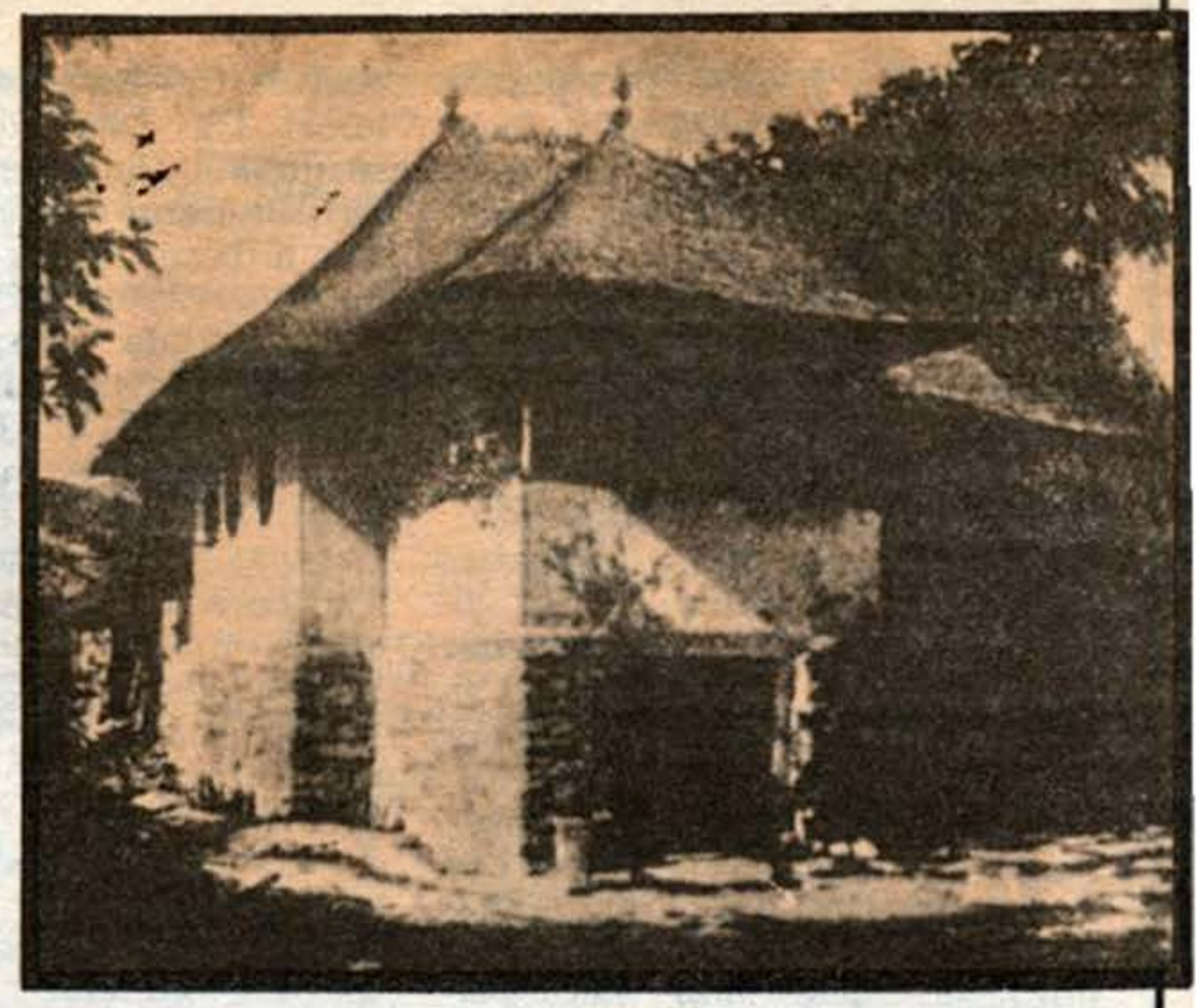

Veche casă ţărănească din Suici

atunci Radu voevod domnia sa au trimes şi au adus pe Marica la Divan, şi a stat de peire pentru omorîrea acelor feciori de ţigan, şi a plătit şi deşugubina [despăgubirea] deplin; şi s-a sculat Radul voevod ca să facă Maricăi moarte. Dar atunci Marica dacă au văzut această răutate, a pîrît pe Stanciul logofătul Cepariul de zavistie către Radul voevod, şi a spus cum că sunt la el 1 000 unghi[1] de aur ai doamnei Marghita, mama lui Gavril voevod [1618-1620], ca să-i răscumpere capul ei de către Radul voevod. Atunci Radul voevod trimise îndată după aceste pe vel armaş, carele au adus pe Stanciul logofătul legat şi l-au bătut Radul voevod în temniţă, şi l-a pus în fiare şi a plătit multă nevoie şi supărare după vorbele ei şi de mare nevoe a vîndut aceste sate mai sus zise Maricăi, şi a plătit acei galbeni unghi 1 500 năpaste cu toată cheltuiala. Şi nimic n-a fost vinovat. Dar apoi, cînd fu acum în zilele domniei mele, Dumitraşcu postelnicul şi Ivaşcu postelnicul, văzînd atîta nedreptate din partea jupîniţei Maria şi cum s-au dat acei galbeni după vorbele ei, veniră dinaintea domniei mele în Marele Divan şi au pîrît de faţă. Şi tot aşa s-au plîns Marica, cum că nu pîrîse ea pe Stanciul logofătul la Radul voevod, nici n-a vorbit acele vorbe, ba încă luase şi afurisanie în zilele lui Alexandru voevod Iliaş [1616-1618; 1627-1629] cum că nu pîrîse ea nimica.

Atunci domnia mea trimesam pe credincioasa slugă a domniei mele, Stan slugerul cu cartea de afurisanie a părintelui nostru Vlădica Grigore la Goga armaşul, ca să mărturisească cum va şti cu sufletul său, iar Goga armaşu' mărturiseşte acolo dinainte părintelui vlădica la Arnautchioi şi dinaintea multor oameni buni şi neguţători cu sufletul său şi cu jurămînt cum că a căzut Stanciul logofătul în nevoie după gura Maricăi şi a trimes şi carte de mărturie la domnia mea cu mulţi neguţători martori.

Iar atunci n-am uitat domnia mea şi am judecat după drept şi după lege dimpreună cu toţi cinstiţii dregători ai domniei mele şi am dat domnia mea şi şease boeri mari din Divan după răvaşele domneşti, anume: jupan Hrizea vel ban şi jupan Ivaşco vel dvornic şi jupan Grigore vel logofăt şi jupan Dumitru vel vistier, jupan Nedelcu vel comis şi jupan Vasilie vel stolnic, ca să adeverească despre acest lucru foarte bine. Atunci aceşti mai sus boeri s-au adunat împreună în faţa cinstitului părintelui nostru vlădică Grigore şi a părintelui Teofil episcopul de Rîmnic şi a părintelui Efrem episcop al Buzăului. Şi au adeverit aceşti mai sus zişi boeri cu sufletele lor cum că dăduse Stanciul logofătul acei galbeni şi că a

[1] Denumire dată de români monedei ungureşti.

plătit atîta nevoie şi legarea din pricina gurii Maricăi. Şi a fost găsită rea şi mincinoasă. Şi a rămas ca de lege şi de judecată dinaintea domniei mele şi dinaintea acestor şease boeri. Şi au dat aceşti boeri moşia iară în mîinile slugilor domniei mele şi era ca să plătească Marica şi banii toţi cîţi a fost dat ea Stanciului logofătul după bună dreptate. Şi am văzut domnia mea şi cartea părintelui nostru vlădica Gligorie mitropolitul şi amîndouă răvaşele domneşti şi cartea de judecată a acestor şase boieri, toate la mîna lui Dumitraşcu postelnicul şi Ivaşco postelnicul. De aceea dat-am şi domnia mea slugilor domniei mele mai sus zise ca să le fie lor satul Băneşti şi Ohneşti cu vecinii şi cu tot venitul de pe tot hotarul lor ca o moşie strămoşească şi ohabnică şi fiilor şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neclătită după porunca domniei mele".

Astfel reintrau Ohneştii şi Băneştii în stăpînirea celor doi fii mai tineri ai logofătului Stanciu. Dintre cei doi fii mai mari, Eftimie moştenise Tigvenii, care de la el trecură fiicei sale, soţia lui Badea Vlădescu, al cărui fiu Grigore, cununat cu mare serbare de către vodă Brîncoveanu, luă numele de Tigveanu şi fu străbun al bunicei noastre.

Ivaşcu, fratele cel mai mic al lui Eftimie este şi el străbun al nostru, căci după fiica unică a fiului său şi soţie a căpitanului Balotă se trage Safta, mama bunicului nostru Dincă.

Acest Ivaşcu, ca fiu mai mic, rămase după obiceiul ţării la căminul strămoşesc în Cepari. El ni se înfăţişează întîia oară înainte de 1625, ca copil la nunta surorei sale cu Bratul vel Comisul, „cînd au fost îmbrăcat în dulama de zarba pe trup căptuşită cu atlaz roşu". Ajuns la vîrsta bărbătească el se arătă destoinic şi viteaz. Precum se cerea pe acele vremuri, fu trimis de Vodă, după împrejurări, cînd cu însărcinări de solie, cînd cu oştire la război.

El s-a dus astfel din partea lui Constantin vodă Cîrnul [1654-1658], la 7 mai 1655 la castelul de la Ernut în Ardeal la Rákóczi [Gh. Rákóczi II: 1648-1660], cu mitropolitul Ignatie, cu Preda Brîncoveanu şi alţi boeri, pentru a cere ajutor contra seimenilor răzvrătiţi; iar doi ani în urmă la cîmpul Bengăi, ca mare armaş, împreună cu Preda vornicul Brăncoveanu şi cu Radu stolnicul Fărcăşanu, înfrînaseră în luptă pe Hrizea, pretendentul la domnie, care din nou se sculase cu oaste împotriva lui Constantin Şerban vodă şi îl duseră prins la domnitor care îl spînzură pe o roată cu doisprezece tovarăşi ai săi.

Mai apoi, în 1663, septembrie 23, Ivaşcu căzu vitejeşte în bătălia de la Érsekujvár[1], unde mersese ca mare serdar, comandant al cavaleriei în oastea lui [Grigore] Ghica vodă [1660-1664] împotriva austriacilor şi astfel rămăsese stingher în Curtea de Argeş mormîntul soţiei sale jupăneasa Chiajna care pînă la 1875, cînd se desfiinţaseră vechile morminte din biserica reclădită, odihni lîngă Stana, fiica lui Neagoe Basarab, alături de lespedea care acoperea trupul trunchiat de cap al lui Radu de la Afumaţi şi care înfăţişa pe domnitorul eroic, călare, cu sabia în mînă şi cu mantia în vînt.

Mai în sus pe Topolog, cula din Şuici, adevărată cetate — arsă în 1916 — fusese martoră şi ea la numeroase drame în cursul veacurilor. Într-însa, pe vremea lui Mircea voevod Ciobanul [1545-1552; 1552-1554; 1558-1559], Dolofanii, nepoţii lui Manea din Dristor, „s-au sculat cu pizmă şi au tăiat pe Vlad portarul — feciorul lui Şuică vornicul de la Şuici — şi i-au luat toate bucatele lui şi ale fraţilor lui făr' de ştirea Mircei vodă şi prinzînd oamenii care ţineau cărţile lor pentru moşii, pe care cu multă muncă muncindu-i şi încă cu foc arzîndu-i, le-au luat cărţile acestor ocine de închinăciune şi de cumpărătoare încă şi 11 cărţi de moşii şi pentru satele şi pentru ţiganii lor".

Tot în această culă, două veacuri mai tîrziu, alţi tîlhari pătrunseră după un îndelung asediu. Ei sparseră cu greu uşile legate cu fier, în al căror lemn elastic, de plută moale, tăeturile securilor se reînchideau după fiecare lovitură şi pînă să poată răzbi în casă, mai mulţi fură scoşi din luptă de gloanţele ce trăgea prin metereze Iene Brătianu, pe care le turnau la focul din vatră soţia şi cumnata sa, topind tot ce avea de plumb în casă. Dar la urmă, cînd tîlharii izbutiră să răzbată în culă, tot pe acelaşi jăratic, roşiră fiarele cu care chinuiră cumplit pe nenorocitul lor prins, strîns în streanguri ude ca să-l silească să mărturisească unde îşi ascunsese banii.

De asemenea aci, vreo jumătate de veac înaintea călătoriei mele, fusese adus, sîngerînd şi trăgînd să moară, pe o targă purtată de voinici plăeşi tovarăşii săi obicinuiţi de vînătoare, Mihai Brătianu poreclit „Cojocel", urmat de ceata harcaşilor îngroziţi şide falnica haită a copoilor.

Acest frate mai mare a lui Dincă îşi petrecuse viaţa în codrii Loviştei, vînînd în opinci şi în cojoc caprele şi fiarele sălbatice pînă cînd a fost astfel răpus, sfîşiat de un urs.

De pe vremea lui Adaman, boerul lui Basarab cel Bătrîn, străvechea culă, moştenită din generaţii în generaţii, n-a mai fost niciodată înstrăinată prin vînzare. În ea, cînd arse — anii trecuţi — locuiau doi tineri ţărani Brătieni — veri ai noştri şi din moşia ei o părticică a revenit surorei mele Pia; iar în vremea lui Vlad Ţepeş o stăpînea, cu tot întinsul ei cuprins, Badea din Şuici cu feciorii lui, Şuică Vornicul şi fraţii săi despre care Radu cel Mare, în hrisovul său din 1505, zice: „Nevoitu m-am şi eu nu numai această oblăduire a o cîrmui, ci şi pentru cei drept credincioşi care mult ne-au slujit şi de nimica n-au băgat seamă nici vrăjmaşilor mei au dat dosul, încît nici sîngele lor nu l-au părtinit a-l vărsa pentru Domnia mea, ci, ca o rădăcină bună şi scumpă sădire, bun rod au

[1] Actualmente Novezamki, în R.S. Cehoslovacă. Pînă în 1725, cînd a fost dărîmată, aici se afla o puternică cetate. În 1663 a fost ocupată de oştile otomanc.

rodit, drept aceea am dăruit domnia mea acest cu totul cinstit şi bine închipuit. Şi prea cinstit carele este peste toate cinstele darurilor acestor de acum acest hrisov al domniei mele prea cinstitului boerului domniei mele jupîn Badea de la Şuici cu feciorii lui".

Ca mulţi alţii din neamul său, cum a trăit astfel a şi murit Şuică. În lungul pomelnic de la Govora el e arătat printre acei ucişi de „Agareani" în vremea lui Radu de la Afumaţi — viteazul domnitor care în douăzeci de bătălii se războiu împotriva turcilor.

În curs de două veacuri, opt strămoşi ai tatălui meu (ştiu că) au perit de moarte violentă:

Albu visternicul, ucis de saşi; Şuică vornicul, ucis de turci; Vlad portarul, ucis de Dolofani; Pîrvu vistiernicul, tăiat de Mihnea voevod; Ivaşcu armaşul, în război cu nemţii; Dumitru clucerul, tăiat de seimenii revoltaţi sub Matei voevod; Grigore vistierul şi Şerban comişul, tăiaţi de catanele nemţeşti.

Şi cîţi vor mai fi alţii al căror fel de moarte nu-mi e cunoscut.

Călări pe mici cai de munte cutreeram astfel lunca în sus şi în jos, de la Tigveni pînă la Sălătruc, împreună cu Slăvescu şi prietenul nostru Dinu Păianu, elev proaspăt intrat la Şcoala de poduri din Paris, precum îl arăta tuturor şapca lui nouă cu două ciocane încrucişate, pentru care îl zeflemiseam că nu o scotea din cap nici cînd se culca.

La bîlciul anual de la Rudeni, în pajiştea de lîngă noile case ale lui Dumitru Brătianu cu turnuri ce îi dau în ochii ţăranilor chip de mănăstire, întîlnirăm mulţime de bărbaţi şi de femei voioasă şi în haine de sărbătoare. E îndeosebi frumos tipul şi portul ţărănimei de pe Topolog şi în genere a celei din munţii Argeşului, în trăsăturile ei regulate şi fine, cu ţinuta ei ageră şi elegantă, cu vorba ei aleasă şi demnă...

Avram Iancu la Gimnaziul crăiesc din Zlatna

IACOB MÂRZA,
Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia

La Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia se păstrează, printre alte documente şi manuscrise valoroase pentru istoria învăţămîntului transilvănean, şi *Protocollum Regii Gymnasii Zlathnensis*, înregistrat la cota XI-35 a.

Redactat în limba latină, *Protocolul* însumează 232 file şi poate fi considerat, pe bună dreptate, o veritabilă monografie a Gimnaziului crăiesc din Zlatna, instituţie de cultură a cărei activitate a fost cercetată sistematic abia în ultimele două decenii. Este vorba de o şcoală cu limba de predare latină, ce a funcţionat între anii 1790-1848 şi care a avut un rol important în ridicarea culturală a populaţiei Munţilor Apuseni în perioada iluminismului, postiluminismului şi romantismului.

Manuscrisul este alcătuit din două părţi distincte: prima parte conţine informaţii cu privire la istoricul gimnaziului; a doua parte reprezintă un fel de catalog general (calificativele elevilor) pentru toată durata funcţionării şcolii. Găsim aici informaţii despre profesorii şcolii, despre elevii ce au frecventat cursurile gimnaziului, numele, vîrsta şi religia lor, starea materială, socială şi domiciliul părinţilor, obiectele de studiu urmate de calificativele obţinute.

Răsfoind paginile constatăm că la Gimnaziul crăiesc din Zlatna au învăţat o serie de elevi, deveniţi ulterior personalităţi politice, culturale şi religioase ale românilor transilvăneni, care s-au remarcat în lupta pentru drepturile naţiunii române. În fruntea lor se situează, de bună seamă, marele revoluţionar Avram Iancu, care — aşa cum ne-o dovedesc certificatele şcolare — a fost unul dintre cei mai buni elevi ai promoţiei sale. Cum reiese din matricolele şcolare, el a primit, la majoritatea disciplinelor şcolare, calificativul *Eminens*. Alături de el, alţi elevi ai gimnaziului s-au ilustrat în activitatea ulterioară. Printre aceştia s-au aflat Al. Sterca-Şuluţiu, care a ajuns mitropolit de Alba Iulia şi Făgăraş; Gh. Anghel, unul din cei zece secretari ai Adunării naţionale de pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj (3/15 mai 1848); D. Moldovan, şi el participant activ la revoluţia paşoptistă, figură de frunte a învăţămîntului românesc; P. Dobra, prefect-martir al revoluţiei transilvănene; I. Sterca-Şuluţiu de Cărpiniş, om de aleasă cultură, unul din viitorii preşedinţi ai „Astrei".

Cercetarea *Protocolului Gimnaziului crăiesc de la Zlatna* oferă, aşadar, informaţii deosebit de interesante pentru cunoaşterea vieţii politice şi culturale din Transilvania sfîrşitului de secol XVIII şi a primei jumătăţi a veacului următor.

Teritoriul care formează astăzi Portugalia n-a purtat acest nume nici în 585, cînd a intrat sub stăpînire vizigotă, nici în 711, cînd a fost cucerit de arabi, nici la începuturile Reconquistei (recucerirea pămînturilor stăpînite de musulmani). Către veacul X, regiunea dintre rîurile Douro și Minho a început să fie denumită „Terra portucallis", de la „Portus Cale" (metamorfozat fonetic în Portugale), micul port situat la cinci km de vărsarea rîului Douro în Oceanul Atlantic, port dominat de anticul castel Cale, pe care îl citau scriitorii romani.

Despre viața cotidiană portugheză în epoca medievală, cu particularitățile ei iberice, ne vorbește profesorul A.H. de Oliveira Marques[1], — participant la al XV-lea Congres internațional de științe istorice de la București —, în fragmentele pe care le publicăm, într-o formă condensată și cu titlul și subtitlurile revistei noastre, din lucrarea Daily Life in Portugal in the Late Middle Ages **(Viața cotidiană în Portugalia în evul mediu tîrziu), apărută la New York, în 1971.**

VIAŢA COTIDIANĂ
ÎN PORTUGALIA MEDIEVALĂ

A.H. DE OLIVEIRA MARQUES

În secolul XII, la începuturile monarhiei, existau foarte puțini poporani *(villeins)*, persoane care nu aparțineau nici nobilimii, nici clerului, dar dețineau în deplină proprietate pămîntul pe care îl cultivau. Numărul lor a crescut îndeosebi în a doua jumătate a sec. XIV, cînd mulți orășeni au început să investească bani în pămînt și să devină modești proprietari rurali.

Cea mai mare parte a populației cultiva pămînturi care nu îi aparțineau, plătind stăpînului, indiferent dacă acesta era regele, un nobil sau Biserica, o chirie anuală fixă

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1983
În imagine: Primirea ducelui de Lancaster, la fastuoasa curte a monarhului portughez João I.

Chiar şi aceia care deţineau un alodiu [domeniu ereditar în deplină stăpînire, scutit de orice sarcini] trebuiau să plătească taxă regelui. În mod obişnuit, un mic proprietar alodial nu plătea niciodată mai puţin de o zecime sau a noua parte din producţia lui totală, iar rezidenţii pe domeniile regale şi fermierii — şapte zecimi din această producţie.

Plăţile se făceau de obicei în monedă. Dacă fermierul se ducea la piaţă sau la tîrgul cel mai apropiat, primind acolo cîţiva *dinheiros*, în urma vînzării cîtorva capre sau a cîtorva măsuri de mei, el prefera să-şi plătească chiria în numerar. Claca sau corvoada reprezenta cea mai oneroasă formă de tribut. Şerbii, fermierii-arendaşi, ţăranii mici proprietari de pămînt şi chiar, în unele cazuri, cavalerii-răzeşi *(cavaleiros-vilaos)* erau obligaţi să muncească pînă la trei zile pe săptămînă pentru seniorul lor sau pentru rege: reparau fortăreţe sau construiau palate, cărau stuf sau legături de nuiele şi paie pentru acoperişul sau podeaua conacului senioriał, făceau ţiglă la cuptoare sau coceau pîine, slujeau la palat etc.

Patru ore vara, trei ore iarna

Pînă în 1492, la sfîrşitul Reconquistei, fiecare cavaler-răzeş şi o parte dintre ţărani prestau serviciul militar obligatoriu, pentru a participa la expediţii militare. Atunci munca la cîmp rămînea pe umerii femeilor, vîrstnicilor şi invalizilor. Cei lipsiţi de pămînt erau obligaţi să muncească pentru o simbrie pe terenurile altora. Copiii lor nu-şi puteau căuta altă îndeletnicire la oraş. Legea îi constrîngea să se angajeze şi ei ca salariaţi. Măsurile de această natură urmăreau să evite lipsa de braţe de muncă şi să combată crizele din agricultură, care apăruseră ca rezultat al unei forţe de muncă insuficiente. Legile şi ordonanţele erau însă incapabile să stăvilească migrarea de la ţară către oraş. Servitorii fugeau de la stăpînii lor sau preferau să se angajeze ca salariaţi cu săptămîna şi nu cu anul, cum cerea tradiţia, asta pentru a avea o mai mare libertate de mişcare. Ţara era plină de vagabonzi şi cerşetori. Adevărat că pe la sfîrşitul sec. XIV, în Consiliul Lisabonei şi pe teritoriul de sub administraţia sa, a fost pe deplin recunoscut dreptul ca oamenii să-şi aleagă propria lor muncă, dar mai tîrziu restricţiile au reintrat în vigoare.

Numărul meşteşugarilor n-a fost niciodată mare, în comparaţie cu acela al muncitorilor agricoli. În tîrguri şi în oraşele importante, meseriile erau grupate pe zone sau chiar pe străzi, al căror nume s-a păstrat pînă azi. Concentrîndu-se pe aceeaşi stradă, meşteşugarii din una şi aceeaşi profesie se simţeau mai bine apăraţi contra unor eventuale violenţe şi abuzuri: se supravegheau reciproc, în ceea ce priveşte calitatea produselor, cantitatea lor, preţurile la care le vindeau şi metodele folosite pentru atragerea clienţilor. Împărţirea pe cartiere înlesnea şi clienţilor cumpărăturile. Pe străzile principale din Lisabona şi Oporto, în prăvălii înşirate una lîngă alta, diverşi meşteri expuneau la uşile lor aceleaşi produse, certîndu-se între ei pentru clienţi.

Fiecare prăvălie constituia o mică unitate artizanală. Dacă populaţia creştea şi o singură prăvălie nu mai corespundea consumului sporit, se deschidea o alta nouă, nu se extindea cea existentă. În această celulă artizanală, casa şi uneltele aparţineau meşterului, ele fiindu-i închiriate de către rege sau de un mare senior. Meşteşugarii şi muncitorii agricoli lucrau de la răsăritul pînă la apusul soarelui. În principiu, trebuiau să se odihnească duminicile, dar se pot da multe exemple de violare a repausului duminical.

Farmaciştii, medicii, scribii, notarii, profesorii şi judecătorii formau intelectualitatea; în ea se încadrau şi slujbaşii publici. Funcţiile importante din administraţie şi armată aparţineau, de regulă, membrilor nobilimii — guvernatori de castele, comandanţi, căpitani, şambelani, controlori ai trezoreriei ş.a.m.d. Pe la sfîrşitul sec. XV, numărul lor nu era mai mare de cîteva sute, iar personalul Curţii Regale nu însuma nici el cu mult peste 100 persoane.

Funcţionarii de stat şi personalul Casei Regale erau plătiţi lunar sau anual. Salariul lor consta în bani, la care se adăugau — adeseori — pînză şi grîne. Un tînăr angajat la cancelarie nu cîştiga mai mult decît un ajutor de potcovar, dar el primea gratuit casă şi masă. Şi în privinţa programului de lucru, funcţionarul public avea un mare avantaj faţă de meşteşugar. Personalul din domeniul finanţelor (Casa dos Contos), de pildă, presta o muncă de numai patru ore vara (între orele şase şi zece dimineaţa) şi de trei ore iarna (între opt şi unsprezece).

Moarte pentru zaruri măsluite

Oamenii de rînd aveau diferite moduri de înveselire şi mijloace de a da uitării corvezile zilnice, dar distracţiile lor erau mai reduse ca număr şi mai puţin rafinate. Marea majoritate a ceea ce noi socotim a fi distracţie tipic medievală, de tipul întrecerilor cavalereşti sau al petrecerilor, la care se compuneau şi se cîntau balade, se practica de către nobilime. Vînătoarea era una dintre cele mai iubite activităţi ale nobilimii şi clerului. Nobilii petreceau săptămîni şi luni în şir la vînătoare. Pădurile dese care acopereau o bună parte din regat favorizau proliferarea tuturor genurilor de vînătoare. Tot cuprinsul Portugaliei era brăzdat de suprafeţe, mai mult sau mai puţin întinse, păstrate ca rezervaţii de vînătoare. Poporanii protestau adesea împotriva extinderii acestor terenuri afectate vînătorii, dar fără succese importante. Dacă totuşi, la sfîrşitul sec. XV, suprafaţa de vînătoare s-a redus simţitor, aceasta s-a datorat creşterii populaţiei şi nevoii de a defrişa noi porţiuni de teren, care să devină cultivabil. Burghezia şi oamenii de rînd vînau şi ei, dar în scopuri practice, pentru beneficiile pe care le aducea această îndelet-

nicire. Măcelăriile erau pline de animale sălbatice și păsări.

Un alt sport practicat de nobilime era arta călăriei. Să călărești cum se cuvine, să dresezi un cal, să îndeplinești tot soiul de manevre stînd în șa, toate constituiau o „obligație" nobiliară. Călare se practicau și veritabile jocuri. Într-unul dintre ele, denumit *páreo* (alergare), în care doi cavaleri galopau unul lîngă altul ținîndu-se de mînă, a murit, către sfîrșitul sec. XV, prințul Afonso. Aristocrația îndrăgea îndeosebi „jutele" (duelurile cavalerești) și turnirurile. Jutaerao luptă cu sabia sau cu lancea, angajată numai între două persoane, pe cîtă vreme turnirul lua forma unei înfruntări între mai multe persoane. În general, ele se desfășurau pe o suprafață plană, curățită, altcori însă și în mijlocul unor căi de acces public. În 1450, pentru celebrarea căsătoriei prințesei Leonor, sora lui Afonso V, cu împăratul Germaniei, regele însuși „i-a provocat pe cavaleri la jutele regale, care s-au ținut pe Strada Nouă", adică pe principala arteră din Lisabona.

Unul dintre cele mai cunoscute și apreciate jocuri de masă în evul mediu a fost șahul. Cînd s-a căsătorit cu Fernando, la mijlocul sec. XV, principesa Beatriz a adus în zestrea ei o tablă de șah. Pe lîngă șah, oamenii simpli, îndeosebi, jucau cărți, originare din China, și zaruri, jocul cel mai vechi, cel mai popular și cel mai persecutat de către autorități. În 1304, nici mai mult nici mai puțin decît pedeapsa cu moartea amenința pe oricine „joacă necinstit sau care introduce în joc zaruri măsluite sau îngreuiate cu plumb". În sec. XV, atitudinea față de vinovați pare a fi mult mai blîndă; pedeapsa se reduce la o biciuire publică, la exilarea în colonii, la plata unei amenzi sau la surghiun, dacă vinovatul era nobil. În vremea lui João I (1385-1433), unii oameni — îndeosebi proprietari de pămînt de la țară — își jucau la zaruri tot ce aveau sau urmau să dobîndească; or legea interzicea asemenea mize excesive.

Butir și porca erau jocuri în care se aruncau obiecte la țintă, cel din urmă semănînd cu popicele moderne. Doamnele se dedau și ele la acest joc, între ele sau cu curtezanii care le vizitau. În sec. XV, s-au introdus jocurile cu gajuri, care au devenit populare apoi ca jocuri de salon. Pentru curteanul din sec. XV, dansul, disprețuit de nobili cu două sute de anii în urmă, a devenit o activitate obligatorie: cîțiva pași lenți, făcuți în sunetul domol al unor instrumente de coarde, pași pe care gentilomul și doamna sau cavalerul și două doamne îi făceau unul în fața celuilalt ținîndu-se de mînă, cu sumedenie de plecăciuni și înfloriturI. De la palat nu lipseau nici reprezentațiile de dansuri populare, desfășurate în prezența unor spectatori sofisticați. Oameni de rînd cîntau și dansau pe melodiile lor tradițional simple și nepretențioase, în fața regelui, a puternicilor demnitari sau a unor oaspeți de seamă.

Luptele cu tauri, de origine greco-romană, au pornit de la sacrificarea de tauri în amfiteatre și arene, avînd menirea să potolească furia zeilor diabolici. În timpul ceremoniilor de la nunta prințului Afonso, în 1490, orașul Évora a dăruit acestuia 50 tauri de alergat în arene, într-o serie de lupte care au avut loc în cele cîteva zile de festivități.

Mai puțin obișnuite, dar nu mai puțin populare, erau spectacolele cu mimi. Un asemenea spectacol, o mascaradă de fapt, presupunea costume exotice, îmbrăcate pentru a provoca rîsul sau a impresiona publicul. Mimii și giumbușlucurilelorse pot număra printre precursorii spectacolelor teatrale, în special ale teatrului de comedie. Cînd unei persoane însemnate îi era acordat rangul de cavaler sau un înalt titlu de noblețe, ea organiza mari serbări, foarte costisitoare. Acest gen de festivități era destul de obișnuit, deoarece rangul de cavaler se conferea multor oameni de la oraș. Ei cheltuiau pe distracții cît îi ținea buzunarul, avînd în vedere că — după cum spuneau nobilii, strîmbînd din nas cu dispreț — „esența onoarei lor rezida în faima de care se bucurau cheltuielile făcute".

Din timp în timp, regii profitau de un eveniment cu însemnătate specială, pentru a oferi poporului spectacole extraordinare, parade și alte serbări. Asemenea ocazii constituiau totodată o modalitate de a etala bogății și de a-i impresiona pe vizitatorii străini. Cum distracțiile din cadrul acestor festivități erau foarte eterogene, asemenea serbări aduceau puțin cu tîrgurile internaționale moderne. Ele ajunseseră să țină mai mult de o săptămînă și cuprindeau — pe lîngă obișnuitele lupte cu tauri, dueluri cu bețe de trestie, spectacole de mimi, turniruri, jocuri, dansuri și banchete — parade militare, procesiuni istorice, expoziții de folclor și chiar scurte piese de teatru. Mai vestite decît oricare dintre aceste festivități au fost cele ținute între 13 și 15 octombrie 1450, la porunca lui Afonso V, cu ocazia căsătoriei surorii sale, Leonor, cu Frederic III al Germaniei.

Selecție și traducere de
Anca LĂZĂREANU

Concursul MAGAZIN ISTORIC
20 DIN 200
DIN CRONICUL UNIRII

Răspunsurile la întrebări

I	II
1 — a	1 — c
2 — c	2 — a
3 — b	3 — b
4 — a	4 — b
5 — b	5 — c
6 — a	6 — a
7 — c	7 — a
8 — a	8 — b
9 — a	9 — b
10 — a	10 — b

Ultimul termen de ridicare a premiilor concursului Întrebări cu ... imagini (nr. 10/1983) este 15 aprilie 1984.

Cîștigătorii din provincie care nu se pot deplasa la București sînt rugați să ne solicite formularul tip pentru a delega o altă persoană să ridice premiul. În acest scop vor atașa la scrisorile lor un plic timbrat, pe care vor scrie adresa completă.

Redacția nu asigură expedierea premiilor prin colet poștal.

REȚINEȚI: Termenul limită de ridicare a premiilor de către cîștigători este de 6 luni din ziua începerii distribuirii lor, cu excepția abonamentelor care au în vedere semestrul sau anul următor.

File de istorie gruzină

Între lanțul principal al Munților Caucaz (Marele Caucaz) la nord și Podișul Armeniei în sud se întindea, în primele secole ale mileniului II e.n., Georgia feudală. Relieful se înfățișa aidoma unei cetăți naturale, căci trecătorile care taie principalul lanț al Caucazului erau greu accesibile doar 2-3 luni pe an, fiind blocate de zăpadă în restul timpului. Orice încercare de pătrundere dinspre mare era împiedicată de stîncile și malurile accidentate și împădurite ale litoralului georgian. Partea sudică și centrală a Georgiei medievale era ocupată de Caucazul Mic (Suram sau Likhi). La vest de Suram se găsea largul bazin al rîului Rioni ce străbate o zonă plină de păduri, dar mlăștinoasă și din această pricină nesănătoasă. La est, statul Georgia se mărginea cu Daghestanul. Două rîuri, Kura și Aras, traversau partea centrală și estică a Georgiei alimentînd, împreună cu numeroșii lor afluenți pășuni bogate.

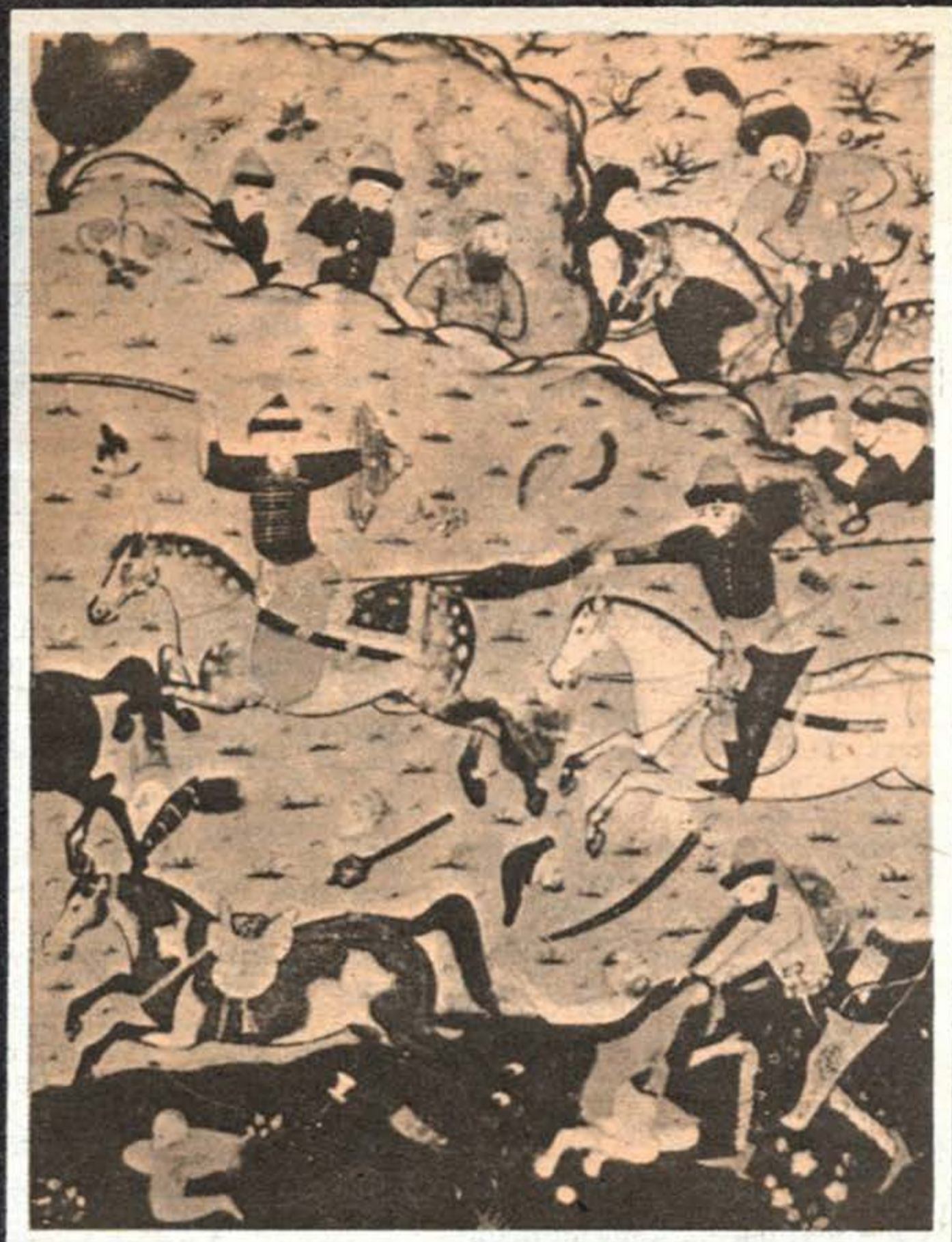

PRINCIPATELE DE LA POALELE CAUCAZULUI ÎNFRUNTĂ SEMILUNA

DORIN MATEI

Pe aceste meleaguri, istoria poporului georgian s-a desfășurat de-a lungul întregului ev mediu, sub semnul aprigei rivalități dintre marile puteri vecine. Disputat în primele secole ale erei noastre de perși și bizantini, teritoriul locuit de georgieni a fost cucerit în cele din urmă, la mijlocul veacului VII, de arabi. Partea de nord — viitoarele regate Imereti și Abkhazeti — a rămas sub stăpînire bizantină. În fapt, nu era vorba de o ocupație efectivă; atît arabii cît și bizantinii s-au mulțumit să ocupe cetățile cele mai importante, care le permiteau să controleze teritoriile cucerite, lăsîndu-le georgienilor o foarte largă autonomie.

În imagine: Înfruntarea dintre Simon cel Îndrăzneț, regele din Kartli și trupele otomane din Erzerum. Miniatură de epocă.

Fărîmiţare şi disperare

Slăbirea dominaţiei bizantine şi a celei arabe a permis o regrupare politică a teritoriilor georgiene, în urma căreia a rezultat mai întîi regatul independent Kakheti (sec. VIII), iar apoi regatul georgiano-abkhaz (rezultat în 1001 din unirea a două formaţiuni) Abkhazeti şi Kartli — la care s-a adăugat ulterior şi Kakhetia.

Dar unitatea regatului georgian a fost de scurtă durată, fiind ameninţată, la sfîrşitul sec. XI, de turcii selgiukizi. Victorioşi asupra bizantinilor în urma bătăliei de la Manzikert (1071), selgiukizii l-au obligat şi pe regele georgian să le plătească tribut. În plus, protecţia oferită de selgiukizi diferiţilor pretendenţi la tronul regatului georgian a creat o stare de anarhie internă. Sprijinindu-se pe o puternică armată şi profitînd de slăbirea presiunii bizantine şi selgiukide, regele David II „Restauratorul" (1089-1125), a refăcut unitatea politică a statului.

Un secol mai tîrziu, Georgia a fost cucerită de mongoli[1]. Stăpînirea mongolă a slăbit foarte mult regatul georgian. Mai mult de o sută de ani, Georgia a stat sub stăpînirea acestora, independenţa fiind obţinută abia în vremea lui Giorgi VI „Ilustrul" (1314-1346). A urmat o lentă şi incompletă redresare a situaţiei economice şi politice a regatului, pînă ce teritoriul de la poalele Caucazului s-a aflat în faţa unui nou adversar primejdios: Imperiul otoman.

Alexandru Bagration (1413-1443) a fost ultimul rege care a domnit peste întregul regat al Georgiei. În a doua jumătate a sec. XV — ca urmare a permanentelor dispute interne ca şi a presiunilor externe, a căderii Constantinopolului (1453) şi a eliminării de către otomani a „factoriilor" italiene care susţineau o „economie a Mării Negre" de la gurile Dunării pînă în Crimeea şi Circazia — regatul Georgia s-a dezmembrat în regate şi principate mai mici. Procesul acesta istoric a contribuit în mod decisiv la aservirea statelor georgiene faţă de Poarta Otomană, ori faţă de Iranul safavid. Au rezultat o serie de regate (Imereti, Kartli şi Kakhetia) şi principate (Samtskhe, Abkhazeti, Guria, Mingrelia şi Svaneti).

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1976.

„Cuvinte de supunere şi daruri necontenite"

Potrivit afirmaţiilor din epocă, mobilul instaurării dominaţiei otomane asupra Georgiei l-a constituit nevoia de a proteja comunitatea sunnită[2] ce se înfiripase în Sirvan şi mai ales apărarea drumurilor de pelerinaj ale acestora spre Mecca şi Medina. În 1517 sultanul devenise „slujitor" al oraşelor sfinte pentru musulmani, Mecca şi Medina şi în această nouă calitate era dator să acorde tot sprijinul dreptcredincioşilor. Poate cererile de ajutor adresate Porţii de unii prinţi georgieni, ori de comunitatea sunnită din Sirvan, erau simple pretexte menite să justifice politica de cuceriri a Imperiului otoman. Interesul Porţii se îndrepta mai ales asupra părţii de vest a Georgiei. Aici, în Imereti şi Mingrelia, existau importante cantităţi de fier, lemn, ceară şi miere de albine; de aici se aduceau robi. Totodată, prin extinderea controlului asupra litoralului georgian, Poarta desăvîrşea transformarea Mării Negre — „unul dintre cele mai importante sectoare ale economiei otomane", potrivit expresiei cunoscutului istoric turc Halil Inalcik — într-un „lac turcesc". Dar şi celelalte regiuni ale Caucazului prezentau interes pentru otomani, datorită apropierii de drumul comercial ce lega China şi Iranul de Bursa. Pe acest „drum al mătăsii" se desfăşura un trafic intens — aşa cum rezultă din registrele otomane şi din scrisorile reprezentanţilor oraşelor italiene în Bursa — care aducea Porţii venituri însemnate. De asemenea, de-a lungul Caucazului, de la Azak la Derbend, prin văile Kubanului şi ale Terekului, trecea drumul militar care permitea tătarilor din Crimeea să surprindă şi să învăluiască din nord pe principalul rival al otomanilor în Orient, Persia safavidă. Iată deci adevăratele raţiuni ale presiunii exercitate de către otomani, începînd cu a doua jumătate a sec. XV, asupra Georgiei. Pe de altă parte, infiltrarea otomană era facilitată de o serie de factori interni: slăbirea puterii centrale, starea de anarhie feudală, apelul facţiunilor nobiliare aflate în luptă la intervenţia unor forţe militare otomane sau persane. Excepţie făcea regatul Kakheti, unde autoritatea centrală s-a dovedit capabilă să controleze tendinţele centrifuge ale nobilimii. Situaţia internă stabilă, existenţa unei armate permanente — 10 000 oameni şi 500 „muşchetari" după spusele unui trimis al ţarului Boris Godunov — ca şi politica externă abilă dusă de suveranii Kakhetiei, deşi opusă ideii de unitate a Georgiei, au permis regatului să reziste presiunilor puternicilor săi vecini.

Primele expediţii otomane — vizînd litoralul georgian al Mării Negre — s-au îndreptat împotriva Abkhazetiei (1451) şi apoi a principatului de Samtskhe. După căderea Imperiului bizantin al Trapezuntului în 1461, atacurile otomanilor s-au înmulţit, principele din Samtskhe, Kai-Khosro I, fiind obligat să calmeze zelul beilerbeilor de Erzurum şi Trapezunt cu „cuvinte de supunere şi daruri necontenite". În urma victoriei repurtate în 1514 de Selim I la Čaldiran asupra iranienilor, principele din Samtskhe începu să plătească tribut Porţii. Cîţiva ani mai tîrziu, atacat de persani şi de regele georgian din Imereti, principele din Samtskhe a fugit la Istanbul şi a cerut ajutorul sultanului. Înfrîntă iniţial (1541), armata otomană a revenit şi a învins la Sokhoista (Zivin),

[2] *Sunniţi*, adepţi ai variantei ortodoxe a religiei islamice, spre deosebire de disidenţii şiiţi. Otomanii erau *sunniţi*, iar persanii şiiţi.

în 1545, trupele coalizate ale regatelor georgiene Imereti și Kartli.

Soluții de moment

După ultima încercare a georgienilor de a lupta uniți — s-a deschis calea penetrației otomane pînă în Munții Caucaz. Totodată otomanii au pus stăpînire pe toate fortărețele din Samtskhe și au desprins și anexat la *eyaletul* de Erzurum teritoriile Tao, Tortum, Ispir și Pasin. Noi părți din Samtskhe — între care și Ardanuchi, cea mai veche capitală georgiană și fortăreața Batum, situată pe litoralul Mării Negre — au fost anexate de otomani între 1550-1554.

Pacea otomano-iraniană de la Amasya (1555), a delimitat zonele de dominație în Georgia: Imereti, Mingrelia, Guria și partea vestică a principatului de Samtskhe reveneau otomanilor, iar regatele Kartli și Kakheti, împreună cu partea estică a principatului de Samtskhe, persanilor. Acordul era doar o rezolvare de moment, atît Imperiul otoman, cît și Persia safavidă așteptînd prilejul pentru a împinge linia de demarcație cît mai adînc în teritoriul controlat de cealaltă parte. Un astfel de prilej s-a ivit în 1578, odată cu reizbucnirea conflictului otomano-persan, ce a durat, cu mici întreruperi pînă în 1590.

Intenția otomanilor de a ocupa întreg Caucazul — chiar dacă nu constituia decît un teatru secundar de operații în timpul acestui război — reiese cu claritate atît din scrierile otomane, cît și din desfășurarea evenimentelor. În vederea campaniei au fost mobilizate toate resursele de care dispunea imperiul. Într-un raport trimis în 1583 din Istanbul de ambasadorul englez la Poartă către Sir Francis Walsingham, secretarul reginei Elisabeta a Angliei, se arăta că „la granițele Transilvaniei, Moldovei și Valahiei n-au mai rămas garnizoane [trupe — *n.a.*], căci au fost trimise în Orient". Domnii români Petru Șchiopul și Petru Cercel au primit și ei porunci de a trimite de la schela Brăilei, pe mare, pînă la Trapezunt, provizii și cai, costul lor urmînd să se scadă din haraci.

Cu toată mobilizarea uriașă, armata otomană a întîmpinat mari dificultăți, atît din cauza terenului, frămîntat, cît mai ales datorită permanentei lupte de hărțuială dusă de poporul georgian sub conducerea regelui Simon din Kartli.

Pretextul intervenției otomanilor în Georgia l-a constituit războiul civil izbucnit în Samtskhe. Din porunca lui Murad III (1574-1595), Lâlâ Mustafa Pașa „cu un număr nesfîrșit de soldați și de cămile" a pătruns în principat, întîlnind însă o rezistență vigurosă. Din Samtskhe, otomanii au trecut în regatul Kartli, care a fost împărțit în vilaiete și sangeacuri — provincii administrate direct de către Poartă, unele dintre ele fiind încredințate acelora dintre nobilii georgieni care se supuseseră lui Lâlâ Mustafa. În Tiflis, Gori, Dmanisi și Lori s-au instalat garnizoane otomane. Lâlâ Mustafa s-a îndreptat apoi spre Sirvan fiind însoțit și de regele Alexandru al Kakhetiei, care pentru a evita lupta, permisese otomanilor să treacă prin regatul său.

După aceste prime succese a urmat o perioadă grea pentru otomani. Țara era pustiită, iarna aproape, ienicerii obosiți și neplătiți. Ei cereau să părăsească ținuturile unde moartea îi pîndea de după fiecare copac sau stîncă. Lâlâ Mustafa, care se temea de schimbările survenite la Istanbul, plecase. Profitînd de deruta din rîndurile inamicului, regele Simon i-a atacat, la sfîrșitul lui 1578, provocînd o primă și grea înfrîngere otomanilor. În iarna care a urmat s-au înregistrat peste 10 000 dezertori din armata otomană. Cronicarul Asafi notează că „trupele se temeau foarte mult de iarnă. Unii au abandonat caii lor [neavînd cu ce-i hrăni — *n.a.*] și au pornit pe jos. Mulți dintre oșteni au murit". 16 ani mai tîrziu, un raport trimis din capitala Imperiului otoman către Vatican informa că în armata otomană se mai resimțea lipsa cailor ce pieriseră în războiul din Orient!

Între Mihai Viteazul și Simon cel Îndrăzneț

Animat de o mare ambiție și un curaj deosebit (otomanii îi spuneau Deli-Simon, „Simon cel Nebun" — în sensul de îndrăzneț peste măsură) dublate de inteligență și abilitate politică, regele Simon a reușit pînă în 1581 — luptîndu-se cu otomanii, dar și cu regii Kakhetiei și Imeretiului — să recucerească cea mai mare parte a regatului Kartli. Abia odată cu numirea lui Ferhâd Pașa, în 1584, în fruntea oștilor, otomanii au reușit să preia inițiativa. În ciuda greutăților întîmpinate — căci așa cum arăta Ferhâd Pașa într-un raport către Istanbul, trupele erau epuizate, iar populația foarte nemulțumită de impozitele de război — otomanii au restabilit controlul asupra principalelor fortărețe din Georgia.

Regele Simon a continuat să hărțuiască mereu trupele otomane. În 1586, el a pătruns în tabăra otomană de la Lori sub pretext că este dornic să încheie pacea, a inspectat pozițiile de apărare, iar peste noapte i-a atacat și pus pe fugă pe otomani. După 1588 însă, a fost obligat și el să plătească tribut sultanului.

Prin tratatul din 1590, care punea capăt conflictului otomano-safavid, Persia recunoștea, între altele, prepondereța Porții asupra statelor georgiene. Nici în aceste condiții regele Simon nu a renunțat la luptă. Profitînd de faptul că principalele forțe ale imperiului erau concentrate la Dunăre din cauza războiului cu Habsburgii și mai ales a ridicării la luptă a țărilor române sub conducerea lui Mihai Viteazul, regele din Kartli a recucerit din mîinile otomanilor unele dintre cetățile georgiene. În 1600 însă, curajul său deosebit i-a fost fatal. Datorită imprudenței pe care o dovedea deseori în lupte, a fost luat prizonier de Geafer (Cafer) pașa, sfîrșin-

du-şi zilele la Istanbul, în celebra închisoare „Şapte Turnuri".

Cum confruntarea armată era prea disproporţionată pentru ca micile principate georgiene să-şi poată menţine independenţa, acestea au căutat o soluţie diplomatică: plata unui tribut, care să le asigure o autonomie mai mult sau mai puţin largă, dar oricum un cadru statal de evoluţie. Şi acest echilibru era destul de relativ, Imperiul otoman căutînd pe de o parte să adîncească subordonarea, principatele încercînd — pe de alta — să-şi lărgească autonomia.

Principatul de Samtskhe — primul care a plătit tribut Porţii — a fost, după 1578, încorporat în întregime în Imperiu ca eyalet de Cildir. Otomanii au menţinut dinastia locală, o serie de instituţii şi unele practici juridice locale. Regatul Imereti a fost silit din 1559 să plătească, cel puţin pentru o vreme, tribut otomanilor. Regele şi-a păstrat dreptul de a bate monedă. Pentru supravegherea regatului şi a principatelor Guria, Mingrelia, Abkhazeti şi Svaneti — care recunoscuseră formal suzeranitatea regelui din Imereti — otomanii se sprijineau pe ienicerii instalaţi la Kutais, capitala regatului, şi pe beilerbeiul de Cildir. După 1578, otomanii au ocupat cetatea Sohumkale şi au transformat principatul Abkhazeti în eyalet asigurîndu-şi controlul deplin asupra coastei georgiene a Mării Negre.

Regatul Kartli a fost transformat după cucerire (1578) într-o provincie otomană cu capitala la Tiflis. Ulterior, s-au mai înfiinţat trei noi provincii în jurul cetăţilor Gori, Lori şi Dmanisi. Stăpînirea otomană, şi aşa limitată doar la cetăţile amintite, a fost înlăturată după 1601.

Deşi Kakhetia nu a fost cucerită de otomani, regele Alexandru a primit titulatura de beilerbei ereditar. Regatul s-a bucurat de o largă autonomie. Tributul anual a fost plătit cu intermitenţe, iar în 1588, regele, bazîndu-se pe sprijinul promis de Boris Godunov, a refuzat proviziile cerute şi a interzis şi trecerea unei armate otomane spre Derbent.

Chiar dacă nu a fost încununată de deplin succes — căci pînă la urmă dominaţia otomană s-a instaurat asupra statelor şi stătuleţelor Georgiei, aspiraţia vitejească a georgienilor spre libertate s-a materializat într-un statut de autonomie, asemănător în multe privinţe cu cel al ţărilor române de-a lungul evului mediu, aspect remarcat şi de istoricul englez P. Coles care considera autonomia Georgiei — privită în ansamblul ei — ca fiind „similară cu cea a principatului Transilvaniei".

Lupta curajoasă a poporului georgian pentru apărarea libertăţii şi independenţei a găsit ecou şi în scrierile medievale româneşti.

„Fiind împărat sultan Amurat, [otomanii — *n.a.*] au făcut războiu cu perşii, ce le zic agemi şi i-au bătut", scrie cronicarul Radu Popescu. Una dintre interpolările lui Axinte Uricarul la *Letopiseţul* lui Grigore Ureche dovedea o mai adîncă înţelegere a evenimentelor: „şi nimica n-au isprăvit, şi mulţi turci fără seamă au pierit", în cursul acestui război. Aprecierea este confirmată şi de istoriografia turcă contemporană. Istoricul B. Kütükoglu notează că, deşi sfîrşitul conflictului pare a fi în avantajul Imperiului otoman, „realitatea este diferită, căci războaiele persane au golit vistieria otomană, au distrus disciplina armatei, antrenînd poporul la mizerie".

Ecoul pe care aceste evenimente l-au avut în cronicile noastre este lesne de explicat. Îndelungatul conflict otomano-persan (1578-1590) a avut drept rezultat imediat o slăbire a capacităţii militare otomane în Peninsula Balcanică, creînd condiţii favorabile ridicării la luptă a ţărilor române în vremea lui Mihai Viteazul, încheiată, cum se ştie, cu obţinerea vremelnică a neatîrnării ţării şi prima unire politică a ţărilor române.

Pe de altă parte, campania otomană împotriva ţărilor române şi războiul cu Imperiul habsburgic au creat condiţii pentru reizbucnirea luptei de eliberare a principatelor georgiene conduse de regele Simon. Cele două popoare îşi dădeau astfel, indirect, ajutor unul altuia în lupta necurmată ce o dădeau pentru libertate.

TEZAURUL DE LA CRAIOVA

(Urmare din p. 16)

De subliniat că o asemenea reprezentare se află şi pe unul din rytoanele de la Agighiol, precum şi pe rytonul de la Metropolitan Museum.

Trebuie precizat totuşi un amănunt care ne arată că piesa de la Detroit-Craiova este mai „tînără" în raport cu coifurile de la Agighiol şi Peretu: prezenţa cununei stilizate din vrej şi frunze de iederă de pe calotă. În baza acestui considerent, dar şi a altor indicii furnizate de analiza aplicelor, putem conchide că tezaurul datează din cel de-al treilea sfert al sec. IV î.e.n., dată după care, sub impactul generat de conflictul cu regatul lui Lisimah, producerea unor armuri de acest gen în mediul getic a încetat.

O menţiune deosebită se cuvine făcută aplicelor de harnaşament realizate prin procedeul ajurării — nu numai pentru că sînt singurele la îndemîna publicului din ţara noastră. Marea varietate de forme, bogăţia de reprezentări faunistice (capete de taur, lei, capete de cerbi, diverse animale fantastice, apoi grupuri de cîte trei capete şi patru capete de cai încolăcite — triskele şi, respectiv, tetraskele) la care se adaugă „arabescurile" (avant la lettre) vegetale, mărturisesc elocvent asupra măiestriei artistice şi bogăţiei de motive în arta geto-dacică.

Întreg spaţiul traco-getic este marcat de descoperirea a multor aplice de argint, de bronz. În comparaţie cu acestea, aplicele din tezaurul din sudul Olteniei sînt, practic, unice în arta antichităţii, ele marcînd ultima expresie a unei excepţionale mentalităţi decorative, ce nu mai e satisfăcută doar de posibilităţile reduse ale motivului animalier. Ele se situează la capătul unei anumite evoluţii artistice şi închid, după opinia mea, o epocă — epoca marilor tezaure princiare din argint.

1939-1940: BERLINUL VĂZUT DE LA AMBASADA ITALIEI

LEONARDO SIMONI

Prin anii 1926-1927, ambasada italiană de la Berlin a primit o scrisoare semnată Adolf Hitler, prin care se solicita o fotografie cu autograf a „ducelui" Italiei fasciste, Benito Mussolini. Înaintînd cererea la Roma, ambasada a primit instrucţiuni să refuze politicos solicitarea. Pe atunci, Mussolini nu-i credea vrednic pe emulul său german nici de cîinpui, nici de semnătura lui. Afinităţile ideologice dintre cei doi „părinţi" ai fascismului internaţional nu au fost dubiate niciodată de vreo amiciţie deosebită (deşi este evident că Hitler l-a stimat pe Mussolini). Raţiuni politice şi complexe personale au grevat asupra legăturilor dintre Roma fascistă şi Berlinul nazist.

Chiar şi după venirea lui Hitler la putere (30 ianuarie 1933), relaţiile dintre cei doi nu au devenit mai apropiate: încercările naziştilor de a alipi Austria s-au lovit de hotărîrea lui Mussolini de a avea în orbita sa acest vestigiu al monarhiei habsburgice. Asasinarea „micului cancelar" al Austriei, E. Dolfuss (1934), de către naziştii austrieci[1], cu aprobarea celor din Berlin, a deteriorat relaţiile dintre cei doi parteneri fascişti. Un an mai tîrziu, s-a constituit „frontul de la Stresa" (1935) alcătuit din Franţa, Marea Britanie şi Italia, foştii aliaţi din primul război mondial, care au condamnat violarea de către Germania hitleristă, prin introducerea serviciului militar obligatoriu (15 martie 1935), a Tratatului de la Versailles.

[1] *Magazin istoric*, nr. 4-9/1976.

Solidaritatea învingătorilor din 1918 nu avea însă să fie de durată: şase luni după Stresa, prin agresiunea împotriva Etiopiei, Italia s-a aşezat, alături de Germania, pe banca acuzaţilor, ca una ce violase, la rîndul ei, Pactul Societăţii Naţiunilor. Izolată pe plan internaţional, Italia nu a găsit receptivitate decît la Berlin: se năştea astfel ceea ce istoricul britanic F. Deakin a numit, atît de potrivit, „prietenia brutală" dintre cei doi dictatori.

Alianţa dintre Italia fascistă, Germania hitleristă — Axa Roma-Berlin — a căpătat expresie diplomatică la 25 octombrie 1936, prin semnarea tratatului de colaborare germano-italian. Dincolo de declaraţiile de fidelitate reciprocă şi de unitate, se aflau însă suspiciuni şi apetituri, care, în ciuda delimitării zonelor de influenţă şi de expansiune, generau conflicte. Total nepregătită să înfrunte o nouă conflagraţie mondială, Italia fascistă s-a văzut redusă la rolul de secondant al Reichului nazist, statut care ameninţa propriile ei planuri de hegemonie în bazinul mediteranean, ca şi orgoliul personal al lui Mussolini. Fricţiunile dintre proaspeţii aliaţi s-au agravat la începutul războiului, declanşînd, în continuare, o întreagă serie de rivalităţi politice.

Încă la 4 februarie 1939, Mussolini declarase într-o şedinţă a Marelui consiliu fascist că, în 1942, Italia va fi gata să pornească un război pentru atingerea obiectivelor sale expansioniste. Precipitarea evenimentelor l-a luat însă prin surprindere, Mussolini găsindu-se prins între dorinţa de a nu-i lăsa pe Hitlersă culeagă singur

succesele „războiului fulger" şi lipsa de înzestrare militară a Italiei pentru o con runtare de proporţii.

Aflat în post la ambasada italiană de la Berlin, Leonardo Simoni, pe numele său adevărat Michele Lanza, a înregistrat în jurnalul său personal sinuozităţile şi stările conflictuale din cadrul alianţei dintre ţara sa şi Germania hitleristă. Ezitările lui Mussolini, permanenta neîncredere reciprocă dintre cele două capitale ale regimurilor fasciste, rechemarea lui B. Attolico din postul de ambasador al Italiei la Berlin, datorată, cum a spus el însuşi, faptului că „pînă acum am reuşit să-mi feresc ţara de război, dar Ribbentrop nu mi-a iertat jocul; îmi vrea capul şi ducele l-i va da", alte avataruri ale Axei Roma-Berlin[1] din perioada de început a ostilităţilor — aşa-numitul „război ciudat" (la drôle de guerre, cum i-au spus francezii) — sînt notate cu obiectivitate şi umor de Leonardo Simoni, în jurnalul său tipărit la Roma, în 1948. Astfel, Jurnalul unui diplomat italian are, printre altele, şi meritul de a fi un deschizător de drum în memorialistica diplomatică postbelică, apărînd la scurt timp după primele mărturii despre sarabanda evenimentelor din preajma şi de la începutul celui de-al doilea război mondial, aparţinînd fostului ministru de externe român Grigore Gafencu[2].

Dar, înainte de a face loc însemnărilor, să vedem cine a fost Leonardo Simoni sau, mai exact, Michele Lanza.

S-a născut la Torino în 1906; după terminarea studiilor în drept, a fost, rînd pe rînd, secretar al Ambasadei Italiei la Moscova (1930-1934), la Londra (1934-1938) şi la Berlin (1939-1943). După capitularea Italiei (8 septembrie 1943), Michele Lanza a refuzat să recunoască Republica Socială Italiană, stat fascist creat în Italia de Nord, la Salo[3], fiind arestat de nazişti şi predat autorităţilor fasciste italiene. Internat în lagăr, a reuşit să evadeze; convingerile sale profund democratice l-au condus în rîndurile mişcării de eliberare naţională a partizanilor italieni, unde a fost însărcinat să asigure legătura dintre brigăzile „garibaldiene" şi agenţii britanici şi americani din Elveţia.

În iulie 1945, s-a reîntors la Roma. A luat parte, în cadrul Ministerului afacerilor externe, la pregătirile Conferinţei de pace de la Paris (29 iulie-15 octombrie 1946), la care a participat ca secretar al delegaţiei italiene. A fost numit apoi în postul de consilier de ambasadă la Ankara (1947-1950), la Atena (1950-1953), ambasador la Bagdad (1954-1958), Maroc (1958-1963), New Delhi (1965-1968) şi Copenhaga. O coincidenţă a făcut ca vestea încetării sale din viaţă să ne parvină, printr-un tînăr cercetător italian, Lauro Grassi, care a studiat în ţara noastră istoria luminismului român şi care, înapoindu-se în Italia, a cumpărat o serie de cărţi din biblioteca lui Michele Lanza.

Vasta experienţă diplomatică a lui Michele Lanza şi-a găsit locul în cărţile Germania e Russia. 1921-1941: venti anni di storia diplomatica, publicată în 1942, sub pseudonimul Mario da Baranca; Berlino: Ambasciata d'Italia. 1939-1943, tipărită în 1948, sub pseudonimul Leonardo Simoni (din care reproducem, cu titlul redacţiei, fragmentele prescurtate ce urmează), şi Roma e l'eredità d'Alessandro, apărută la Milano, în 1971, semnată cu numele său adevărat.

Îndeplinind funcţii de diplomat al Italiei în anii fascismului, Michele Lanza nu şi-a pierdut luciditatea percepţiei realităţilor politice. Mai mult. El a înţeles caracterul nefast al alianţei Italiei cu Germania nazistă şi primejdia pe care aceasta a reprezentat-o pentru poporul şi ţara lui. Fără iluzii în privinţa regimului fascist, el a considerat totuşi — aşa cum se poate constata din proprille sale însemnări — că are obligaţia de a-şi servi ţara după cum îi dicta conştiinţa, în împrejurările dramatice ale celui de-al doilea război mondial.

Rechemarea lui Attolico

NOIEMBRIE 1939

Duminică 5. Către sfîrşitul lunii august, Mussolini i-a declarat lui Hitler[4], printr-un mesaj, că dacă Germania atacă Polonia, Italia nu vede în aceasta nici un motiv de a intra şi ea în război. Dacă, la rîndul lor, aliaţii decid să intervină, ducele este de părere ca nici în acest caz Italia, prost pregătită, să nu ia vreo iniţiativă; ea va putea totuşi să acţioneze numai cu condiţia de a i se furniza tot ceea ce îi este necesar.

Primind mesajul înmînat de ambasadorul Attolico, Führerul l-a întrebat care erau, mai precis, nevoile Italiei.

Ca răspuns la telegrama ambasadorului, care reproducea întrebarea lui Hitler, ducele a trimis o listă detaliată cu ceea ce considera el indispensabil „pentru un război de 12 luni" (între altele, erau indicate şapte milioane de tone de cărbuni, două milioane de tone de oţel etc.). Attolico s-a grăbit să-i ducă lista ministrului de externe Ribbentrop. Pe drum, Magistrati[5], care îl însoţea, l-a întrebat: „Cînd crezi că toate astea ar trebui să ne fie livrate?". Attolico l-a privit cu ochii lui miopi şi nu i-a răspuns, rămînînd dus pe gînduri.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1972.

[2] Este vorba de lucrările *Préliminaires de la guerre à l'Est* (1944) şi *Derniers jours de l'Europe* (1946); vezi şi *Magazin istoric*, nr. 8/1979, 11, 12/1981.

[3-4] *Magazin istoric*, nr. 9/1973, 2/1980; 5,6/1968.

[5] Contele Massimo Magistrati a îndeplinit temporar funcţia de însărcinat cu afaceri al Italiei la Berlin.

La întrevederea cu Ribbentrop, acesta a întrebat şi el cînd ar dori Roma să i se livreze materiile prime solicitate. Attolico a răspuns: „De îndată! Înainte de începerea ostilităţilor". Ribbentrop a izbucnit: „Oare vă daţi seama ce ne cereţi? Sînteţi conştienţi că, în felul acesta, împiedicaţi alianţa noastră să acţioneze?"

Răspunsul lui Attolico a fost că îşi dădea perfect de bine seama, dar că acţiona conform instrucţiunilor primite.

„Vorbiţi cu adevărat în numele ducelui?", l-a întrebat, furios, Ribbentrop. Attolico, deşi a simţit că deformase sensul instrucţiunilor date de Roma, s-a hotărît să joace totul pe o carte şi a răspuns sec: „Da!"

În această situaţie, Führerul a ordonat să se trimită o nouă scrisoare ducelui, în care să se menţioneze că date fiind condiţiile puse de Mussolini pentru a intra în război, ca şi declaraţiile lui Attolico, el, Führerul, înţelege situaţia Italiei şi, fiind în imposibilitate materială de a furniza, încă înainte de începerea ostilităţilor, ceea ce i se cere, socoate oportun să-l anunţe pe duce să nu intre, pentru moment, în conflict.

Telegrama de răspuns a ducelui preciza: „Foarte bine, nu voi intra în război de vreme ce aceasta este dorinţa Führerului însuşi".

DECEMBRIE 1939

Duminică 3. Dejun la baroana von Dircksen, soacra fostului ambasador german la Londra, cu foarte puţin mai în vîrstă decît el. Reuniune tipic nemţească, foarte „stil vechiul regim" Casa e vastă, confortabilă, plină de obiecte vechi şi preţioase, dar atît de înghesuite încît dau impresia că au fost aruncate la nimereală, claie peste grămadă. Peste tot, fotografii înfăţişîndu-l pe Kaiser[1], pe Kronprinz[2] şi pe alţi membri ai familiei imperialo-regale, toţi în uniformă, chiar şi femeile. E de necrezut cîţi fii, fiice, nepoţi, strănepoţi, veri, toţi tepeni şi cu aere severe, mişunînd prin saloane. Bărbaţii par militari în civil; femeile, inconsolabile văduve ale unor bravi războinici, căzuţi pe cîmpul de onoare. Ai senzaţia că toţi aşteaptă momentul de a se alinia în poziţie de drepţi, pentru a fi trecuţi în revistă de către stăpîna casei. Nu se vorbeşte decît în germană şi nu se mănîncă — vai! decît mîncăruri germane. Orice conversaţie care nu exaltă virtuţile şi puterea germană este întreruptă brusc. Răposatul baron von Dircksen era „Wirklicher Geheimer Rat" (consilier secret activ), titlu care îi dădea dreptul la prerogative de „Excelenţă". Acest drept nu mai are sens acum, dar văduva ţine foarte mult la el şi îi face pe toţi — rubedenii şi oaspeţi — să o simtă din plin.

Toate acestea n-au împiedicat-o să fie, încă din primele zile, o fervent[ă] naţional-socialistă; este una din puţinele persoane cărora Führerul le face cîteodată vizite şi cu care are lungi convorbiri. Se povesteşte că, pe cînd partidul naţional-socialist trecea printr-o gravă jenă financiară, baroana von Dircksen s-a dus la şeful partidului, Goebbels, şi, înmînîndu-i o superbă bijuterie de familie, l-a rugat s-o vîndă în folosul nobilei cauze a naziştilor. Acest gest n-a fost niciodată uitat. Poziţia excepţională a baroanei explică, totodată, de ce recepţiile ei, care au toată „spuma" şi „graţia" unei parade militare prusace, sînt atît de căutate. Şi totuşi în pofida tuturor aparenţelor, baroana se dovedeşte, în ochii celor ce o cunosc mai bine, nu lipsită de spirit şi cu mult bun-simţ. Numai că ea îşi manifestă acestè calităţi faţă de interlocutor, oricine ar fi el, exact ca un general care îşi mustruluieşte subalternul vinovat de proasta executare a unui ordin. François-Poncet[3], ambasadorul Franţei, considerat de foarte mulţi drept omul cel mai spiritual care a trăit la Berlin în ultimul secol, i-a spus într-o zi: „Mare păcat, doamnă, că v-aţi născut atît de tîrziu! Ce Jeanne d'Arc[4] ar fi avut Germania în dumneavoastră!"

Marţi 12. Un decret al lui Himmler, şeful S.S.-ului şi ministru de interne al Reichului, dat publicităţii, invită categoric pe soldaţii din formaţiile S.S., consideraţi a fi reprezentanţii cei mai puri ai rasei germanice, să procreeze cît mai mulţi copii înainte de a pleca pe front. Ca exemplu, o fotografie reprodusă de mai multe ziare înfăţişează un înalt demnitar nazist ţinînd deasupra cristelniţei pe fiul natural al unuia dintre cei care au dat deja curs „invitaţiei"; presa subliniază intenţionat că noul născut este „nelegitim".

Sîmbătă 23. Un ţăran italian, care muncea la o întreprindere agricolă din Brandenburg, a fost ucis cu lovituri de ciomag de către stăpînul său neamţ. Acest fapt e grăitor pentru brutalitatea iunkerilor şi permite să se înţeleagă şi mai bine cum a fost posibil ca, în momentul „alipirii" Austriei la Germania (12 martie 1938), aşa-numitul *Anschluss*, să se descopere pe pămînturile familiei Hohenberg ţărani marcaţi cu fierul roşu. Obiceiurile feudale subzistă încă prin aceste părţi, într-un mod de necrezut.

Duminică 24. Marras, ataşatul militar italian la Berlin, care a avut mai multe întrevederi cu ofiţeri ai Statului major german, ne spune că nemţii pregătesc o mare ofensivă de iarnă de-a lungul Belgiei şi Olandei, pentru a ocupa coasta Mînecii, a tăia legăturile Franţei cu Marea Britanie şi a-şi concentra apoi toate eforturile împotriva englezilor. Războiul, spun ei, nu poate fi cîştigat decît pe sol britanic. Germanii consideră că dispun acum de o superioritate absolută, atît pe sol cît şi în aer. Totodată, ei afirmă că operaţiunile de patrulare pe frontul de vest reliefează slabul spirit combativ al francezilor. În ce priveşte Italia, Germania se arată îngrijorată şi neîncrezătoare. Ei i-ar plăcea să ne vadă intraţi în război, în pofida slăbiciunilor noastre, azi binecunoscute. Probabil de teamă de a nu se trezi într-o zi că i-am devenit inamici.

IANUARIE 1940

Sîmbătă 20. Astă-seară, în timpul unui bal, a apărut un

---

[1] Wilhelm II (1859-1941), împărat (Kaiser) al Germaniei (1888-1918).
[2] Prinţul moştenitor al Germaniei, Wilhelm, fiul lui Wilhelm II.

[3-4] *Magazin istoric*, nr. 12/1975, 1-3/1978; 8/1970.

Berlin, 22 mai 1939: semnarea „Pactului de oțel". „Ceremonie foarte solemnă" — notează Ciano (referindu-se probabil la chipurile nu numai marțiale, ci și întunecate ale celor doi protagoniști)

În p. 49: *În ajunul declanșării conflagrației mondiale, trupe motorizate ale Wehrmachtului defilează pe străzile Berlinului*

Caracterul vădit agresiv al pactului semnat în sala de recepție a cancelariatului Reichului, în prezența lui Hitler și a altor demnitari naziști, era subliniat într-un preambul pe care dictatorul nazist ținuse să-l insereze și care arăta că cele două state „unite prin afinitatea profundă a ideologiei lor ...sînt hotărîte să acționeze cot la cot și să-și unească forțele pentru obținerea spațiului vital care le este necesar". S-a căzut de acord ca cele două părți să se sprijine reciproc în domeniul politic și diplomatic, iar în caz că una dintre ele ar fi intrat în război cu o terță putere, cealaltă să intervină imediat pentru a-i da ajutor. Se subînțelegea că nu avea nici o importanță cine declanșa conflictul, obligația rămînînd valabilă chiar în eventualitatea unei agresiuni provocate de unul din statele semnatare. Ambele părți se obligau ca „în cazul unui război dus în comun să nu încheie armistițiu sau pace decît după un deplin acord prealabil".

Încheierea „Pactului de oțel" — cum îl supranumiseră cei doi dictatori fasciști — n-a alungat însă neîncrederea dintre ei. Chiar a doua zi după semnare, Hitler a adus la cunoștința colaboratorilor săi apropiați hotărîrea de a ataca Polonia la prima ocazie potrivită, fără să-i facă cunoscute intențiile sale lui Mussolini. Mai mult, Hitler i-a avertizat pe cei prezenți: „Secretul este condiția decisivă a succesului. Italia și Japonia nu vor fi puse la curent cu obiectivele noastre".

(Vezi Magazin istoric, nr. 6/1972, articolul Pete de rugină pe Pactul de oțel)

ofițer și a început să discute cu domnișoara S.V.L., care personifică, fără doar și poate, blonda frumusețe nordică. Am remarcat că discuția, urmată de plecarea precipitată a fetei și a ofițerului, a suscitat o oarecare animație printre invitați și am încercat să aflu cauza. Amfitrioana mi-a șoptit că tînăra fusese chemată la Hitler. Frumoasa în chestiune face parte din grupul de femei din care Führerul își alege, din cînd în cînd, după capriciul momentului, pe aceea cu care vrea să-și petreacă noaptea. E vorba, pare-se, de întîlniri prea puțin vesele. Führerul o așază pe tînără pe un divan și începe să-i debiteze unul din interminabilele sale discursuri filozofico-politice, în timp ce măsoară încăperea în lung și în lat preț de ore întregi. Apoi o trimite acasă. Cîteodată, trebuie să fie luată pe sus, căci se întîmplă ca frumoasa de „serviciu" pentru această corvoadă să adoarmă între timp.

MARTIE 1940

Sîmbătă 9. Azi-dimineață, Ribbentrop a părăsit orașul, plecînd de la gara Anhalt. Ne-am dus să-l salutăm la plecare. Ministrul părea obosit, deprimat, îmbătrînit. Nu-l mai văzusem din 1937. La Londra, unde ne aflam atunci, avusesem numeroase ocazii să-l întîlnesc în cadrul reuniunilor la care participau diferiți ambasadori. În acel mediu, Ribbentrop se simțea ca un pește pe uscat și făcea figură proastă. Prezența unor negociatori abili ca ambasadorii Grandi — fin și viclean, francezul Corbin — rece și subtil — sau rusul Maiski — simpatic, prudent, desăvîrșit în arta manevrelor diplomatice, pentru a nu mai vorbi de englezi — calmi și echilibrați, scotea și mai puternic în relief extrema sărăcie de duh a ambasadorului Reichului. Ribbentrop era incapabil să se controleze, finețea îi lipsea cu desăvîrșire, se înfuria lesne și s-ar fi lăsat în continuare pradă mîniei, dacă eforturile celor doi consilieri ai săi, Woermann (în prezent subsecretar de stat) și Kordt, n-ar fi reușit să-l mai tempereze. În timpul acelor momente critice, ca și după numeroasele lui eșecuri, oricine putea citi în ochii cu sclipiri de oțel ai ambasadorului Reichului furia sa greu stăpînită și hotărîrea de a le veni de hac tuturor acelor martori ai stîngăciilor lui. Nu încape nici o îndoială (și colaboratorii săi cei mai apropiați au recunoscut-o adesea) că atitudinea, de atîtea ori absurdă, a lui Ribbentrop, din lunile din urmă, este în mare parte expre-

sia pizmei şi dorinţei lui de răzbunare. Misiunea la Londra a acestui individ mizerabil, capabil de orice, va fi costat şi va costa, desigur, încă foarte mult, Europa.

Vineri 29. În pofida a tot ce se întîmplă, nu putem încă să credem că Mussolini vrea să ne arunce, cu sînge rece, într-o aventură atît de cumplită. „E un caz patologic, spune Attolico, nu fără tristeţe; am prevăzut-o din prima zi. Şi orice am face acum, nu vom mai reuşi nimic cu ducele; parcă ar fi un şobolan hipnotizat de un şarpe. Acest «şarpe» e alcătuit dintr-un întreg ansamblu de elemente extrem de greu de definit şi de enumerat. Dacă am căuta bine, am descoperi, în primul rînd, panica ce-l terorizează de a nu-i mai auzi pe germani repetîndu-i că Italia îi va trăda, aşa cum a făcut-o în 1914[1]. Mussolini vrea ca «Italia lui» să apară în ochii nemţilor ca incapabilă de o asemenea faptă. El nu se gîndeşte, nefericitul, că în istorie situaţiile nu se repetă decît aparent şi că, în realitate, sînt întotdeauna diferite. Cuvîntul «trădare» nu se poate aplica decît indivizilor. Un popor nu trădează niciodată, căci nu face altceva decît să acţioneze potrivit intereselor lui din momentul respectiv. Cel care îşi arogă dreptul de a personifica voinţa unui popor întreg — a continuat Attolico — trebuie să vegheze ca, pe plan politic, să nu judece niciodată situaţiile date potrivit sentimentelor sale personale, ci în lumina intereselor întregii ţări. Cît despre noi, diplomaţii, trebuie să fim ca soldaţii. Dar să fie clar: ca nişte soldaţi inteligenţi. Sîntem datori să urmăm indicaţiile guvernului nostru legal, fără ca aceasta să ne determine de a înceta să-l lămurim asupra situaţiei şi de a-i da sfatul nostru, chiar atunci cînd el nu mai vrea acest sfat. Eu — a conchis Attolico — am urmat întotdeauna această linie de conduită şi nu mă voi îndepărta niciodată de ea, cu toate că sînt sigur că soarta mi-o pecetluită. Ştiu, din sursă sigură, că Ribbentrop a cerut rechemarea mea la Roma. Berlinul găseşte prezenţa mea aici jenantă. Şi Roma va da curs cererii germane, de asta nu mă îndoiesc nici o clipă"

[1] Deşi Italia făcea parte împreună cu Germania şi Austro-Ungaria din Tripla Alianţă, tratat încheiat în 1882 împotriva Franţei şi Rusiei, la începutul primului război mondial Italia se declară neutră (2 august 1914), denunţă tratatul de alianţă cu Puterile Centrale (3 mai 1915) şi declară război Austro-Ungariei (23 mai) şi Germaniei (26 august 1916).

APRILIE 1940

Luni 29. Azi după-amiază s-a anunţat la radio rechemarea lui Attolico din postul de ambasador la Berlin. Înţelegem prea bine că această rechemare este o dovadă a intenţiei de a ne arunca orbeşte într-o sinistră aventură.

Seara, soţia ambasadorului soseşte cu avionul pentru a se ocupa de cele necesare plecării. Ea ne spune că guvernul german, cerînd rechemarea soţului ei, s-a opus în acelaşi timp, aprioric, eventualei numiri a lui Magistrati în postul de ambasador al Italiei la Berlin. Germanii au propus pe Alfieri, pe Farinacci sau pe Anfuso. Alegerea lui Alfieri demonstrează clar că, în acest moment, guvernul nostru doreşte să aibă la Berlin un reprezentant de paradă, care să nu se ocupe de politică, să nu ridice nici o problemă şi să nu trimită rapoarte. În acest caz, consider că Alfieri a fost deosebit de bine ales.

MAI 1940

Vineri 10. Azi-dimineaţă, cînd am auzit soneria telefonului la şapte, am ghicit ştirea ce avea să mi se aducă la cunoştinţă: ofensiva în vest fusese declanşată. Ziua e splendidă, plină de prospeţime primăvăratecă. Pe străzi, nimic schimbat: ofiţeri ducîndu-se liniştiţi spre Statul major şi salutîndu-se ţepeni şi gravi cînd se întîlnesc; cîţiva trecători taciturni. La chioşcurile de ziare, tot fără cumpărători, gazetele de ieri vorbesc încă de necazurile englezilor în Norvegia[2] şi atîtă nu mai ştiu ce polemică destinată să arunce praf în ochii publicului. Dar aşteptarea, lunga aşteptare, a luat acum sfîrşit. Primele ştiri parvenite la ambasadă n-au nimic senzaţional. Frontiera belgiană şi cea olandeză au fost încălcate. Asta e tot. Oficial, germanii nu ne transmiseseră nimic despre intenţiile lor. Poate le-au comunicat direct la Roma, dar în nici un caz cu două săptămîni înainte, aşa cum promisese Goering[3]. Bineînţeles că acum încercăm să aflăm în ce fel s-a comunicat declaraţia de război reprezentanţilor Belgiei, Olandei şi Luxemburgului. Aceştia fuseseră avertizaţi, la ora unu noaptea, să fie pregătiţi să primească „importante comunicări". Abia dimineaţa, la orele şase, au fost primiţi de Ribbentrop, care i-a tratat cu o grosolană aroganţă. Primul, liniştit şi surîzător, a sosit reprezentantul Luxemburgului. A venit apoi olandezul, grav dar perfect stăpîn pe sine, şi, în sfîrşit, contele Davignon, belgianul, complet răvăşit.

Azi după-amiază are loc recepţia de adio în cinstea lui Attolico, recepţie anunţată în urmă cu cîteva zile. Bineînţeles, majoritatea persoanelor oficiale germane lipsesc. Doar Ribbentrop şi-a făcut o scurtă apariţie. Toată lumea este mişcată şi agitată. Niciodată n-am văzut asemenea emoţie.

[2] La 9 aprilie 1940, trupele germane au invadat Norvegia, ceea ce a determinat debarcarea trupelor anglo-franceze, care au luptat pînă în iunie, acelaşi an, cînd au fost retrase.

IUNIE 1940

Sîmbătă 1. Ştirile extraordinare despre victoriile germane se succed fără întrerupere. Ele ne uluiesc, pur şi simplu. Şi totuşi, nu reuşim să ne îndepărtăm gîndul de la problema intervenţiei Italiei în război, intervenţie care acum apare inexorabilă. E, poate, cea mai cumplită tragedie

[3] Hermann Goering (1893-1946), conducător al partidului nazist, prim-ministru al Prusiei şi ministru al Aerului (1933-1945); mareşal al Reichului (din 1940).

în care un popor a fost tîrît fără să-şi dea seama.

Neîndoios că ideea de bază a politicii noastre externe de „mare putere" (şi eroarea iniţială a fost probabil aceea de a ne considera, şi de a-i face şi pe alţii să ne considere ca atare, încă de la realizarea unităţii noastre naţionale[1]) a fost stăpînirea Mediteranei. Datorită unui ciudat concurs de împrejurări, în ultimii ani această idee a putut fi în mare parte realizată. Ar fi trebuit să ne oprim aici; cel puţin un secol, înainte de a merge mai departe. Dar o politică externă (întemeiată pe principii greşite şi făcută de amatori formalişti şi meschini), politică la care noi nu am găsit forţa morală de a ne opune, ne-a mînat dintr-o dată în vîrtejul unui conflict periculos, cu Marea Britanie, această putere pentru care noi reprezentăm o ameninţare (poate chiar mai mare decît ne imaginăm noi înşine) şi cu care, dimpotrivă, ar fi trebuit să ne înţelegem. Acum e vorba de un duel pe viaţă şi pe moarte. Ori vom fi învingători şi atunci devenim efectiv principala putere mediteraneeană, adică un mare imperiu pe care, dealtfel, cu forţele noastre insuficiente şi cu pregătirea noastră care lasă de dorit, nu-l vom putea nici controla, nici păstra, ori vom pierde războiul, şi atunci englezii nu ne vor ierta niciodată primejdia resimţită din pricina poziţiei noastre. Ei ne vor face să coborîm de la rangul de mare putere la cel de stat de mîna a doua, mai mult sau mai puţin vasal. Şi cum la titlul de „mare putere" nu vor putea aspira, în viitor, decît acele ţări care vor fi în stare să reziste singure, datorită propriei industrii şi propriilor resurse naturale, unuia din aceste îngrozitoare cataclisme care sînt războaiele moderne, vom fi pierdut, printre altele, pentru totdeauna, şi orice speranţă de a ne mai ridica. Trebuie deci să biruim cu orice preţ. E o chestiune de viaţă şi de moarte. Dar, în clipa cînd nu mai putem amîna această imperioasă necesitate, ne vedem constrînşi să o înfruntăm în cele mai proaste condiţii: slabi şi prost pregătiţi în domeniul militar, situaţie extrem de confuză pe plan diplomatic. Pe de altă parte, nu-mi fac nici o iluzie cu privire la intenţiile Germaniei faţă de noi. Dacă Reichul iese victorios, trufia lui nu va mai cunoaşte limite şi ne va face să plătim scump ezitările noastre din ultimele luni.

În 1630 un nunţiu apostolic scria de la Madrid papei: „Unicul gest de bunăvoinţă pe care Sfîntul Părinte îl poate aştepta de la regele Spaniei, Filip II[2], este cel pe care Polifem l-a acordat lui Ulysse[3] — făgăduiala că el va fi ultimul pe care îl va mînca". Această frază, din păcate, ni se potriveşte foarte bine. Sîntem pe punctul de a înfrunta cel mai mare risc din istorie. Şi nu-l puteam înfrunta în condiţii mai defavorabile şi mai ales cu perspective mai sumbre, indiferent de felul cum se va sfîrşi războiul.

Introducere şi selecţie de text
Florin CONSTANTINIU
Traducere
Leon SĂRĂŢEANU

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 1/1972, 10/1982; 8, 9/1983.

[3] Ulysse, regele Ithacăi, erou principal al *Odiseii*; Polifem, personaj mitologic, ciclop urlaş din Sicilia, care intenţiona să-i mănînce pe Ulysse şi pe tovarăşii săi. A fost orbit de Ulysse.

I. L. CARAGIALE ZIARIST

(Urmare din p. 29)

rurile *Naţiunii române*, deşi poetul care fusese lovit personal de apariţia nenorocoasei gazete n-ar fi putut uita participarea efectivă a lui Caragiale la scoaterea ei.

Revenind la *Drapelul român*, din studiul textelor se ajunge lesne la concluzia că redacţiile celor două ziare erau comunicante, confirmînd informaţia *Curierului de Iassi* că avem în faţă două ediţii ale unei singure gazete şi nu două ziare diferite cum reieşea din *Timpul*. Detaliul e important fiindcă ne pune, dintr-o dată, în prezenţa a *două* numere ale singurului cotidian întocmit şi condus de Caragiale, şi nu a unui unicat cum se credea pînă acum. Din păcate, numărul păstrat al *Drapelului român* nu ne evidenţiază vreun valoros text caragialesc. Materialele publicate nici nu sînt dealtfel semnate.

Urma condeiului lui Caragiale ne pare totuşi identificabilă, fie şi într-o anodină notiţă gastronomică publicată la rubrica *Cărticica menajerei*: *„E peste putinţă să se numească prînz, o masă pe care nu se pune supă. Supa este esenţa rasolului, o prefaţă care, adesea, plăteşte mai mult decît toată cartea* [subl. ns.]".

Sigur că, ediţia de format dublu către care se concentrau ambiţiile redactorilor, *Naţiunea română* le rezervă exegeţilor specimene mai interesante ale grafiei caragialiene. Dar, supus unei atente analize, unicul număr al *Drapelului* poate rezerva, şi el, surprize. Cu atît mai mult cu cît un titlu în plus oferă o şansă în plus de a descoperi în vreuna din bibliotecile ţării încă vreun număr al acestei publicaţii pe care cercetătorii n-au avut-o, pînă acum, sub observaţie. Este şi acesta unul din obiectivele articolului de faţă care nu doreşte decît să arunce lumină asupra unui titlu inedit din bibliografia ziaristului I.L. Caragiale.

STENDHAL — PE DRUMURILE ISTORIEI

VALENTIN LIPATTI

Pentru biografia politică a lui Henri Beyle (1783-1842), devenit cunoscut, sub numele său de scriitor, Stendhal, un amănunt revelator ni-l oferă gîndul lui atunci cînd, la numai zece ani, a aflat despre ghilotinarea lui Ludovic XVI[1], la 21 ianuarie 1793, în timpul Revoluției franceze: „una dintre cele mai mari bucurii din viața mea", a notat Stendhal în Jurnalul său.

Politica și ideile politice au jucat un rol însemnat în viața și gîndirea lui Stendhal. Elevul iluminiștilor acordă politicii o importanță primordială în evoluția societății omenești. Memoriile unui turist, Preumblările din Roma, Viața lui Napoleon, Jurnalul **oferă abundente mărturii despre ceea ce am putea numi sociologia lui Henri Beyle. Pentru el, ca și pentru Montesquieu sau D-na de Staël[2], psihologia și morala unei epoci erau determinate de concepțiile politice. Stendhal este printre puținii critici literari romantici care au explicat fenomenele artistice prin condiționarea lor politică.**

Iacobin la 10 ani

Mulți interpreți ai lui Stendhal au căutat adesea să demonstreze „apolitismul" scriitorului, pornind de la o frază celebră din primul său roman, *Armance*, reluată apoi și în *Roșu și negru*: „Orice idee politică într-o operă literară... e ca un foc de revolver în mijlocul unui concert". Privit în contextul operei și al altor numeroase mărturii, citatul dovedește în fond contrariul. Desigur, Stendhal este împotriva politicii introduse brutal și nefiresc în opera de artă; e împotriva lozincilor lipite, care falsifică situațiile și caracterele, dar nu e împotriva sensului profund politic, necesar oricărei opere veritabile. Scoateți politica din *Roșu și negru*, din *Lucien Leuwen*, din *Mănăstirea din Parma* și veți rămîne în fața unor biete schelete. Viziunea politică e la Stendhal organic legată de întreaga arhitectură a operei. Și cum ideologia sa politică e justă, ea nu supără niciodată, ca o împușcătură în mijlocul unui concert. De cîte ori nu s-a ridicat Stendhal împotriva politicianismului epocii! Adevăratul creator încorporează operei sale ideile politice ale viitorului, adică, cum spune Claude Roy, „acea politică veșnic tînără a marilor scriitori, pe care Stendhal îi definește ca pe husarii libertății, care se aruncă mereu în foc..."[3]

Nu au lipsit exegeți severi care să-i reproșeze lui Beyle oscilațiile sale politice, ba chiar un anumit oportunism. Să examinăm însă lucrurile mai îndeaproape. Oare reacția lui la ghilotinarea lui Ludovic XVI să fi fost anormală și cu nimic justificată pentru un băiat crescut într-un mediu provincial și regalist[4]? Se poate, dar în tot cazul acest iacobinism precoce nu va fi dezmințit. Vin apoi anii de tinerețe (1800-1814). Parisul imperial, campaniile militare, cariera funcționărească a lui Beyle, vărul puternicului mi-

Consulul Stendhal

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1967.

[2] Filozof iluminist, Montesquieu a explicat interdependența dintre politică, legislație și moravurile societății (*Spiritul legilor*) iar Doamna de Staël a demonstrat condiționarea istorică și națională a literaturii.

[3] *Stendhal par lui-même*, Editions du Seuil, 1957, p. 25.

[4] Stendhal s-a născut la Grenoble, ca „fiu al nobilului Chérubin Joseph Beyle, avocat la Parlament și al doamnei Caroline Adélaide-Henriette Gagnon". „Sosi știrea condamnării lui Ludovic XVI — scrie Stendhal —, familia mea fu în culmea disperării... Pe mine mă cuprinse una dintre cele mai mari bucurii din viața mea.

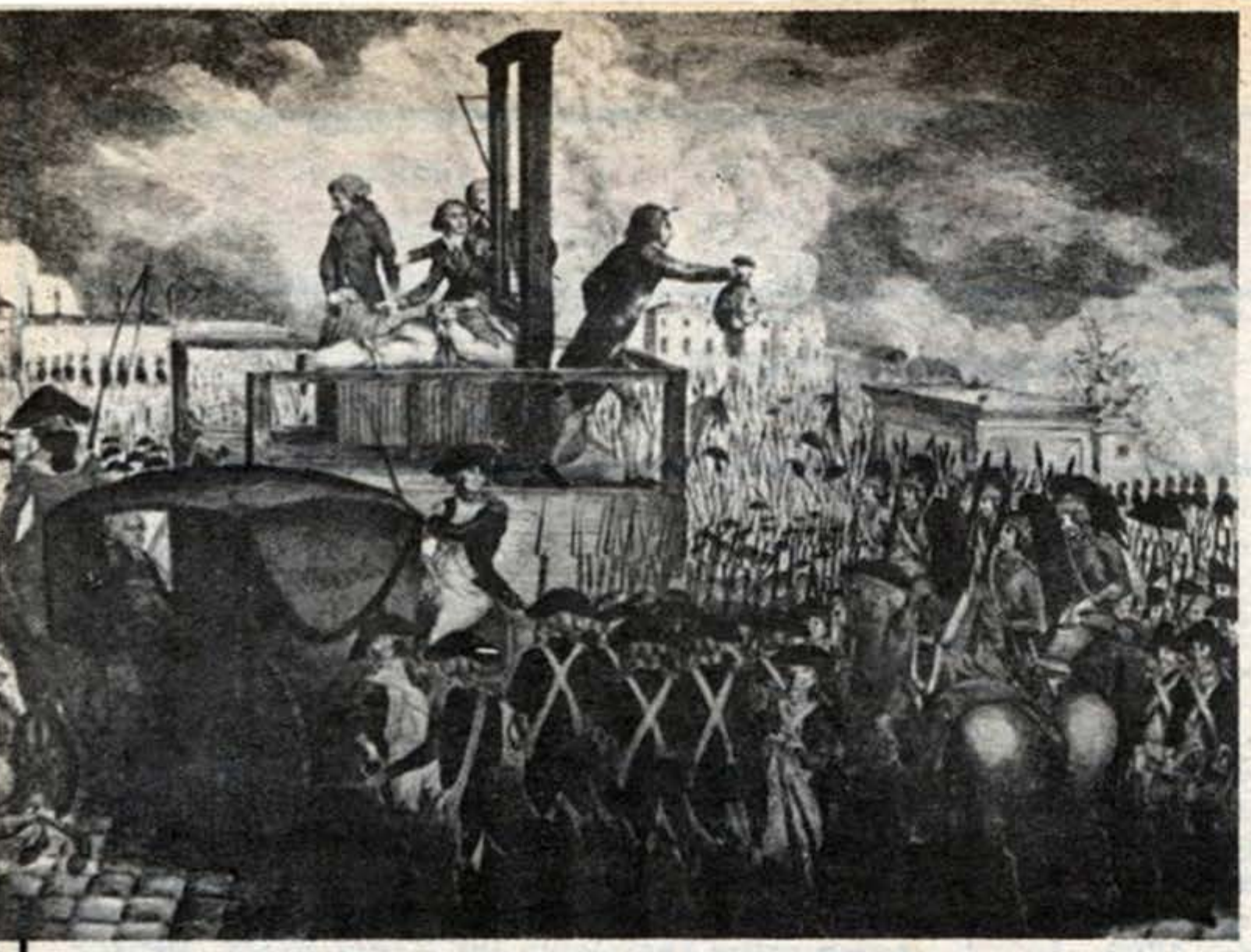

Ghilotinarea lui Ludovic XVI

nistru Pierre Daru[1]. Este oare Stendhal, în toți acești ani, un feroce războinic sau un funcționar imperial slugarnic? În Germania sau în Rusia, Beyle este, ca și Fabrice del Dongo — eroul entuziast și sensibil din *Mănăstirea din Parma*, care ilustrează concepția stendhaliană despre viață — cam comod, dar cu nimic înfeudat mentalității claselor dominante. La Milano, în 1800, ofițerul de dragoni e captivat de muzică și de Angela Pietragrua mai mult decît de gloria militară. Și sînt cunoscute numeroasele admonestări pe care le suportă prea puțin disciplinatul ofițer. Stendhal nu are nimic din militarul de carieră al vremii: nu e nici profitor, nici feroce, nici bădăran. Din Moscova în flăcări, jefuită de armata lui Napoleon, Beyle — după cum povestește Prosper Mérimée — nu ia decît un volum de Voltaire, pe care apoi, cuprins de remușcare de a fi descompletat o ediție frumoasă, îl lasă neatins pe albul zăpezii... De ce oare atunci intelectualul Beyle se simte atras de această viață grea și tumultuoasă? Mai întîi pentru că trebuie să-și cîștige existența. Pînă la moartea tatălui (și chiar după aceea), Beyle o duce greu. În anii Consulatului (1799-1804) și ai Imperiului (1804-1814), cariera ofițerească e facilă și sigură, mai ales cînd verii Daru te pot sprijini. Apoi, viața contemplativă nu-l încîntă pe micul burghez din Grenoble. El nu e aristocrat ca Alphonse de Lamartine sau ca Alfred de Vigny. Nu e un *laudator temporis acti* (lăudător al timpurilor trecute)[2]. Valul oamenilor de jos a crescut odată cu revoluția. Beyle, ca și Julien Sorel din *Roșu și negru*, vrea să cucerească gloria și averea, considerația bărbaților și inima femeilor. Este și el un veleitar, gata să-și cheltuiască energia într-o lume care se clădește pe temelii mai bune sau, cel puțin, care promit să fie mai bune. Și cum să reziști, în fine, ispitei de a-l urma pe Bonaparte?

[1] În 1800, Beyle a început să lucreze la Ministerul de război, sub ordinele secretarului general al acestui departament, vărul său, Pierre Daru, care va face parte din anturajul lui Napoleon. În toamna aceluiași an, a fost numit sublocotenent de cavalerie cu titlu provizoriu, apoi sublocotenent în Regimentul 6 dragoni. Stendhal a luat parte la campaniile din Italia (1800) și din Prusia (1806). În noiembrie-decembrie 1806, a activat ca intendent al domeniilor lui Napoleon în Brunswick (Germania). Patru ani mai tîrziu, Beyle a devenit „auditor" la Consiliul de stat, inspector al Mobilierului și clădirilor coroanei și director al Biroului Olandei la Lista civilă (una din numeroasele instituții cu care Napoleon și-a împînzit administrația imperială), iar în iunie 1812 a reintrat în armată, fiind unul din intendenții ei în timpul campaniei din Rusia.

[2] Vers din *Ars poetica* a lui Horațiu, îndreptat împotriva celor care idealizează trecutul, negăsind nimic de preț în contemporaneitate.

Generalul Bonaparte și împăratul tiranic

Problema atitudinii lui Stendhal față de Napoleon e deosebit de interesantă, deoarece ea se deosebește de poziția generală a romanticilor. Legenda lui Napoleon, așa cum a zămislit-o generația romantică, își are explicația în reacțiunea micii burghezii și a maselor populare față de regimul odios al Bourbonilor restaurați în 1814[3]. Bonapartismul lui Victor Hugo sau al poetului Pierre-Jean de Béranger, autor de cîntece satirice antimonarhice, ne apare ca o replică de grandoare și eroism național dată politicii de trădare națională pe care o practică aristocrația reîntoarsă din emigrație. Iezuiților, feudalilor lui Carol X (1824-1830), burghezilor pîntecoși ai lui Ludovic Filip (1830-1848), supranumit „regele-bancher", scriitorii romantici le opun chipul legendar al împăratului mort în exil, ca un Prometeu modern. Multă vreme, alături de socialismul utopic, accentele bonapartiste ale școlii romantice au contribuit la reliefarea mizeriei și decadenței morale a Franței sub regii crinului alb. Pînă cînd, revoluția din 1848, mai radicală, va estompa legenda, pe care o va ucide, trei ani mai tîrziu, uzurpatorul republicii, Napoleon III.

Atitudinea lui Stendhal față de Napoleon I este mult mai diferențiată și adesea mai justă. Mai întîi, spre deosebire de Béranger, care se făcea ecoul sentimentelor micii burghezii, sau de Victor Hugo, care-l va imagina pe Napoleon prin intermediul tatălui său, generalul Hugo, Stendhal l-a cunoscut personal pe Bonaparte. L-a văzut pentru prima oară în mai 1800, iar după bătălia de la Marengo[4], a fost admis în loja generalului, la Scala

[3] În timpul Restaurației, începută prin restabilirea Bourbonilor în 1814 și sfîrșită odată cu prăbușirea lor, în 1830, au domnit Ludovic XVIII și Carol X.

[4] La 14 iunie 1800, la Marengo în nordul Italiei, armata franceză comandată de Napoleon I a repurtat o mare victorie asupra celei austriece (*Magazin istoric*, nr. 9-11/1969), impunînd Austriei tratatul de la Lunéville (1801).

din Milano. L-a văzut din nou în 1806 la Berlin, în 1812 la Moscova, în 1813 în Silezia[1]. Napoleon i-a vorbit pentru prima oară la Kremlin, apoi în timpul campaniei din 1813. Beyle şi-a dobîndit deci cunoaşterea acestuia printr-o experienţă oarecum directă şi frecventă. S-ar putea presupune că, slujindu-l pe Bonaparte, Stendhal trebuia să-l fi adulat mai mult decît Béranger sau Hugo. Dar e tocmai invers. Desigur, sînt numeroase şi categorice declaraţiile favorabile lui Napoleon. Unele sînt străbătute chiar de o emoţie autentică. Compunîndu-şi un epitaf în 1821 (anul morţii lui Bonaparte), Stendhal scrie: „Aici zace Arrigo Beyle Milanezul. Trăi, scrise şi iubi. Se stinse în vîrstă de... ani, în 18... L-a iubit pe Cimarosa, pe Shakespeare, pe Mozart şi pe Correggio. A iubit cu ardoare pe V., M., A., Ange, M., C., şi, deşi nu era tare frumos, fu şi el iubit mult de 4 sau 5 din aceste iniţiale. A respectat un singur om: pe Napoleon". Începînd să compună *Viaţa lui Napoleon*, Stendhal mărturiseşte: „Resimt un fel de sentiment religios scriind prima frază din istoria lui Napoleon". Sau, în altă parte: „El a fost singura noastră religie". S-ar putea conchide că Beyle are un cult absolut pentru împărat. Şi totuşi: „Dragostea pentru Napoleon e singura pasiune care mi-a rămas, ceea ce nu mă împiedică să văd defectele minţii sale şi jalnicele slăbiciuni ce i se pot reproşa..."

Tot mai mult, iacobinul Stendhal stabileşte o distincţie între generalul Bonaparte şi împăratul tiranic. „În 1797 puteai să-l iubeşti cu ardoare şi fără rezerve; nu-i răpise încă ţării sale libertatea..." Stendhal anticipă aşadar judecata lui Engels despre Napoleon şi despre dublul rol pe care acesta l-a jucat: în Europa monarhică, purtător de cuvînt al ideilor revoluţiei din 1789; înlăuntrul Franţei, reprezentant fidel al oligarhiei burgheze. Standhal iubeşte fără rezerve în Napoleon pe generalul Revoluţiei, care

[1] În Silezia, Stendhal a fost intendent în oraşul Zágán (astăzi în Polonia).

După bătălia de la Marengo (în imagine), scriitorul s-a apropiat şi mai mult de Napoleon

intra în 1796 în Milano, în fruntea unei armate tinere, însufleţite de idealurile iacobine. Imaginea generalului de 27 ani revine ca un laitmotiv în *Viaţa lui Napoleon*, care se ocupă aproape exclusiv de campania din Italia. Chipul împăratului nu-şi află loc în amintirea lui Stendhal. Pe autocratul care se declară împărat la 1804 Beyle îl urăşte, ca şi pe Papa Pius VII: „E alianţa evidentă a tuturor şarlatanilor: Religia consfinţind Tirania".

Dealtfel, spiritul raţionalist al lui Stendhal a respins totdeauna ideile religioase, ca pe expresia flagrantă a despotismului şi a tradiţiilor perimate. Nu s-ar putea susţine că Beyle era un ateu declarat, aşa cum numai un materialist consecvent poate fi. Nenumărate sînt însă dovezile poziţiei sale anticlericale şi anticatolice. Pentru democratul dornic de libertate, aristocraţia şi clerul nu sînt decît două măşti ale aceluiaşi duşman. De la un capăt la altul, opera standhaliană este şi o imensă satiră a înaltului cler din Franţa Restauraţiei şi a monarhiei lui Ludovic Filip. Cele cîteva figuri de preoţi de ţară, umili şi de treabă (abatele Chélan sau abatele Blanès) nu reuşesc să ştirbească virulenţa rechizitoriului anticlerical.

În plus, Beyle, care nu credea în nemurirea sufletului, reacţionează — singurul dintre romanticii francezi — ca un stoic păgîn în faţa morţii. Moartea nu mai e un mister, ci un fenomen natural, un moment la fel de uşor de trecut, ca şi alte clipe ale existenţei.

Revenind la relaţia Stendhal-Napoleon, se cuvine deci să observăm că, în timp ce la Hugo sau la Béranger, Napoleon apare totdeauna ca „titanul", „împăratul victimă", „vulturul exilat", „conducătorul unei epopei expansioniste", la Stendhal persistă imaginea juvenilă a generalului, frate bun întru energie şi democratism cu Julien Sorel. Şi nu cred că, strîngînd impozitele în marele ducat al Brunswickului sau călărind prin zăpezile Ucrainei, Beyle să fi văzut războiul altfel decît îl va vedea Fabrice del Dongo la Waterloo: ca pe un cumplit măcel fără sens. Dealtfel, ori de cîte ori eroii stendhalieni îl evocă pe Napoleon, ei se gîndesc la generalul dinainte de 1800. Mi se pare deci că bonapartismul lui Stendhal nu e o dezmînţire a iacobinismului manifestat de copilul de zece ani, ci o confirmare nuanţată a lui.

Opţiunea pentru viitor

Poziţia lui Stendhal faţă de Restauraţie e limpede. Citiţi orice pagină de roman sau

de amintiri şi veţi vedea cîtă ură acumulată împotriva regilor, aristocraţilor, preoţilor. E vremea în care agenţii monarhiei habsburgice îi trimit lui Metternich rapoarte secrete despre activitatea de „carbonaro periculos" a lui Beyle[1]. Oricare ar fi fost realitatea, există o fibră de conspirator pătimaş în Stendhal. Revoluţia din iulie 1830 va aduce oare dreptatea şi libertatea rîvnită de liberali? În zilele de 27, 28 şi 29, în timp ce muncitorii se bat pe baricade, Stendhal îşi corectează, cu storurile trase, ultimele pagini din romanul lui Julien Sorel, fiu de ţăran pornit şi el la luptă împotriva unei orînduiri nedrepte.

Liberalul Beyle speră că monarhia lui Ludovic-Filip va şterge amintirea Restauraţiei. Anii trec însă şi situaţia rămîne aproape aceeaşi. Locul preponderent al burgheziei agrare a fost luat de burghezia financiară. Poporul e nemulţumit. În 1831, ţesătorii din Lyon se răscoală şi declară prima Comună din istoria proletariatului francez[2]. Grevele se ţin lanţ. Hugo, Michelet, George Sand scriu despre mizeria maselor şi demască abuzurile clasei exploatatoare. Dezamăgit, dezgustat, închis în sine, Beyle părăseşte Parisul. A fost numit de contele Molé, ministrul de externe al lui Ludovic-Filip, mai întîi consul la Triest, în 1830 (dar Metternich nu şi-a dat agrementul), apoi, în 1831, la Cività-Vecchia, în Statul papal. Beyle iacobinul, sol al Franţei la Vatican — ce ironie a soartei! În acalmia orăşelului de provincie, pe care o compensează frecvente călătorii la Roma, înconjurat de intriganţi şi dezgustat de birocratismul superiorilor săi ierarhici, Beyle renunţă la orice opinii politice declarate. De acum încolo îşi va transpune gîndurile în ceea ce scrie. Astfel, se nasc rînd pe rînd *Lucien Leuwen*, *Mănăstirea din Parma*, *Memoriile unui turist*, *Lamiel*... Anii 1830-1842 nu infirmă deci spiritul său critic, ci, dimpotrivă, îl potenţează prin intermediul operei.

Orientarea generală a ideilor sale vădeşte cît de prezentă era în mintea lui Beyle ideea progresului politic, moral, social şi estetic al omenirii. Teza perfectibilităţii spiritului omenesc, moştenită de la filozofii veacului XVIII şi avînd drept consecinţă firească un regim liberal, revine mereu sub pana lui Beyle. Adevărata literatură nu poate înflori decît în condiţiile libertăţii politice. În Franţa burgheză, de la Consulat la Monarhia din iulie (instaurată în urma revoluţiei din iulie 1830 şi durînd pînă în 1848), Stendhal înţelege că nu este, că nu poate fi înţeles. El scrie pentru viitor, pentru că crede cu nestrămutată tărie în progres, în progresul opiniei publice şi al cititorilor. „Voi fi înţeles prin 1880 sau prin 1935..." sînt cuvintele care revin ca o obsesie în mintea celui care, neînţeles şi ignorat, avea totuşi convingerea reuşitei sale postume: „Mă gîndesc că peste cincizeci de ani vreun cîrpaci literar va publica fragmente din cărţile mele care vor plăcea poate ca fiind neafectate şi veridice". Posteritatea va opera revalorificarea mult aşteptată, în timp ce mai marii zilei vor fi daţi uitării: „Cine va mai vorbi peste o sută de ani de d. de Villèle, de d. de Martignac?", îl întreabă Beyle pe Balzac într-o scrisoare emoţionantă. Şi atunci „diletantul" va fi repus în toate drepturile sale.

Întrebarea „pentru cine scriu?" revine adesea sub pana consulului de la Cività-Vecchia. Stendhal e veşnic preocupat de înţelegerea şi de ecoul pe care le va putea găsi în rîndurile cititorilor. Aflînd în naraţiunea epică modalitatea cea mai adecvată artei sale, Stendhal arde de dorinţa de a fi celebru şi totuşi se resemnează să nu fie, rămînînd principial, adică nefăcînd nici o concesie prostului gust burghez de la 1830: „Dacă vrei să placi foarte tare azi, trebuie să te hotărăşti ca peste douăzeci de ani să devii ridicol". Hotărît lucru, el nu va fi un autor la modă, pentru că nu poate să scrie pentru burghezie, ci împotriva ei. Consecvent cu sine însuşi, Stendhal nu poate admite compromisul de a plăcea pe moment şi, totodată, de a se exprima integral pe sine: „Poţi oare să scrii pentru două clase: pentru oamenii de treabă şi pentru băcanii milionari?" Trebuie deci să optezi. Şi Beyle optează pentru viitor. „Voi fi înţeles prin 1880... prin 1935..." În perspectiva timpului, orice constrîngere a dispărut. Poţi îndrăzni orice. Poţi să scrii ce vrei, poţi să spui ce simţi şi cum simţi. Ca şi în cazul lui Diderot, mi se pare că Stendhal posedă o uriaşă forţă de anticipare. De unde, senzaţia izbitoare de prospeţime şi de modernitate a unei opere care este, cu fiecare lectură, o permanentă redescoperire[3].

---

[1] În 1819, pe cînd Beyle se afla la Milano — oraşul sufletului său liniştit: „acolo am găsit cele mai mari plăceri şi cele mai mari dureri... acolo doresc să-mi petrec bătrîneţea şi să mor", spune Stendhal în *Amintiri egotiste* — cercurile liberale din Italia au răspîndit zvonul că este agent al guvernului, în timp ce poliţia austriacă îl bănuia de legături cu „carbonarii".

[2] Este vorba despre prima răscoală a muncitorilor şi meşteriaşilor de la manufacturile de mătase din Lyon (noiembrie-decembrie 1831).

[3] Stendhal a murit la Paris, la 23 martie 1842, după ce, căzuse lovit de apoplexie, chiar la poarta Ministerului afacerilor externe. A fost înmormîntat în cimitirul Montmartre.

Istoria acuză

MAJDANEK

MILICĂ MOLDOVEANU

Sfîrşitul anului 1940. La doi kilometri distanţă de Lublin, pe şoseaua spre Chelm, îşi fac apariţia cîţiva ofiţeri S.S., însoţiţi de ingineri geodezi. Ei convin că pentru viitoarele construcţii sînt necesare 270 hectare. Pe planurile întocmite sînt schiţate şi 16 dreptunghiuri uriaşe: viitoarele barăci din lemn. Întregul perimetru este apoi înconjurat cu reţele de sîrmă ghimpată, conectate la curent de înaltă tensiune. La rîndul ei, zona din jurul fiecărei barăci este împrejmuită cu sîrmă ghimpată. Mîna de lucru pentru construirea obiectivului o constituie, de la început, deţinuţi de un fel deosebit, reprezentînd, cu timpul, 22 naţionalităţi. Construcţia înaintează rapid. În mai 1942, se apreciază că etapa iniţială a lucrărilor a luat sfîrşit. Alături de cele şase cîmpuri de barăci, destinate adăpostirii deţinuţilor, se mai construiesc anexe ale administraţiei şi ale pazei, un crematoriu şi camere de gazare. Acesta avea să fie Majdanek. Înspăimîntătorul lagăr de exterminare *(Vernichtungslager)*.

În imagini (sus): în lungile coloane de victime destinate exterminării se aflau numeroşi copii; *(jos):* în fiecare baracă erau îngrămădite sute de fiinţe omeneşti, supuse unui tratament barbar.

La scurt timp după încheierea primei faze a construcţiei, încep să-şi facă apariţia transporturi masive de deţinuţi. Escortate de S.S.-işti, nedespărţiţi de fiorosii lor cîini-lupi, sosesc lungi coloane de femei, copii, bătrîni şi bărbaţi în puterea vîrstei. Iniţial, lagărul „primeşte" numai prizonieri sovietici. Cu timpul însă, sînt aduşi aici combatanţi din rezistenţa antihitleristă din întreaga Europă, dar şi trecători arestaţi întîmplător pe stradă, în timpul raziilor din oraşele ţărilor ocupate de nazişti.

Unora de la început, altora ceva mai tîrziu, li se ia tot ce au asupra lor. Împărţiţi pe grupe, sînt introduşi în cele 144 barăci, unde îi aşteaptă priciurile suprapuse, înghesuite şi acoperite cu o mînă de paie. Într-un singur cîmp de barăci (fiecare cîmp avea 24 barăci) sînt îngrămădiţi, ca vitele, 8 000 pînă la 10 000 oameni; în lagăr se află, în mod permanent, între 60 000 şi 80 000 persoane. În aceste condiţii este imposibil ca apa curentă să le poată satisface, măcar în parte, nevoile; de aceea, tifosul exantematic seceră mii de vieţi nevinovate.

Tot timpul „găzduirii" lor la Majdanek, oamenii nu-şi puteau schimba îmbrăcămin-

tea. În fiecare baracă erau îngrămădite vreo 300 persoane. Hrana, impropriu denumită așa, o constituia un surogat străveziu de cafea sau o „supă", de tărîțe dimineața, o „supă" de sfeclă sau cartofi terciuiți la prînz și din nou un surogat de cafea seara. Pentru cea mai mică vină, deținuții erau lipsiți pe cîteva zile și de această rație mizeră, ceea ce, de fapt, echivala cu moartea sigură din cauza foamei.

La o oră de apel

La ședința Comisiei extraordinare polono-sovietice pentru cercetarea fărădelegilor comise de hitleriști în lagărul de la Majdanek, cehul Tomasek, fost deținut în acest lagăr, a declarat: „Oamenii îndurau permanent foamea; se constata istovirea în masă a deținuților și moartea lor din pricina acestei istoviri. Deținuții se hrăneau cu mortăciuni, pisici și cîini. Majoritatea deținuților fie că erau niște schelete ambulante, trase în piele, fie că, dimpotrivă, erau umflați în chip nefiresc din pricina foamei". În aceste condiții, 40 kg reprezenta greutatea normală a unui bărbat matur.

Cum se desfășoară o oră de apel? E 4 dimineața. Ordine și fluierături scurte. Din barăci ies în pas alergător o mulțime de deținuți, care iau poziția de drepți. Stau și așteaptă numărătoarea. Se aude o comandă. Deținuții își descoperă capetele. S.S.-istul începe să facă apelul. Apelul numerelor tatuate pe mînă, nu al numelor. De obicei, totul e în ordine. Uneori însă, numărătoarea se încurcă, căci unul dintre cei strigați lipsește. Poate a murit, poate s-a ascuns, poate a reușit să evadeze. Încep căutările. În aceste cazuri, apelul durează ore în șir. Cei mai slabi se clatină pe picioare, uneori se prăbușesc. Dacă deținuții vor să evite asemenea scene — urlă S.S.-iștii — n-au decît să se supravegheze reciproc. Urmează munca, munca extrem de grea și istovitoare, la care sînt împinși cu patul puștii și șfichiuiți cu biciul. Echipele de deținuți care se întorc de la muncă la ora 11, ca să ia așa-zisa masă, îi aduc și pe cei bătuți și schilodiți, precum și cadavrele celor uciși. În timpul apelului de seară, S.S.-istul de serviciu dă citire listei de deținuți care au lucrat „prost". Aceștia sînt bătuți cu cravașe, bastoane și nuiele, pe o bancă rezervată anume acestui scop. Întotdeauna primesc de la 25 lovituri în sus. Adesea cei bătuți mor. „Nemții au pus la munci grele, peste puterile lor, la căratul unor pietre grele, numeroși profesori, doctori, ingineri și alți specialiști, în total 1 200 persoane, aduse din Grecia, a declarat chimistul polonez Tadeusz Budzyn, fost deținut la Majdanek. S.S.-iștii îi băteau pînă la moarte pe cei care cădeau din cauza istovirii. Prin sistemul înfometării, muncii, bătăilor și omorurilor, în cinci săptămîni, grupul acesta de oameni de știință a fost nimicit".

În primăvara anului 1943, baraca nr. 6 din perimetrul nr. 3 a fost destinată celor suferinzi. Bolnavii și cei sleiți de puteri au crezut că, în sfîrșit, se pot odihni. Dar a sosit ziua cînd au plătit scump acest gînd. „Cine nu poate munci?", a întrebat Blockführerul. Naivii s-au prezentat. Celorlalți li s-a ordonat să plece. După două ore, bolnavii au trebuit să se dezbrace pînă la piele și să aștepte așa pînă noaptea, cînd au fost conduși spre camerele de gazare.

De cîte ori am vizitat în ultimii 20 ani lagărul-muzeu, am intrat și în una dintre aceste camere. O construcție de zid, de dimensiuni reduse, acoperită cu un planșeu de beton. Aici erau introduse, mai bine-zis presate, 300-400 persoane, uneori și mai multe. La început, pentru gazare se foloseau gaze de eșapament, produse de un motor cu combustie internă. Mai tîrziu însă, deoarece numărul celor care urmau să fie gazați creștea vertiginos și trebuia redus timpul de gazare, s-a introdus ciclonul. În planșeul de beton de deasupra ușii de fier a unei camere de gazare se văd și astăzi semnele, scrijiliturile unghiilor celor care, în disperarea lor, încercau să iasă afară. După maximum șapte minute, ei se transformau într-un morman de cadavre, ce lua drumul crematoriului. Din cauza numărului mare de persoane, cadavrele rămîneau în picioare, înțepenite. Pentru a evita un astfel de sfîrșit, pînă și muribunzii se ridicau la fiecare apel, cu sîngele curgînd din picioarele rănite, sprijiniți de cei mai în putere. Pe prici rămînea numai cel care nu mai putea face nici o mișcare sau care murise între timp.

Polonezul Jan Wolski, fost deținut în acest lagăr, își amintește: „În octombrie 1942, la Majdanek a fost adus un mare număr de femei și copii. Femeile sănătoase au fost alese pentru a fi folosite la muncă, iar cele slabe, bolnave, precum și copiii au fost asfixiați în camera de gazare. În martie 1943, în aceeași cameră, au mai fost nimiciți, cu ajutorul gazelor, 250 femei și copii, iar cîteva zile mai tîrziu încă 300 oameni de diferite naționalități. În zilele de 16 și 17 mai 1943, au mai fost aduși în lagăr, cu autocamioanele, 158 copii, între 2 și 10 ani. În iunie 1943, administrația i-a adunat pe toți bolnavii, atît prizonieri de război cît și deținuți, în total vreo 600 oameni, și i-a omorît pe toți în camera de gazare".

Ziua record a asasinatelor

Un capitol aparte în istoria Majdanekului îl constituie genocidul copiilor. Aduși în lagăr, alături de mamele lor, pe motiv că bărbații acestora luptau ca partizani, copiii au fost supuși la o acțiune de totală exterminare. Iată ce mărturisește deținutul nr. 3871, Kazimierz Wdzieczny: „La 25 iulie 1943, comandantul lagărului, Thuman, a dat ordin ca toți copiii proveniți din regiunile pacificate Hrubeszow și Zamojski să fie gazați, iar mamele lor să fie trimise la muncă în Germania. Pînă atunci, nemții răspîndiseră zvonuri false că vor trimite copiii la creșe și grădinițe, prin grija Crucii Roșii. La sosirea camioanelor, mamele — presimțind ceva rău — s-au

împotrivit să dea drumul copiilor. La început S.S.-iștii și S.S.-istele au căutat să le liniștească; le îndemnau prin tălmaci să-i lase. Cum nu le-au putut convinge, le-au smuls copiii cu forța și i-au aruncat în camioane. Din toate piepturile, au izbucnit urlete și vaiete. Înnebunite de disperare, mamele au încercat s-o ia la fugă, cu copiii de mînă sau în brațe. S.S.-iștii au alergat și le-au prins. L-am văzut pe Hoffman luptîndu-se cu o femeie de la țară, care-și strîngea puternic la piept pruncul, nevrînd să-l predea. Era tînără, bine făcută. La un moment dat, S.S.-istul i-a smuls copilul și l-a aruncat în camion. Îmi amintesc cum stătea Hoffman postat în ușa crematoriului și-i ademenea pe copii cu bomboane și păpuși. Înăuntru îi omora, apoi îi ardea".

Deseori, ca să se distreze, S.S.-iștii vînau pur și simplu copiii. „Mi-a rămas adînc întipărită în memorie — scria un tînăr martor ocular — imaginea unei coloane de băieți, escortați de niște S.S.-iști și expuși ca ținte, pentru amuzamentul acestor banditi. Tinerii se prăbușeau într-o baltă de sînge".

Activitatea S.S.-iștilor nu s-a limitat la actele de teroare și genocid înfăptuite asupra deținuților din lagăr. Exterminarea deportaților, în special evrei, s-a dovedit extrem de rentabilă. Un inventar adus pînă la data de 3 februarie 1943 înregistra, între altele, bancnote din 29 țări ale lumii: 505 046 dolari S.U.A., 294 070 ruble sovietice, 789 630 coroane cehe, cărora li se adăugau alte sume în șilingi austrieci, pengö unguresti, lire sterline sud-africane, egiptene, turcești și palestiniene. Lista cuprindea, de asemenea, monede de aur din 27 țări, precum și o mare cantitate de metale prețioase: 1775,46 kg aur și 9639,34 kg argint în lingouri, 5,10 kg platină.

La aceste valori s-au adăugat un mare număr de bijuterii, stilouri, ceasuri etc. Printre ele — 280 brățări incrustate cu briliante și diamante, 228 ceasuri de damă, cu carcasă de platină, 13 455 ceasuri bărbătești, 179 ceasuri de damă cu briliante, 11 675 inele de aur cu briliante și diamante. Lista specifica, de asemenea, 130 diamante mari, 49 kg perle și două coliere cu briliante și diamante, 51 370 ceasuri cu carcasă obișnuită, din metal, 22 324 perechi de ochelari de vedere, 800 bricege, 1 500 forfecuțe, 230 lanterne, 477 perechi de ochelari de soare. În plus, se menționau 462 vagoane cu cîrpe, 251 cu fulgi, 317 cu îmbrăcăminte. Lista purta data 27 februarie 1943 și semnătura Sturmbannführerului S.S. Wipern.

Pe baza mărturiilor depuse de către S.S.-iștii făcuți prizonieri de război, proveniți de la Majdanek, s-a stabilit că în acest lagăr exista un sistem organizat de jefuire a obiectelor personale și a avutului deținuților, sistem exercitat de persoane învestite oficial cu această funcție. „Eram locțiitorul șefului magaziei de efecte din lagărul de la Majdanek, a declarat Vogel. Îmbrăcămintea și încălțămintea deținuților exterminați era clasată aici, iar tot ce avea o valoare mai mare era expediat în Germania. Personal, numai în anul curent, 1944, am expediat în Germania 18 vagoane cu îmbrăcăminte și încălțăminte".

Din declarația Obersturmführerului S.S. Fernes: „Aurul confiscat de la deținuți era cîntărit și trimis la Berlin. Toată această avere, care fusese de fapt prădată, alcătuia o sursă de venit pentru statul german. La Berlin au fost trimise foarte multe obiecte de preț și aur. Toate acestea îmi sînt bine-cunoscute, deoarece eu lucram în acest lagăr la serviciul de control financiar. Mulți bani și multe obiecte de preț confiscate de la deținuți nici nu ajungeau să fie înregistrate, întrucît ele erau furate de către cei care le ridicau".

Mulți deportați mureau cu demnitate, sfidîndu-i pe călăii hitleriști. „Asupra mea, cea mai puternică impresie — mărturisea o tînără de 18 ani, în fața Comisiei centrale de cercetare a crimelor hitleriste în Polonia — a produs-o executarea a 230 oameni, condamnați de naziști la moarte prin împușcare. Cînd au ajuns la locul execuției, la vederea tovarășilor împușcați o clipă mai devreme, ei și-au descoperit capetele. Acest gest, frecvent în condiții normale, era atunci cu adevărat măreț și în același timp tragic. Călăii i-au așezat pe trupurile celor uciși, cu spatele la plutonul de execuție, și i-au împușcat".

Pe una dintre laturile crematoriului, în vetrele căruia mai dăinuie și azi cenușa ultimelor victime, se află așa-numita sală de operație. În mijlocul ei — o masă din ciment. Pe ea, un „medic" măcelărea cadavrele celor bănuiți a fi înghițit obiecte de valoare, înainte de a fi gazați.

Cînd camerele de gazare și crematoriul nu au mai putut face față, conducerea lagărului a trecut la împușcarea masivă și la arderea cadavrelor în grămezi, stropite cu benzină. Ziua de vîrf în activitatea naziștilor la Majdanek a fost 3 noiembrie 1943: 18 400 persoane ucise, în majoritate evrei. Coșurile crematoriului fumegau continuu, în timp ce funinginea se lăsa grea asupra întregului lagăr.

În vara anului 1944, cînd armatele sovietice și poloneze au intrat în orașul Lublin, cuptoarele crematoriului de la Majdanek erau încă fierbinți. Din camerele de gazare nu dispăruseră încă gazele otrăvitoare. 800 000 perechi de încălțăminte ale celor uciși stăteau așezate în stive. Zguduitoare corpuri delicte ale crimelor săvîrșite acolo. Conform datelor Procesului de la Nürnberg, la Majdanek au fost uciși 1 500 000 oameni.

La 2 iulie 1947, prin hotărîrea Seimului Republicii Populare Polone, pe terenul fostului lagăr a fost creat Muzeul de stat Majdanek, un mare cimitir uman, dar mai ales o mărturie a martiriului popoarelor europene în cel de-al doilea război mondial, martiriu care ne cere să nu uităm lecțiile istoriei, să nu permitem ca asemenea orori să se mai repete.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

STEJARUL UNIRII ...

În a ticolul **Martori seculari ai istoriei** (nr. 9/1983) este amintit şi Steja ul Unirii din municipiul Roman, în legătură cu care vă comunicăm citeva date, ne scriu **NECULAE DIMITRIU şi SORIN ŞTEFAN DIMITRIU**, din Bucureşti.

La începutul anului 1857 a avut loc în casa învăţătorului Ion Ştefănescu-Românul, din Roman, o întrunir ' unionistă, la care au pa ticipat Mihail Kogălnicceanu şi Vasile Alecsandri. Spre aducerea aminte a acestui eveniment a fost plantat, în curtea casei, un stejar care, ulterior, a fost numit Stejarul Unirii. .

Cu prilejul centenarului Unirii, a fost fixată lîngă stejar o placă comemorativă, cu textul: „S-a aşezat această placă comemorativă cu ocazia cen narului Unirii ţărilor române, în amintirea celor ce au luptat în oraşul şi ţinutul Romanului pentru îndeplinirea acestui măreţ act, la care alături de Mihail Kogălnicceanu şi Vasile Alecsandri au contribuit Ioan Ştefănescu-Românul, ţăranul clăcaş Ioan V. Levardă şi alţii. Stejarul care străjuieşte aici a fost sădit de ei ca o mărturie pentru generaţiile viitoare. 100 de ani, 1859-1959, de la unirea ţărilor române".

Se pare în prezent stejarul Unirii din Roman necesită vizita unor specialişti spre a-l ocroti mai binc.

...ŞI STEJARUL LUI MIHAI

Pe marginea acelulaşi articol ne-a scris şi ing. MIHAIL BĂLĂIANU, din Bucureşti, autorul unei ample monografii, Dioştii, pagini de istorie: În comuna mea natală Dioşti, jud. Dolj, există un stejar al lui Mihai Viteazul, care are vîrsta de cca. 450 ani. Conform tradiţiei, Mihai, cît a fost bănişor de Mehedinţi şi, apoi, ban al Craiovei, în drumurile sale prin satele doljene, poposea adesea şi în Dioşti unde legenda spune că s-a fi odihnit la umbra acestui st jar.

În imaginea de mai jos, Stejarul lui Mihai, aşa cum arată la cei 450 ani ai săi.

LA PESTE 5 000 m ÎNĂLŢIME

LUCIAN SOTA, din Bucureşti, ne trimite cîteva note privind organizarea unor ascensiuni cu balonul în Bucureştii anului 1874.

Organizatorul şi iniţiatorul acestor experienţe aeronautice a fost inginerul francez Willemont, aflat în serviciul Societăţii „Compania de Gaz" din Bucureşti şi care a construit, în 1874, la Paris, un balon pe care l-a numit „Mihai Viteazul" şi a cărui capacitate era de 1 496 metri cubi. Ascensiunea de probă a avut loc în capitala Franţei, la 27 martie 1874, balonul atingînd o înălţime de 2 800 m şi parcurgînd 90 km.

La Bucureşti, prima ascensiune a avut loc la 4 iunie 1874. La 9 iunie 1874, o altă ascensiune, balonul atingînd înălţimea de 2 000 m. La 20 iunie 1874, balonul se ridica din nou, avînd ca pasageri pe maiorii Pocnaru, Lahovari şi Dumitrescu-Maican. Greutatea totală a balonului era de 780 kg şi nu s-a putut desprinde de la sol, decît abia după aruncarea a doi saci cu lest, de cîte 30 kg fiecare. Vîntul l-a îndreptat spre Giurgiu, apoi l-a readus deasupra Bucureştilor. De aici s-a îndreptat spre Argeş, unde a atins 2 092 m, iar apoi a coborît în pădurea Prundu, la 25-30 km de gara Comana.

În acelaşi an, la 11 iulie, balonul a mai efectuat o ascensiune, atingînd înălţimea de 5 150 m, unde temperatura era de minus 6 grade.

L'HÔTEL DE VILLE

Colaboratorul nostru cercetătorul MIHAI MANEA, din Bucureşti, ne semnalează cîteva date din cronica istorică a renumitului complex care formează Primăria Parisului. L'Hôtel de Ville, sediul Primăriei Parisului, are o vechime de peste patru secole şi jumătate. În 1529, magistratul Gaillart Spifamme a făcut apel la regele Francisc I spre a scuti oraşul de plata ultimelor dări colective, pentra a-i permite să construiască clădirea L'Hôtel de Ville. Lucrările, începute în stil gotic, s-au întrerupt destul de curînd. În 1533, realizarea monumentului a fost încredinţată lui Domenico Boccador, zis de Cortone. Abia în 1606, zona a devenit L'Hôtel de Ville. Dar la 24 mai 1871, în timpul ultimei lupte dintre comunarzi şi versalilezi, clădirea a fost mistuită de flăcări. În incendiu, a ars o mare parte a arhivelor municipale. Un an mai tîrziu, la 22 iulie 1872, Consiliul municipal, cu sprijinul lui Violletle-Duc şi Charles Garnier, a hotărît reconstruirea integrală a clădirii L'Hôtel-de-Ville, după planurile epocii Renaşterii. Atunci perimetrul a căpătat aspectul lui actual. Aflat astăzi în curs de reamenajare, complexul urmează a fi inaugurat de către primarul Parisului.

ÎNTRE TRAIAN ŞI CONSTANTIN CEL MARE

Vizitînd comuna Pietroasele, judeţul Buzău, (de unde este originar) ALEXANDRU IOANIŢESCU, din Bucureşti, a văzut şi castrul de la Pietroasele, despre care a aflat dintr-un panou realizat de locainici că ar data din vremea împăratului Constantin cel Mare (306-337). Deoarece din alte surse ştia că respectivul castru ar fi fost construit pe vremea împăratului Traian (98-117), ne întreabă dacă nu cumva pe panou s-a trecut o dată eronată.

Într-adevăr, o vreme s-a crezut că acest castru ar data din vremea lui Traian ca şi cele din apropiere (de la Drajna de Sus şi Tîrgşorul Vechi). Cercetările arheologice desfăşurate din 1976 (prezentate de revista noastră în nr. 12/1977) au dovedit însă — pe baza materialului arheologic — că fortificaţia militară de la Pietroasele a fost construită în sec. IV, aşa cum dealtfel intuise primul ei cercetător, Alexandru Odobescu. Epoca lui Constantin cel Mare a constituit de altminteri o perioadă de revigorare a stăpînirii romane la nord de Dunăre.

ISTORIE ŞI FOTOGRAFIE

Mă numesc GÂMULEA ANDREI şi sînt elev în clasa a VIII-a a Şcolii generale nr. 77 din Bucureşti. Sînt pasionat de fotografierea monumentelor istorice. Am un album cu fotografii ale cetăţilor din ţară, toate realizate de mine. În această pasiune m-a ajutat foarte mult revista Magazin istoric. O coincidenţă m-a făcut să vă scriu. Cînd developam pozele cu cetatea Tîrgovişte, tatăl meu mi-a adus nr. 6/1983 al revistei în care aţi publicat articolul despre această cetate de scaun a Ţării Româneşti. L-am citit şi m-am gîndit să vă trimit cîteva fotografii făcute printre ruinele vechii cetăţi domneşti. Sper să vă placă.

Ne-au plăcut şi, odată cu felicitările noastre, publicăm şi imaginea de mai sus a Turnului Chindiei, realizată de pasionatul elev fotoamator istoric, căruia îi adresăm un singur sfat: continuă. Eşti pe drumul cel bun. Aşteptăm o vizită la redacţie cu întregul album de fotografii istorice.

MULŢUMIRI

Mulţumim şi următorilor cititori pentru urările şi gîndurile exprimate revistei: ION SLAVU, din Deva; ANGELA PISAVCU, din Bucureşti; VASILE VULPAŞU, din Reşiţa; GH. FOCŞA, din com. Tanacu, jud. Vaslui; IOSIF GICA, din Năvodari, jud. Constanţa; LUCIAN ADY IVAŞCU, din com. Olanu, jud. Vîlcea; VASILE BANDRABUR, din Tîrgovişte; IOAN ŞINCU, din Mediaş; ANA MARIA TURCOŞ, din Ploieşti; ROMULUS CIORAGARIU, din Deva; IORDACHE M. COVASĂ, din com. Cireşu, jud. Brăila; GHEORGHE GHERASIM, din Dorohoi; NIC. M. IORDĂCHESCU, din satul Leicesti, com. Coseşti, jud. Argeş; MIRCEA STANCIU, Turda; SIMION VASILIU, din Cluj-Napoca; N. SPĂTARU, din Tulcea; GHEORGHE BOJOGA, din satul Plevna, com. Suharău, jud. Botoşani; AURELIAN ICHIM, din Rîmnicu Sărat; I. IFOVAN, din Tîrgu Mureş; ERNESTIN NICOLAE SATVANYI, din Vişeul de Sus, jud. Maramureş; MARIA COCONCEA, din Băicoi, jud. Prahova; M. ZAMFIRATU, din Bucureşti; IOAN PORAV, din Constanţa; DAN TIBERIU, din satul Hunedoara Timişană, com. Şagu, jud. Arad.

AALEN — 1983: AL XIII-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL AL LIMESULUI

Între 18 şi 25 septembrie 1983 s-au desfăşurat la Aalen (R.F.G.), lucrările celui de-al XIII-lea Congres de studii asupra frontierelor romane (aşa-numitul *limes*). O participare numeroasă, materializată într-un număr de 110 comunicări şi referate, la care se adaugă numeroasele şi interesantele prezentări ale staţiunilor antice vizitate atît în Baden-Württenberg, cît şi pe frontiera dunăreană a Bavariei. Totul a făcut din această reuniune a istoricilor şi arheologilor o manifestare de înaltă ţinută ştiinţifică, un prilej de schimburi de opinii şi împărtăşiri de informaţii dintre cele mai oportune.

Lucrările congresului s-au desfăşurat în două secţiuni. Problematica şi diversitatea comunicărilor anunţate de participanţi cu un an înainte i-a determinat pe organizatori să planifice în prima secţiune contribuţiile referitoare la frontierele romane din Britania, Germania şi Raetia, iar în cea de-a doua secţie pe cele privind Dacia, Moesia, Noricum, Panonia, Spania şi Africa.

În economia problematicii dezbătute la Congres, provincia Dacia a intrat în atenţia organizatorilor prin gruparea comunicărilor elaborate de cercetătorii români, într-un capitol separat. Ei au programat între cele şapte rapoarte generale care au precedat dezbaterile pe secţii, raportul general al delegaţiei române ţinut de Nicolae Gudea de la Cluj-Napoca, *Ergebnisse der Limes — Archäologie in den drei Dakien und den angrenzenden Provinzen Moesia Inferior und Moesia Superior 1979 bis 1982.*

Contribuţia românească la această manifestare — comunicări prezentate în secţiunea prezidată de prof. Michael P. Speidel (S.U.A.) — a cuprins o arie vastă, referitoare la frontierele romane din Dobrogea, Oltenia şi Transilvania şi la organizarea militară a ţărmului Mării Negre în sec. III-IV e.n. (Gheorghe Papuc; Magda Tzoni; Nicolae Cheluţă Georgescu; Doina Benea; Alexandru Barnea; Constantin Băluţă şi Mihai Zahariade).

În ziua de 25 septembrie, în marea sală de la Stadhalle din Aalen, prof. H. Schönberger a prezidat şedinţa de încheiere a lucrărilor celui de-al XIII-lea Congres al limesului, în acelaşi timp anunţîndu-se şi viitoarea gazdă: Austria în anul 1986.

Zilele de 26, 27 şi 28 septembrie au fost rezervate vizitării obiectivelor antice de pe frontiera dunăreană a Bavariei. (Aislingen - Faimingen - Bergen - Kelhaim - Regensburg - Straubing - Passau.)

În încheiere, se cuvine să amintim atmosfera de lucru în care s-au desfăşurat lucrările, fapt datorat nu numai excepţionalei organizări, dar şi ospitalităţii de care s-au bucurat participanţii la congres din partea gazdelor.

Nicolae CHELUŢĂ GEORGESCU

CONTENTS (Romanian History) **I. POPESCU-PUȚURI** Bucharest — Millennia of History ● **C. BODEA** 1853. The Views of the French Diplomat H. Desprez on the Romanian Principalities' Union and Independence ● **M.D. VLAD** Grigore II Ghica (1726-1752) ● **M. GRAMATOPOL** The Craiova Treasure ● **M. DIACONESCU, Gh. DAVID** Historical Errors in the National Geographic Magazine ● **C. POPIȘTEANU** 1939. New Documents from the British Archives about the Romanian Diplomacy Defending the Independence ● **I. MÂRZA** Avram Iancu at the Gymnasium of Zlatna ● **R. ECONOMU** Tudor Vladimirescu as a Lawyer ● **C. MURGESCU** 1879. I.I.C. Brătianu's Voyage to Transylvania ● **T. CARANFIL** 1877-1878. I.L. Caragiale as a Journalist

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **I. POPESCU-PUȚURI** Bucarest — des millénaires d'histoire ● **C. BODEA** 1853. Le Diplomate français H. Desprez sur l'importance de l'Union et de l'indépendance des Principautés Roumaines ● **M.D. VLAD** Grigore II Ghica (1726-1752) ● **M. GRAMATOPOL** Le Trésor de Craiova ● **M. DIACONESCU, GH. DAVID** Erreurs historiques dans le **National Geographic Magazine** ● **C. POPIȘTEANU** 1939. Démarches diplomatiques roumaines visant à défendre l'indépendance (nouveaux documents dans les archives britanniques) ● **I. MÂRZA** Avram Iancu au gymnase de Zlatna ● **R. ECONOMU** Tudor Vladimirescu — juriste ● **C. MURGESCU** 1879. Le Voyage de I.I.C. Brătianu en Transylvanie ● **T. CARANFIL** 1877-1878. I.L. Caragiale — journaliste

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРИ** Бухарест — тысячилетия истории ● **К. БОДЯ** 1853. Французский дипломат Г. Депре о значимости воссоединения и независимости Румынских княжеств ● **М.Д. ВЛАД** Григоре Второй Гика (1726-1752) ● **М. ГРАМАТОПОЛ** Сокровище в Крайове ● **М. ДИАКОНЕСКУ, Г. ДАВИД** Исторические промахи в Нешнал Джеографик Магазин ● **К. ПОПИЩЯНУ** 1939. Документы из британских архив о борьбе румынской дипломатии в защиту независимости ● **И. МЫРЗА** Аврам Янку в гимназии в Златне ● **Р. ЕКОНОМУ** Тудор Владимиреску — юрист ● **К. МУРДЖЕСКУ** 1879. Поездка И.И.К. Брэтиану в Трансильванию ● **Т. КАРАНФИЛ** 1877-1878. И.Л. Караджале — журналист

INHALT (Rumänische Geschichte) **I. POPESCU-PUȚURI** Bukarest — Jahrtausende der Geschichte ● **C. BODEA** 1853. Der französische Diplomat H. Desprez über die Bedeutung der Vereinigung und Unabhängigkeit der rumänischen Fürstentümer ● **M.D. VLAD** Grigore II Ghica (1726-1752) ● **M. GRAMATOPOL** Der Schatz von Craiova ● **M. DIACONESCU, GH. DAVID** Irrtümer der Geschichte in **National Geographic Magazine** ● **C. POPIȘTEANU** 1939. Dokumente aus britischen Archiven über die rumänische Diplomatie bei der Verteidigung der Unabhängigkeit ● **I. MÂRZA** Avram Iancu im Gymansium von Zlatna ● **R. ECONOMU** Tudor Vladimirescu — Jurist ● **C. MURGESCU** 1879. Die Reise I.I.C. Brătianus durch Transsilvanien ● **T. CARANFIL** 1877—1878. I.L. Caragiale — der Journalist

SUMARIO (Historia rumana) **I. POPESCU-PUȚURI** Bucarest — milenios de historia ● **C. BODEA** 1853. El diplomático francés H. Desprez sobre la importancia de la Unión y la independencia de los Principados Rumanos ● **M.D. VLAD** Grigore II Ghica (1726-1752) ● **M. GRAMATOPOL** El tesoro de Craiova ● **M. DIACONESCU, GH. DAVID** Errores históricos en **National Geographic Magazine** ● **C. POPIȘTEANU** 1939. Documentos de los archivos británicos sobre la diplomacia rumana en la defensa de la independencia ● **I. MÂRZA** Avram Iancu en el gimnasio de Zlatna ● **R. ECONOMU** Tudor Vladimirescu — jurista ● **C. MURGESCU** 1879. El viaje de I.I.C. Brătianu en Transilvania ● **T. CARANFIL** 1877-1878. I.L. Caragiale — periodista

ABONNEMENTS : ILEXIM — Deportamentul export-import presă, București, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACȚIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

42 427